

ITSENÄISTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA

OSALLISTAVA VERTAISTUTKIMUS SIJAISHUOLLOSTA
ITSENÄISTYVIEN NUORTEN HYVINVOINNISTA

Itsenäistyminen elämänvaiheena

This project is co-funded by the European Commission.
The responsibility for the content lies solely with
SOS Children's Villages International and the
European Commission is not responsible for
any information contained therein.

2012

SOS-Lapsikylä ry
2012

Maritta Törrönen ja Teemu Vauhkonen

ITSENÄISTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA

– osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista

Kustantaja SOS-Lapsikylä ry
ISBN 978-951-98537-5-8 (nid.)
ISBN 978-951-98537-6-5 (PDF)
Painopaikka Forssa Print, 2012

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	7
Johdanto	8
Tutkimusmetodologisia valintoja	11
Tutkimus osana I Matter -hanketta	11
Osallistava tutkimus.....	13
Vertaistutkimus – nuoret tiedontuottajina.....	15
Haastateltavien hankinta.....	17
Tutkimusvalmiuksien opiskelu.....	20
Tutkimusaineiston keruu.....	22
Tutkimusaineisto	27
Aineiston analyysi.....	30
Haastatellut nuoret	35
Eettiset kysymykset	37
Nuoruuden hyvinvointi ja suojele	40
Jälkihuolto	46
Nuorten hyvinvointi resursseina	51
Taloudellinen hyvinvointi	57
Kulttuuriset sijaishuollon käytännöt	70
Tärkeät ihmissuhteet	75
Fyysinen ja henkinen hyvinvointi.....	82
Yhteenveto	91
Sijaishuollon päättymisen joustavuus	93
Valmiudet arkielämän taitoihin.....	94
Tarkoituksellinen olemassaolo	94
Nuorten sosiaaliset verkostot	95
Henkinen ja fyysinen terveys	98
Johtopäätökset	100
Lähteet	109
Liitteet	117
Kiitokset	127

Taulukot

Taulukko 1. Nuorten hyvinvointia kuvaavien tekijöiden maininnat haastatteluissa

Taulukko 2. Haastateltavien sukupuoli

Taulukko 3. Haastateltavien ikä sijoituksen alkaessa ja päättyessä

Taulukko 4. Viimeisin haastateltavien sijaishuollon muoto

Taulukko 5. Mihin oli sijoitettuna suurimman osan aikaa

Taulukko 6. Nuorten sijaishuollossa viettämät vuodet

Taulukko 7. Nuorten kokemusten myönteiset ja kielteiset ääripäät

Taulukko 8. Haastateltavien opiskelu ja työssäkäynti

Taulukko 9. Missä nuori opiskelee

Taulukko 10. Käykö töissä sijoituspaikan mukaan

Taulukko 11. Nykyiset taloudellisen tuen lähteet

Taulukko 12. Kuinka hyvin haastateltavien tulot riittävät seuraaviin menoihin

Taulukko 13. Onko harrastuksia tai harrastaako kuntoilua

Taulukko 14. Oliko harrastuksia tai harrastiko kuntoilua sen mukaan missä oli viimeksi sijoitettuna

Taulukko 15. Onko harrastuksia tai harrastaako kuntoilua sijaishuollon jälkeen sen mukaan missä oli viimeksi sijoitettuna

Taulukko 16. Onko pystynyt maksamaan laskunsa ajallaan

Taulukko 17. Pystyykö lyhentämään velkaansa

Taulukko 18. Millaiseen asuntoon muutti ensimmäiseksi lähdettyään sijaishuollosta

Taulukko 19. Kuinka pitkään on asunut nykyisessä asunnossaan

Taulukko 20. Kuinka tyytyväisiä haastateltavat ovat seuraaviin asioihin

Taulukko 21. Milloin saivat tiedon sijoituksen päättymisestä sijoituspaikan tyypin mukaan

Taulukko 22. Tietoisuus arjen taidoista ja vaaroista
Taulukko 23. Saiko riittävästi tietoa, joka tuki lähtöä sijaishuollosta koskien seuraavista asioista
Taulukko 24. Saitko itsenäistymistäsi koskien jälkihuoltosuunnitelman
Taulukko 25. Tehtiinkö sinulle kirjallinen itsenäistymissuunnitelma
Taulukko 26. Missä iässä nuori on valmis elämään itsenäisesti haastateltavien mukaan
Taulukko 27. Kuinka paljon seuraavat henkilöt auttoivat suunnittelemaan lähtöä sijaishuollosta
Taulukko 26. Henkilöt, jotka ovat auttaneet haastateltavia asunnon saamisessa
Taulukko 29. Eri henkilöiltä saatu tuki sijaishuollosta lähdön jälkeen
Taulukko 30. Millainen suhde
Taulukko 31. Suhteet aiempiin hoitajiin
Taulukko 32. Tunteeko voivansa hyvin
Taulukko 33. Onko turvallinen olo elämässä
Taulukko 34. Fyysinen terveys
Taulukko 35. Henkinen hyvinvointi

Kuviot

Kuvio 1. Nuorten toimintavapaudet sijaishuollon itsenäistymisvaiheessa
Kuvio 2. Arviot arjen taidoista
Kuvio 3. Haastateltavien opiskelu ja työssäkäynti sukupuolen mukaan
Kuvio 4. Nuorten saama tuki sijaishuollon jälkeen – Keiltä saa tukea?
Kuvio 5. Itsenäistymisen tuki ja turva
Kuvio 6. Itsenäistymisen kipukohdat
Kuvio 7. Tärkeät sijaishuollon käytännön toimet ja lastensuojelupolitiikan prioriteetit

NUORTEN TERVEISET MUILLE SIJAISHUOLLOSSA OLEVILLE TAI OLLEILLE NUORILLE:

”Kunnioittakaa itseänne. Pitää kunnioittaa itseään...Se mimmonen sun tausta on ja millaisista oloista sä oot lähteny, sillä ei oo paskankaan merkitystä sille, mikä sä oot. Sul on kaikki mahdollisuudet rakentaa sun oma elämä semmoseks kun sä haluat...ja kunnioittakaa myös muita ihmisii. Olkaa kiitollisii siitä avusta, mitä saatte ja ottakaa se vastaan.” (Haastattelu 102, 588-592)

”Et kuuntele oikeesti niitä ohjeita, joita sulle annetaan, ja ota semmonen järkevä luottamus ittees, että niitä tulee niitä ongelmia, mutta kyllä niistä ylikin pääsee, jos vaan tahtoo ja luottaa siihen omaan tekemiseen.” (Haastattelu 107, 973-976)

Käsissäsi on painavaa tietoa sisältävä tutkimusjulkaisu, jonka sisällön sijoitetut nuoret ovat tuottaneet vertaishaastattelujen avulla. On ainutlaatuista, että tutkimuksen aineisto kerätään asetelmalla, jossa ei ole auttajaa ja autettavaa, viranomaista ja kansalaista, tutkijaa ja tutkittavaa tai asiakasta ja palvelun tuottajaa. Haastattelijoiden oma kokemus sijaishuollosta on antanut tutkimukselle aivan uuden ulottuvuuden. Omakohtainen kokemus sijaishuollosta on asia, jota ei voi sivuuttaa, kun pohditaan, miten sijaishuollossa eläneille rakennetaan yhdessä hyvää tulevaisuutta.

Suomessa tutkimukseen osallistuneet nuoret on tavoitettu usean lastensuojelualan toimijan kautta. Yhteistyötä on tehty yli organisaatorajojen, järjestöjen, yrittäjien ja kuntien välillä. EU:n sosiaalirahaston avulla rahoitettu tutkimus on ollut myös voimannäyte kansainvälisestä, usean maan yhteistyöstä.

Hyvinvoinnin kokemukset ovat yksilöllisiä, samoin kuin nuorten valmius itsenäistyä. Määrältään ja syvyydeltään laaja tutkimusaineisto antaa arvokasta tietoa nuorten itsenäistymisestä. Itsenäistyminen on sijaishuollossa oma vaiheensa, mutta myös koko sijaishuollon tavoite, merkki onnistumisesta.

Haasteellisesta tutkimusasetelmasta huolimatta uskallan todeta, että sijaishuollossa elävien lasten ja nuorten asiantuntijuus oman hyvinvointinsa lisääjinä on saatava keskeisempään asemaan palveluja tuottaessa ja niiden vaikuttavuutta arvioitaessa.

SOS-Lapsikylä esittää parhaat kiitokset haastatteluihin osallistuneille nuorille ja haastatteliijoille ja toivoo hyvää itsenäistä elämää. Kiitos tutkimuksen yhteistyötahoille merkittävästä avauksesta nuorten osallisuuden lisäämisessä. Ilman ammattimaista tutkimuksen toteutusta ja tulosten analysointia olisi tutkimusta ollut vaikea suorittaa. Kiitos siis Maritta Törröselle ja Teemu Vauhoselle sekä tutkimuksen koordinaattorille Hillevi Westmanille.

Jari Ketola
toiminnanjohtaja
SOS-Lapsikylä ry

JOHDANTO

”Ainahan vois sanoo, et mä haluaisin, et kaikki tykkäis musta, mutta mä haluan, et ihmiset näkee mut ihmisenä, joka pitää huolta itsestään, tulee toimeen elämässä. Noh, enpä tiedä. Sanotaan näin, että menestyksiä aina arvostetaan, että jos sulla on joitakin hyviä saavutuksia elämässä, niin ainakin sä oot itse niistä ylpee. Mä en tiedä onks se sit, et mitä sä oot saavuttanu elämässä, et millä sua mitataan. Totta kai (saavuttaminen) on tärkeätä, mutta mä en tiedä kuinka humanistinen ajattelutapa se on ajatella. Jokainen ihminen on yhtä tärkeä, että jokaista ihmistä tulee arvostaa just sellasena, kun sä oot. Mistä tää mielikuva sitten tulee? Tuleeks se siitä, kuinka mukava sä oot muille ihmisille ja mikä heijastuu toisiin, et hei joo toi on kiva tyyppi, ku toi on niin ystävällinen ja muuta vastaavaa. Joo, nää on tärkeitä asioita ja työelämässä ku mä oon ... itekkin, ni mä haluan, totta kai, et musta pidetään, mut se ei oo ikinä ollu mulle itseisarvo, että mä hakisin muiden huomiota itsetarkoituksena...” (H20, 150)

Nuorten aikuisten haastattelut tuovat esiin erästä elämänvaihetta, jossa irrottaudutaan lapsuuden elinympäristöstä ja aloitellaan itsenäistä elämää ja aikuisuutta. Kun nuoren sijoitus perheeseen tai laitokseen päättyy, alkaa hänen elämässään uudenlainen vaihe, jota voidaan kutsua itsenäistymisen vaiheeksi. Ilmeisen merkityksellistä on fyysisen etäisyyden kasvu juuri lapsuuden ympäristössä olleisiin ihmisiin. Esimerkiksi Green, joka on tutkinut nuorten itsenäistymisvaihetta äitien näkökulmasta kirjoittaa, että äideille nuorten muuttaessa kotoa on arjessa vaikeinta se, ettei nuorten kanssa ole enää jatkuvia ja toistuvia kasvokkaisia tapaamisia. Hän identifioi tuon ajan kriisivaiheeksi, jolla on vaikutuksia myös äitien identiteettiin. (Green 2010.) Itsenäistyminen on näin kuin prosessi, johon kasvetaan vaiheittain. Se on prosessi, jossa alkuun voi yllättää vastuu arkielämän sujumisesta. Siihen voi sisältyä kriisivaiheita ja se muokkaa nuorten identiteettiä. Haastateltujen nuorten itsenäistyminen ei peilaudu vain äiteihin tai isiin, vaan useimmiten myös erilaisiin sijaishuollon työntekijöihin. Nuorten itsenäistymiskokemuksissa on suurta vaihtelua, mitkä herättävät sekä huolta että ylpeyttä.

Lapsuuden tutkimus on tuonut esiin lapsuuden yhtenä tärkeänä elämänvaiheena, mikä on tärkeä havainto. Samoin voidaan ajatella, että nuoruus ja siitä siirtyminen aikuisuuteen ovat nuorelle aikuiselle erityisen tärkeitä vaiheita elämässään. Samaan aikaan kun on kuulutettu lapsuuden tai nuoruuden omaleimaisuutta, on niitä ajettu erilleen aikuisuudesta ja haluttu varoa ymmärtämästä niitä kuin

ajallisesti etenevinä elämänvaiheina. Tämä on lapsi- ja nuorisososiaaliryöön eräs haaste ymmärtää pikemminkin nuoruutta ja aikuisuutta yhdistäviä piirteitä kuin pitää ne tiukasti erillään. Aikuisuus voidaan nähdä lapsen ja nuoren tulevaisuutena ilman että mitätöimme lapsuuden ja nuoruuden merkitystä sinänsä tärkeinä elämänvaiheina. Elämä kulkee elämänkaaren mukaan etenevää prosessia, jota elämme. Tällainen keskustelu myös muistuttaa meitä siitä, että ajatus riippumattomuudesta on eräs illuusio, koska elämämme eri vaiheissa olemme kiinni toisissa ihmisissä eri tavoin halusimme sitä tai emme (Törrönen 2012).

Tämä tutkimus on osallistavaa tutkimusta (participatory research) ja soveltaen myös toimintatutkimusta, kun aikuiset ja nuoret toimivat yhdessä saadakseen aikaiseksi muutosta (ks. myös Ben-Arieh 2005; Fattero, Mason & Watson 2005). Muutosta haetaan vaikuttamalla sijaishuollon ja erityisesti itsenäistymisvaiheen parantamiseen. Tutkimus lähtee kumppanuuden ajatuksesta liikkeelle, jolloin eri osapuolet nähdään tiedontuottajina, ei vain kohteina vaan myös subjekteina ja toimijoina. Vaikka tutkimus on sinänsä lähtenyt aikuisten aloitteista, sitä on työstyetty nuorten kanssa. Nuoret ovat kommentoineet aikuisten ehdotuksia, esittäneet vaihtoehtoja ja lisäyksiä oman kokemuksensa pohjalta. Aikuiset ovat puolestaan haastaneet nuoria perustelemaan väitteensä. Tällaisesta neuvottelusta muodostuu reflektiivinen tiedonkeruu- ja tiedonmuodostusprosessi. Ajattelun taustalla ovat Kilpatrick ym. (2007) aiemmin tekemät vertaistutkimukset. He määrittelevät vertaistutkimuksen tavaksi tehdä tutkimusta siten, että kuullaan aidosti ihmisten omia näkemyksiä ja tutkitaan heidän kokemuksiaan.

Osallistavan ja toimintatutkimuksen lisäksi tämä tutkimus on myös vertaistutkimusta. Vertaistutkimus vähentää haastattelijan ja haastateltavan välistä valta-asetelmaa. Kun nuorilla on jollakin tavalla samanlaisia kokemuksia, tuo se haastatteluun keskinäistä ymmärrystä ja samaa kieltä, jonka avulla voi kommunikoida tutkimukseen osallistuvien kanssa ja tuottaa heidän omaa ajatteluaan tutkimusaineistoon. Onnistuessaan se toimii nuoria voimaannuttavana kokemuksena (Kilpatrick ym. 2007, 353; ks. myös Gibbs 2001; Franklin & Sloper 2006).

Suomessa tutkimukseen ovat osallistuneet 18 vuotta täyttäneet nuoret, jotka eivät enää ole sijaishuollossa (N=50) tai ovat haastatteluhetkellä vielä olleet sijaishuollossa (N=3). Tarkastelun pääkohteena ovat nuorten kokemukset itsenäistymisvaiheesta:

Millainen on itsenäistyvien nuorten hyvinvointi?

Mitkä tekijät vaikuttavat heidän hyvinvointiaan lisäävästi ja vähentävästi?

Hyvinvointia tarkastellaan resurssinäkökulmasta, jossa soveltaen hyödynnetään Bourdieu (1984, 114) taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman jaottelua (ks. myös Pulkkinen 2002, 42). Pääoma-käsitteen sijaan hyödynnetään resurssi-

käsitettä, joka erottaa hyvinvointikeskustelun myös tarpeisiin liittyvästä keskustelusta. Hyvinvoinnin tutkimuskehityksen voidaan ymmärtää edenneen sosiologisista tarveteoreettisista keskusteluista (Allardt 1976) resurssiteoreettisiin keskusteluihin ja kuten Coleman (1990) ja Putnam (1994; 2000) erityisesti liittyen sosiaalisiin resursseihin. Resurssinäkökulmaa on laajennettu vielä siten, että ihminen ymmärretään aktiivisena toimijana. Niemelä (2010, 29) on lisännyt tarkasteluun Doing-ulottuvuuden. Ihmisen omalla toiminnalla nähdään olevan merkitystä ihmisen hyvinvointiin hänellä olevien ja hänen käytössään olevien resurssien lisäksi. Resurssit sisältävät ajallisen ulottuvuuden, jolloin esimerkiksi kulttuuriset resurssit liittyvät jo aikaan ennen meitä liittyen muun muassa sukutaustaan, koulutukseen (ks. Bourdieu 1984) sekä yhteiskunnalliseen historialliseen hetkeen ja kunkin asemaan tässä yhteiskunnassa. Näin ymmärrettynä ihminen ei ole vain omien valintojensa tulos, vaan on kiinteästi yhteydessä ajallisiin, paikallisiin ja tilallisiin valta- ja resurssisuhteisiin. (Ks. Törrönen 2012.)

Tässä tutkimuksessa käytetään toimintavapauden-käsitettä, joka liittyy ymmärrykseen ihmisestä aktiivisena toimijana, jolla on taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomiensa rajoissa liikkumavaraa tietyssä elämäntilanteessa (Törrönen 2012, 36). Toimintavapaus viittaa kerrostuneeseen ja kasautuvaan hyvinvointiin, joka kuvaa ihmisten käytössä olevia resursseja, valtaa toimia ja osallistua (Törrönen 2012, 36). Toimintavapaus ei ole olemassa sellaisenaan nuoren todellisuudessa tai yhteiskunnassa, vaan lisäksi nuori tulkitsee sitä. Tulkinta muovaa hänen käsitystään omasta hyvinvoinnistaan, jolle yhteiskunta antaa tietyt edellytykset tiettynä aikana ja tietyssä paikassa. Tämän lisäksi tutkija tulkitsee nuorten tulkintaa. Tulkinnallisuus liittyy tämän tutkimuksen sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen (Miller & Holstein 1993).

Nuorten sijaishuollon jälkihuollosta on vähän tutkimuksellista tietoa, mikä on toiminut virikkeenä kansainväliselle I Matter -hankkeelle, jonka alahankkeeseen ”Lasten oikeudet sijaishuollossa, teoriasta käytäntöön: tyhjän aukon täyttäminen vertaistutkimuksella” tämä tutkimus kuuluu. Tämän osallistavan tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa perustietoa nuorten itsenäistymisvaiheesta ja samalla myös vahvistaa sijaishuollosta itsenäistyviä nuoria toimimaan oman elämänsä subjekteina. Tutkimuksen toimintatutkimuksellisiin tavoitteisiin kuuluu yhteiskunnallinen ja kansainvälinen vaikuttamistyö, jonka avulla pyritään sijaishuollon ja jälkihuollon kehittämiseen Suomessa ja kansainvälisesti. Tässä tutkimuksessa keskitytään suomalaisten nuorten haastattelujen analysoimiseen. Jatkotutkimuksissa pyritään kansainvälisiin vertailuihin ja tuottamaan vielä tarkentuneempaa tietoa nuorten näkökulmasta.

TUTKIMUSMETODOLOGISIA VALINTOJA

TUTKIMUS OSANA I MATTER -HANKETTA

I Matter (”Minulla on väliä”) on kansainvälisen SOS-lapsikyläjärjestön viisivuotinen kampanja, joka kohdistuu Eurooppaan ja Keski-Aasiaan. Kampanja toteutetaan Albaniassa, Armeniassa, Itävallassa, Azerbaidžanissa, Valko-Venäjällä, Bosnia Hertsegovinassa, Bulgariassa, Kroatiaassa, Tšekissä, Virossa, Suomessa, Ranskassa, Saksassa, Georgiassa, Kazakstanissa, Kirgisiassa, Latviassa, Puolassa, Venäjällä, Ukrainassa ja Uzbekistanissa.

I Matter -kampanjan tavoitteena on parantaa kansainvälisesti sijaishuoltoa, jakaa sijaishuollossa eläville nuorille tietoa oikeuksistaan, vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon, vahvistaa sijaishuollon kansainvälistä verkostoitumista, saada nuoret ihmiset osallistumaan sijaishuollon kehittämiseen, kehittää paikallisia sijaishuollon palveluja, koulutusta ja konsultaatiota. (Briheim-Crookall 27.1.2011.) Sen päämääränä on analysoida sijaishuollossa elävien lasten oikeuksia ja heidän kohtaamiaan ongelmia, jotka vaikeuttavat heidän valmistautumistaan itsenäiseen elämään. Hankkeessa halutaan tunnistaa ja levittää hyviä toimintatapoja, jotka kuvaavat sijaishuollossa elävien lasten valmistautumista itsenäiseen elämään. Se tuottaa Euroopan maille tietoa, jota voidaan hyödyntää sijaishuollossa olevien lasten oikeuksien ja tuen parantamiseen ja tunnistaa tapoja, joilla vahvistaa lasten osallistumista päätöksentekoprosesseihin. Sen tavoitteena on parantaa sijaishuollon käytäntöjä ja itsenäistymistä, lainsäädäntöä sekä voimaannuttaa sijaishuollon kokeneita nuoria. Kampanjassa pidetään nuoria, joilla on kokemusta sijaishuollosta, hankkeen asiantuntijoina.

I Matter -kampanjan toiminta-ajatuksena on ollut nuorten oma toimijuus ja subjektiivisuus sekä sijaishuollon hyvien käytäntöjen löytäminen. Hankkeen lähestymistapa on voimaannuttava. Nuoret tuovat esiin omia sijaishuollon kokemuksiaan ja samalla he voivat vaikuttaa sijaishuollon kehittämiseen ja siihen millaista sijaishuoltoa muut nuoret voivat saada. Heidän osallistumisensa voi antaa heille myös tunteen siitä, että he voivat vaikuttaa omaan elämäänsä. Hankkeen avulla he saavat työelämässä tarvittavia ryhmätyö- ja vuorovaikutustaitoja. Haastatteluja tehdessään he saavat myös tutkimuksellisia valmiuksia ja ymmärrystä tutkimuksen teosta. Hankkeessa toimivien aikuisten tehtävänä on ollut tukea ja rohkaista nuoria mielipiteen ilmaisussa ja toiminnassa.

Hankkeessa on nuorille sekä kansallista että kansainvälistä toimintaa. Hankkeen aikana on perustettu Kansainvälinen nuorisovaltuusto (An International Youth Council). Siihen kuuluu 25 nuorta (iältään 17–24-vuotiaista) hankemaista. Kansainvälinen nuorisovaltuusto toimii yhteystahona nuorille, jotka ovat mukana I Matter -hankkeessa. Sen avulla nuoret voivat vaihtaa ja jakaa kansallisia sijaishuollon kokemuksia muiden toimijoiden kanssa. Kansainvälisen nuorisovaltuuston jäsenet edustavat I Matter -hanketta.

Tämä tutkimus on toteutettu I Matter -hankkeen sateenvarjon alla toimivassa Lasten oikeudet sijaishuollossa, teoriasta käytäntöön: tyhjän aukon täyttäminen vertaistutkimuksella vuosina 2011–2012 EU-hankkeessa. Sitä koordinoi SOS Children's Villages International, jonka keskustoimisto sijaitsee Innsbruckissa, Itävallassa. Alahankkeeseen osallistuvat Albania, Puola, Tšekin tasavalta ja Suomi. Kunkin maan SOS-lapsikyläjärjestöjen keskustoimistot koordinoivat hanketta omassa maassaan. Suomen osalta hankekoordinaattorina on toiminut psykologi Hillevi Westman. Suomessa kansalliseen ryhmään kuuluvat hankekoordinaattorin, tutkijan, kahden nuoren lisäksi SOS-Lapsikylä ry:n yhteistyöjärjestöistä Lausteen perhekuntoutuskeskuksen, Pelastakaa Lapset ry:n, Auta Lasta ry:n ja Pesäpuu ry:n edustajat. Järjestöjen edustajat ovat tiedottaneet hankkeesta, hankkineet haastattelijoita ja haastateltavia. Erityisesti Lausteen perhekuntoutuskeskus ja sen edustajina sosiaalityöntekijät Kati Teppala ja Riitta Laasi ovat toimineet hankkeessa aktiivisesti. Ryhmä on kokoontunut yhteensä neljä kertaa; kolme kertaa Helsingissä ja kerran Turussa kahden vuoden aikana.

Kansainvälisiin hankekokouksiin, joita on pidetty tammikuussa 2011 Wienissä ja huhtikuussa 2011 Prahassa, on osallistunut kustakin maasta sijaishuollon kokeneita nuoria ja heidän yhteyshenkilöitään sekä tutkijoita. Suomesta kokouksiin on osallistunut yhteensä 5 jäsentä: hankekoordinaattori, tutkija, kaksi nuorta ja yksi hankkeeseen osallistuneiden järjestöjen edustaja. Hankkeen viimeinen kansainvälinen tapaaminen oli marraskuussa 2012 Brysselissä. Syksyn 2012 aikana kansallisen ryhmän jäsenet kiersivät tapaamassa sijaishuollossa olevia nuoria sekä työntekijöitä ja keskustelivat heidän kanssaan hankkeen suomalaisista tuloksista kuudella eri paikkakunnalla Suomessa. Keskusteluja hyödynnettiin tulosten uudelleen muotoiluun.

Hankkeesta ilmestyy kolmenlaista tietoa: Kustakin hankemaasta on ilmestynyt englanninkielinen raportti (suomalaisen raportin nimi on Everyone is Valuable – participatory peer research into young people leaving alternative care, verkkojulkaisu 2012). Kansallisten raporttien tulokset on koottu yhteen raporttiin When Care Ends – Lessons from Peer Research – Insights from Young People on Leaving Care in Albania, Czech Republic, Finland, and Poland (2012), joka luovutettiin Brysselissä europarlamentaarikoille marraskuussa 2012.

Samassa yhteydessä Suomen edustajat tapasivat erikseen suomalaisia EU-kansanedustajia. Sosiaalityön professori Maritta Törrönen yhdessä tutkimusavustaja Teemu Vauhkosen kanssa Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitokselta on kirjoittanut Suomea koskevan suomenkielisen tutkimuksen sekä englanninkielisen raportin. Tekstit eivät ole samoja, vaikka niissä on myös samoja elementtejä. Englanninkielinen raportti vastaa paremmin hankkeen tavoitteisiin, kun suomenkielinen vastaa enemmän nuorten hyvinvoinnin kysymykseen. Törrönen on toiminut tutkijana nuorten ja hankekoordinaattorin kanssa. Vauhkonen on työstänyt tutkimusaineistoa sekä raporttia yhdessä Törrösen kanssa. Kansainvälisen raportin on koonnut sosiaalityön professori Mike Stein Yorkin yliopistosta, Englannista, yhdessä hankekoordinaattori Raluca Werveijen-Slamnescun kanssa kansallisten raporttien pohjalta. Suomessa hankkeen tutkija tekee myöhemmin jatkotutkimusta tutkimusaineiston pohjalta keskittyen itsenäisyyden ja vastavuoroisuuden teemoihin sekä kansainväliseen vertailuun.

OSALLISTAVA TUTKIMUS

Tämä tutkimus on lähtenyt liikkeelle kumppanuudesta ja samalla osallistavasta näkökulmasta. Vaikka lapsi- ja nuorisotutkimuksessa tuodaan esiin lasten ja nuorten näkemyksiä, ei heidän roolinsa ole ollut vielä kovinkaan näkyvää osana tutkimuksen suunnittelua ja toteutusta (ks. Daly 2009, 462). Osallistavaa tutkimusta on kuitenkin tehty jo jonkin verran ja se on herättänyt innostusta (ks. Campbell & Trotter 2007; Ben-Arieh 2005; Fattore, Mason & Watson 2005; De Winter & Noom 2003). Holland (2009) näkee, että nuorten näkökulma täydentää hallinnollista tietoa sekä avaa ammattilaisten ja poliitikkojen perspektiivistä poikkeavia näkymiä.

Osallistava tutkimus haastaa tutkijaa miettimään omaa rooliaan tutkijana ja osana tutkimusprosessia. Tutkijan rooli on enemmän mahdollistajan rooli, joka jakaa asiantuntemustaan yhteisessä tiedonmuodostuksen prosessissa. Tietoa muodostetaan tällä tavoin myös tutkimusaineiston keruu- ja analyysivaiheessa. Kaikki osapuolet osallistuvat reflektiiviseen oppimiseen. (Fisher 2002, 305–312; Smith 2004, 335–346.) Osallistavaa tutkimustapaa voidaan perustella sillä, että se voi tehdä haavoittavia tai syrjäyttäviä elämänoloja näkyviksi (ks. Campbell & Trotter 2007, 32–33). Osallistavaan toimintatapaan kuuluu olennaisesti myös tutkijan itsereflektiivisyys. Tämä sisältyy ajatukseen, että osallistavaa tutkimusta voidaan ymmärtää voimaannuttavana ja sosiaalisesti oikeudenmukaisena toimintana, jonka avulla pyritään kuulemaan tai osallistamaan sellaista ryhmää, joka on aiemmin jätetty ulkopuolelle tai sitä ei ole kuultu. Hyvistä pyrkimyksistä huolimatta aina ei tälläkään tavalla tavoiteta eri ryhmien intressejä eikä heidän tapaansa ymmärtää maailmaa. Tällaisen tiedonmuodostuksen avulla ei voida paeta vastakkainasetteluja ja käsittehierarkioita, jotka syntyvät kun tietoa arvioidaan.

(Powell 2009, 328; ks. myös Humphries, Beth 2009, 308–320.) Osallistava tutkimus on myös esimerkiksi sosiaalisesti ja ajallisesti vaativaa tutkimusta, mikä voi syrjäyttää niitä, joiden tilanteet ovat raskaimmat eikä heillä ole voimia osallistua.

Vaikka tässä tutkimuksessa on haluttu lähteä liikkeelle nuorten omista ajatuksista, aloite tutkimuksesta on kuitenkin lähtenyt aikuisilta. Lähteminen liikkeelle nuorten ajatuksista ja pysyminen niissä on ollut aikuisille haasteellista ja se on pitänyt aikuisten ja nuorten yhteiskeskusteluissa palauttaa mieliin aina uudelleen. Aikuiset usein ottavat keskustelussa itselleen isomman tilan kuin nuoret. Osa nuorista on osallistunut aktiivisesti keskusteluun ja tuonut painokkaasti esiin omia näkökantojaan, kun taas hiljaisemmat ovat saaneet vähemmän tilaa näkemyksilleen, vaikka keskusteluissa on pyritty vetämään mukaan myös ne, jotka itse eivät ole olleet niin aloitteellisia. Kun aikuiset ovat yhdessä nuorten kanssa kehittäneet haastattelukysymykset, on tällä tavalla toteutettu osallistavan tutkimuksen periaatteita. Nuorten vastaukset tulkitaan tässä tutkimuksessa ilmaisevan nuorten omaa todellisuutta ja heidän kokemuksiaan. Nuoret ovat hyvin tosissaan ja aidosti vastanneet kysymyksiin sekä tehneet haastatteluja. Aikuisten näkökulmasta tämän tutkimuksen tulokset voisivat näyttää toisenlaisilta, mutta tässä pitäydytään nuorten kertomiin kokemuksiin heidän omasta näkökulmastaan.

Hankkeeseen osallistuneet nuoret ovat eri tavoin tuttuja hankkeeseen aktiivisesti osallistuneille aikuisille. Kaikki haastatteluja tehneet nuoret eivät tunteneet kaikkia aikuisia eivätkä kaikki aikuiset nuoria. Muutamille yhteyshenkilöille jotkut nuoret olivat hyvinkin tuttuja jo sijaishuollon ajalta ja heidän välillään oli luottamuksellisia suhteita. Nuorten ja aikuisten keskinäiset hyvät ja lämpöiset välit ovat vaikuttaneet siihen, että tutkimushanke on ylipäättään Suomessa onnistunut. Nuoret ja aikuiset sitoutuivat tutkimusaineiston keruuseen, vaikka heidän toiminnassaan on yksilöllisiä eroja.

Tutkijana on voinut tutustua nuoriin ja heidän ajatuksiinsa sekä viettää heidän kanssaan aikaa, erityisesti kansainvälisissä tapaamisissa. Toimintaan Suomessa intensiivisemmin osallistuneet nuoret ovat tulleet tutummiksi kuin ne nuoret, jotka osallistuivat vain haastattelijoille tarkoitettuun koulutukseen. Kilpatrick ym. (2007, 355) arvioivatkin, että yliopistotutkijan on vaikea tavoittaa samalla tavalla nuorta, joilla on kokemuksia sijaishuollosta ja rohkaista heitä osallistumaan tutkimukseen kuin on niillä henkilöillä, jotka ovat lähellä nuoria tai tuntevat heidät entuudestaan. Tämä on tullut esiin myös tässä tutkimuksessa, jolloin tutkijana on tullut tutuksi nuorten kanssa vasta prosessin kuluessa. Myös de Winter ja Noom (2003, 33) ovat tehneet vertaistutkimusta ja havainneet, että nuorten kanssa tehtäessä tutkimusta ei saa olla liian virkamiesmäinen tai ei ainakaan saa toimia autoritaarisesti. Jotta tutkimusprosessi voidaan onnistuneesti päättää, edellyttää se nuorten kanssa toimittaessa rehellisyyttä, keskinäistä luottamusta ja neuvotteluja (De Winter & Noom 2003, 325; ks. myös Fattore, Mason & Watson 2007).

VERTAISTUTKIMUS – NUORET TIEDONTUOTTAJINA

Hankkeen aineiston hankinta on toteutettu neljässä vaiheessa, joissa kaikissa nuoret ovat olleet aktiivisia: Ensinnäkin kansainvälisessä yhteistyössä on kehitetty haastattelulomake. Toiseksi haastattelijanuoret on koulutettu siten, että he ovat saaneet tutkimuksellisia valmiuksia haastattelujen hankintaan, toteutukseen ja haastattelutilanteiden vuorovaikutuksellisuuden ymmärtämiseen. Kolmanneksi nuoret ovat haastatelleet vertaisiaan itsenäistymisvaiheen kokemuksista. Neljänneksi nuoret haastattelijat pohtivat yhteistapaamisissa haastattelujen pohjalta koottuja haastattelujen tuloksia ja miten ne vastaavat heidän kokemuksiaan.

Haastattelukysymykset syntyivät viiden yhteistapaamisen aikana. Tapaamisista kaksi oli kansainvälistä ja 3 kansallista tapaamista, joihin osallistuivat nuoret ja aikuiset. Nuoret ovat olleet alusta alkaen mukana haastattelukysymysten pohdinnassa. Toisessa kansainvälisessä tapaamisessa nuoret kokoontuivat kahden aikuisen kanssa omaksi ryhmäkseen ja tämän keskustelun aikana muokattiin haastattelurunko kysymyksineen. Nämä kaksi aikuista työstivät kysymykset sujuviksi englanninkielellä. Työstetystä haastattelurungosta keskusteltiin tämän jälkeen vielä yhdessä nuorten ja muiden toimijoiden kanssa ensin kolmeen teemaryhmään jakautuneena ja sen jälkeen yhteisesti. Suomalaiset nuoret olivat keskusteluissa aktiivisia vaikuttajia. He kritisoivat haastattelurungossa olevia ongelmakeskeisiä ja stigmatisoivia käsitteitä ja kysymyksiä. Heidän vaikutuksestaan kysymyksiä muutettiin enemmän sosiaalisen inklusion ja nuoria myönteisemmästä näkökulmasta katsovaan suuntaan. Kysymyksiin sisällytettiin myös mahdollisuus tuoda esiin elämän epäkohtia. Nämä ovat tärkeitä muutoksia, miten nuorten elämäkokemuksia lähestytään ja miten nuoret toivovat itseään lähestyttävän ja katsottavan. Keskustelujen pohjalta hankkeeseen osallistuneen järjestön (NCAS) edustajat muokkasivat haastattelurungon ja lähettivät sen eri maiden koordinaattoreille käännettäväksi kunkin maan omalle kielelle.

Suomeksi käännetystä haastattelurungosta käytiin keskustelua nuorten kanssa. Englanninkieliset termit eivät aina istuneet hyvin suomennettuna nuorten mielestä eivätkä aina vastanneet suomalaista yhteiskuntaa tai palvelujärjestelmää. Haastattelun kieliasua muokattiin paremmin nuorten haastattelijoiden puheeseen sopivammaksi, muuten haastattelun sisältö säilytettiin pääosin samana vertailun mahdollistamiseksi. Muutamia erityisesti suomalaista sijaishuoltoa koskevia kysymyksiä lisättiin ja niitä käytetään vain suomalaisessa tutkimuksessa, esimerkiksi jälkihuolto- ja itsenäistymissuunnitelman laadintaa koskeva kysymys.

Käydyn keskustelun pohjalta ja nuorten tekemien koehaastattelujen pohjalta haastattelurunko muokattiin lopulliseen muotoonsa suomeksi. Haastattelukysymykset hahmottuivat seuraavien kymmenen teeman alle:

1) itsenäistymiseen valmistautuminen ja suunnittelu, 2) talous, 3) kuntoilu ja harrastukset, 4) asuminen, 5) henkinen hyvinvointi ja terveys, 6) ihmissuhteet, 7) perhe ja huoltajat, 8) sosiaalinen inkluusio, 9) tulevaisuus ja 10) elämänmuutokset sijaishuollon jälkeen. Teemat tavoittavat hyvin nuorten sosiaalista, psykofyysistä, ja taloudellista hyvinvointia sekä nuorten kokemaa muutosta hyvinvoinnissaan.

Haastatteluihin sisältyy suljettuja ja avoimia vastauksia. Suljetuista vastauksista on tehty maakohtaisia nuorten vastaajien ja sijaishuolto- ja itsenäistymisvaiheen järjestelyjen analyysseja. Tilastollista analyysia on kootusti tehnyt Jan Matousek, Data Mind, Tšekin tasavallassa. Suomessa määrällistä ja laadullista aineistoa analysoi Teemu Vauhkonen yhdessä Maritta Törrösen kanssa. Analyysin pohjalta alustavia tuloksia on käyty läpi nuorten kanssa Turussa ja Helsingissä järjestetyissä tapaamisissa. Niitä voidaan kutsua asioiden uudelleen käsittelyksi (debriefing session), jonka jälkeen vasta lopullinen englanninkielinen raportti on kirjoitettu. Tapaamisten aikana ilmeni, ettei eräs haastateltava nuori ollut koskaan matkustanut junalla. Tapaamisten päätteeksi kävimme hienossa ravintolassa syömässä ja kaikille nuorille ravintolassa syöminen ei ollut arkipäivää. Monille nuorille itsestään selvyudet eivät ole kaikille sijaishuollossa olleille nuorille aina itsestään selvää. Tämä suomeksi kirjoitettu tutkimus on lähtenyt liikkeelle Suomea koskevasta englanninkielisestä raportista ja sen tiedoista. Tietojen analysointia on jatkettu siten, että on keskitytty nuorten hyvinvoinnin ulottuvuuksien tarkasteluun.

HAASTATELTAVIEN HANKINTA

Kansallisessa tapaamisessa keskusteltiin siitä, miten nuoria tavoitettaisiin haastatteluihin. Alkuun suunniteltiin, että jokainen viidestä yhteistyöjärjestöstä yrittää saada järjestönsä kautta 20 nuorta haastatteluun. Kaikkiaan hankkeen kautta toivottiin tavoitettavan noin 400 nuorta. Tämä tarkoitti jokaisesta maasta kymmentä haastattelijaa kohden kymmentä haastattelua. Vaikka haastattelujen määrä oli suuri, sitä lähdettiin tavoittelemaan, koska haluttiin tuoda mahdollisimman kattavasti nuorten näkemyksiä esiin kansainvälistä vertailua ja vaikuttamistyötä varten. Haastatteluihin haluttiin saada kummankin sukupuolen edustajia eri puolilta Suomea ja kokemuksia eri sijaishuollon muodoista.

Haastattelupyynnöitä lähetettiin 300 kappaletta ensin hankkeen järjestöjen yhteyshenkilöille, joihin pidettiin yhteyksiä myös sähköpostin välityksellä. Nuorten tavoittaminen yhteistyöjärjestöjen kautta tuotti kevään 2011 aikana 22 nuoren suostumuksen haastatteluun. Sen lisäksi suomalainen kesälomakausi hidasti prosessin etenemistä ja haastatteluja ei tehty paljoakaan kesän aikana.

Syksyllä 2011 haastateltavia nuoria lähdettiin hakemaan valtakunnallisesti monia eri reittejä pitkin: heidän kanssaan puhuttiin ja/tai lähetettiin pyyntö tulla haastatteluun, nuoret välittivät myös tietoa mahdollisille haastateltaville, haastattelupyynnöitä levitettiin sähköpostin välityksellä eri sosiaalialan toimijoille ja tietoa jaettiin muun muassa valtakunnallisilla sijaishuollon päivillä. Haastattelupyynnöitä toimitettiin valtion koulukoteihin (50). Yhden Tampereen seudun, muutaman pääkaupunkiseudun ja Turun seudun kunnan jälkihuollon työntekijöiden kanssa tehtiin yhteistyötä. Heitä tavattiin ja tapaamisissa työntekijät suostuivat jakamaan haastattelupyynnöitä nuorille (yhteensä 500). Kaksi kuntaa edellytti tutkimuslupaa ja se haettiin. Kaiken kaikkiaan karkeasti arvioiden noin 900 haastattelupyynnöitä lähetettiin tai toimitettiin eri tahoille.

Nuorten tavoittaminen tapahtui lumipallotekniikkaa hyödyntäen. Järjestöjen yhteyshenkilöt ottivat ensin suoraan yhteyttä sijaishuollon kokeneisiin 18 vuotta täyttäneisiin nuoriin, jotka olivat edelleen jälkihuollossa, lopettaneet jälkihuollon asiakkuuden tai vielä sijaishuollossa. Haastateltaviksi rajattiin 18–25-vuotiaat nuoret. Kun nuoriin saatiin yhteys, heiltä pyydettiin allekirjoitusta suostumukseen, jossa he ilmaisivat osallistuvansa vapaaehtoisesti haastatteluun. Samalla he antoivat yhteystietonsa haastatteluajankohdan sopimista varten. Heille jaettiin myös I Matter -kampanjaa esittelevä teksti (ks. Liite 1). Tekstissä esiteltiin hankkeen tutkimusideaa ja tiedontuottamisen tarpeita. Postitse lähetettyihin kirjeisiin liitettiin palautuskirjekuori ja postimerkki. Suostumuksessa pyydettiin heiltä lupaa käyttää heidän haastatteluaan hankkeen raportointia ja jatkotutkimusta varten (ks. Liite 2).

Kirjeet palautuivat hankekoordinaattorille SOS-Lapsikylän keskustoimistoon Helsinkiin. Hankekoordinaattori piti kirjaa saapuneista suostumuksista ja hän jakoi haastateltavien tiedot haastatteliijoille. Samalla hankekoordinaattori keskusteli nuorten kanssa heidän kokemuksistaan ja vastasi heidän kysymyksiinsä. Haastateltavien hankintakampanja tuotti tulosta, ja joulukuun alussa oli saatu jo yhteensä 66 suostumusta. Kun haastateltavien rekrytointi tammikuun 2012 lopussa lopetettiin, lopulliseksi suostumusten määräksi oli saatu noin 90 suostumusta. Suomessa haastatteluja tehtiin yhteensä 53. Haastateltavista 3 oli vielä sijaishuollossa ja muut jo itsenäistyneet.

Yhteistyöjärjestöjen kautta rekrytoitiin nuoret haastattelijat. Nuoret ovat tuttuja järjestöjen ihmisille joko heidän palveluidensa tai sijaishuoltoon liittyvien kysymysten kautta. Haastattelijoiden koulutuspäiviin (kesäkuu 2011) mennessä oli yhteensä yhdeksän nuorta rekrytoitu haastattelijoiksi. Kymmenes haastattelijaja löydettiin koulutuspäivien jälkeen. Kymmenestä haastattelijasta naisia on seitsemän ja miehiä kolme.

Henkilökohtaiset kontaktit haastattelijoihin ja jälkihuollon työntekijöihin ovat kasvattaneet haastatteluihin suostuneiden nuorien määrää. Kesän 2011 jälkeen haastatteluihin oli ilmoittautunut vasta 22 nuorta. Kun tutkija, tutkimusavustaja ja yksi yhteyshenkilö olivat suoraan yhteydessä kolmen pääkaupunkiseudun ja Turun seudun kunnan jälkihuollon ihmisiin, tapasivat heitä ja keskustelivat heidän kanssaan, sitoutuivat työntekijät välittämään haastattelu-suostumuksia jälkihuollossa oleville nuorille. Kansallinen hankekoordinaattori teki valtavasti töitä, että tutkimus tuli tunnetuksi koko maassa ja että tutkimukseen saatiin haastattelijoita ja haastateltavia. Hänen henkilökohtaiset kontaktinsa ja lämpimät suhteensa eri toimijoihin ovat olleet merkittäviä tutkimuksen onnistumiselle. Luultavimmin tutkimus ei olisi toteutunut tällä tavalla ilman vastavuoroisia ja luottamuksellisia suhteita. Näin henkilökohtaiset ja myönteisiä tunnekokemuksia herättäneet kontaktit ovat kasvattaneet haastattelujen määrää ja pitäneet yllä hyviä yhteyksiä haastattelijoihin.

Haastattelijoiden koulutuspäivillä haastattelijoilta (9, yhden tiedot puuttuvat) kerättiin taustatiedot sitä varten, että saataisiin hiukan kuvaa heidän omasta elämäntilanteestaan. Heillä kaikilla on kokemusta sijaishuollosta ja he kaikki ovat olleet yhtä lukuun ottamatta huostaan otettuja. Heistä yksi on ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena. He ovat syntyneet vuosina 1979–1992, ja he ovat haastatteluja tehdessään 19–32-vuotiaita. Useimmat heistä ovat olleet vuonna 2011 noin 20-vuotiaita. He asuivat joko Turun, Tampereen tai Helsingin seudulla. Heistä kaksi asui keskisuuressa kunnassa ja muut suurkaupungissa. Heidät on sijoitettu hyvin eri-ikäisinä: kolme alle 3-vuotiaana, yksi 6–7-vuotiaana ja viisi 14–16-vuotiaana. Myös sijaishuollon kokemuksen pituus vaihtelee heillä yli 10 vuodesta 1–3 vuoteen: Kolmen sijoitus on kestänyt yli 10 vuotta, yksi 7–10 vuotta, kaksi 4–6 vuotta ja kolme 1–3 vuotta. Heistä neljä on ollut

sijoitettuna vain yhteen paikkaan, kaksi kahteen, kaksi kolmeen ja yksi neljään sijaishuoltopaikkaan. Lastensuojelulaitoksessa on heistä ollut viisi nuorta ja sijaisperheessä tai SOS-lapsikylässä kolme nuorta ja yksi on ollut jälkihuollon asiakkaana. Vain yhdellä heistä peruskoulutus oli peruskoulu, kun se muiden kohdalla oli joko ammattiopisto (4), lukio ja ammattiopisto (1), lukio (2) ja lukio ja yliopisto (1). Haastatteluajankohtana heistä neljä opiskeli ja kaksi heistä kävi samanaikaisesti työssä. Työelämässä heistä oli näiden kahden lisäksi kolme nuorta. Kolme työelämässä olevaa työskenteli kokoaikaisesti ja kaksi osa-aikaisesti. Neljä haastattelijaa ilmoitti itselleen ammatin. Kaksi nuorta ei ilmoittanut taustatietoihin opiskelua eikä työtä. Haastattelija, joka ei osallistunut koulutukseen, sai perehdytyksen haastattelujen tekoon hankekoordinaattorilta.

Haastattelijat ovat nuoria, jotka etsivät itsenäistymisvaiheeseen kuuluvasti omaa paikkaansa yhteiskunnassa. Heidän tutkimukseen osallistumisen asteensa vaihteli suuresti yksilöittäin. Neljä nuorta ei tehnyt yhtään haastattelua ja kaksi taas oli erityisen aktiivista tehden haastatteluja yli oman osuutensa. Vertaistutkijoiden osallistumisen halu voi vaihdella ja muuttua, kun nuoret ovat elämänvaiheessa, johon kuuluu niin sanottu aikuistuminen ja omasta elämästä vastaaminen (ks. myös Kilpatrick 2007, 368). Siihen kuuluvat sijaishuoltopaikasta muuttaminen omaan asuntoon, opiskeleminen ja työelämään asettuminen ja mahdollisesti perheen perustaminen. Nuorista vain yksi asui avio- tai avoliitossa ja heistä kellään ei ollut lapsia. Sijaishuollon kokemukset ovat heillä joko useiden vuosien tai sitten murrosikään liittyen muutaman vuoden pituisia. Heillä on kokemusta sekä lastensuojelulaitoksista että sijaisperheistä. Haastattelijoina he edustavat laajaa sijaishuollon kokemusta, mikä edesauttoi heidän tehtävänsä vertaishaastattelijoina.

Sovittiin, että haastattelijat informoivat yhteyshenkilöitään missä he haastatteluja tekevät. Muutamat haastattelijat pitivät hyvinkin tiiviisti yhteyttä yhteyshenkilöihin, kun taas muutama oli vaikea saada edes yhteyttä.

TUTKIMUSVALMIUKSIEN OPISELU

Vertaistutkimusta tekevissä maissa haastattelijoiden toimintaa haluttiin tukea koulutuksen avulla. Nuorille haastattelijoille pidettiin neljässä hankemaassa kaksipäiväiset koulutuspäivät. Ensin koulutuspäivien vetäjät, kaksi yhteyshenkilöä ja tutkija, osallistuivat itse kahden päivän koulutukseen toukokuussa 2011. Koulutuksen vetäjänä toimi Senior Participation Manager Sharn Bowley, joka työskenteli englantilaisessa järjestössä National Care Advisory Service (NCAS). Järjestö on erikoistunut edistämään sijaishuollosta lähtevien nuorten asemaa. Järjestö toimi aktiivisesti hankkeessa erityisesti keskustelujen virittämässä sekä keskustelumuistioiden ja lopullisen haastattelulomakkeen laadinnassa.

Haastattelijoiden koulutus pidettiin kesäkuussa 2011. Viikonlopun aikana heille kerrottiin hankkeen tarkoituksesta ja heidän roolistaan. Tutkimuksen tekoon liittyen puhuttiin yleensä vertaistutkimuksesta, haastateltavien tehtävästä, haastateltavien tavoittamisesta ja tutkimuseettisistä kysymyksistä. Tutkimuseettisistä asioista esiin tuotiin haastattelujen tekoon liittyvä luottamuksellisuus, haastattelun vapaaehtoisuus, haastateltavan suostumus haastatteluun ja miten toimia jos haastattelija havaitsee mahdollisen lastensuojelun tarpeen. Haastatteluun ei nähty olevan olemassa oikeita tai vääriä vastauksia (Kilpatrick 2007, 361). Luottamuksellisuus liitettiin siihen, että haastateltaville kerrotaan, että hänen vastauksensa tullaan liittämään raporttiin, mutta kenenkään nimiä ei mainita, eikä kukaan voi kirjoitetun pohjalta tunnistaa, mitä juuri tietty henkilö on sanonut (Kilpatrick 2007, 361).

Haastattelujen tekemistä harjoiteltiin koehaastatteluilla ja keskustelemalla niistä syntyneistä havainnoista. Niiden avulla muokattiin suomenkielistä haastattelulomaketta nuorten omaan puheeseen sopivaksi. Ennen kuin haastattelijat harjoittelivat MP3-soitinten käyttöä, keskusteltiin ryhmätöiden pohjalta kehonkielestä ja mitä se merkitsee haastattelun teolle. Haastattelu ajateltiin aloitettavaksi ensin puheella, jonka avulla puretaan haastatteluun liittyvää jännitystä. Haastateltavalle kerrotaan mihin tutkimus liittyy, käydään läpi suostumuslomake kohta kohdalta ja kerrotaan haastateltavan oikeudet (ks. Liite 2). Haastattelussa painotettiin kuulemisen merkitystä ja keskusteltiin siitä mitä se merkitsee. Haastattelijoiden kanssa sovittiin vaitiolovelvollisuudesta ja siitä, etteivät he haastattele itselleen läheisiä nuoria.

Keskustelimme mahdollisesta haastattelupaikasta ja siitä, että nuori informoi hankkeen yhteyshenkilöä missä ja milloin hän haastattelee. Yhteyshenkilöiden kanssa toivottiin nuoren keskustelevan aina, kun jokin kysymys haastatteluun liittyen askarruttaa. Sovittiin, että nuori antaa haastattelun alussa hankkeen esittelypaperin ja käy sen jälkeen haastateltavan kanssa läpi suostumuslomakkeen, joka allekirjoitetaan ja sen jälkeen tehdään vasta haastattelu. Nuorille annettiin myös vertaishaastattelijan muistilista (ks. Liite 3), jossa kerrattiin ajallisesti etenevät

tehtävät ennen haastattelua, haastatteluun mukaan otettavat paperit ja toiminta haastattelun jälkeen. Koulutuksen aikana käsiteltiin myös käytännön asioita kuten matkalaskujen tekoa ja varmistettiin kunkin haastattelijan yhteystiedot ja yhteystiedot.

Koulutuspäivien aikana Suomessa testattiin muista maista poikkeavasti haastattelurunko, mikä vei paljon aikaa muulta keskustelulta koulutuspäivän aikana. Toisaalta se saattoi selventää kysymysten sisältöä haastateltaville. Nuoret haastattelivat toisiaan haastattelulomakkeen avulla ja haastatteluilla testattiin lomaketta ja MP3-soittimien käyttöä. Testihaastatteluja ei käytetty varsinaisena aineistona. Niiden perusteella haastatteluun tehtiin vielä muutoksia, joiden mukaan haastattelurunko muokattiin lopulliseen muotoon.

Suomenkieliseen lomakkeeseen lisättiin vielä eritellymmmin koulutus ja sijaishuoltopaikat kuin mitä oli kirjattu kansainväliseen haastatteluun. Koulutuksen yhtenä tarkoituksena oli myös tutustua toisiin haastattelijoihin. Koulutus olisi ollut hyvä tehdä vaikka kahtena erillisenä, mutta ajallisesti lähekkäisinä päivinä. Aiemman kerran oppeja olisi voitu kerrata seuraavalla kerralla. Toisaalta se olisi saattanut vähentää osallistujien määrää, kun olisi edellytetty sitoutumista useamman viikonlopun mittaiseen koulutukseen. Se olisi edellyttänyt matkustamista uudestaan. Haastattelijat toimivat hyvin ryhmänä ja koulutuspäivien tunnelma oli rakentava, lähes harras ja innostunut. Koulutuspäivät olivat hieno ja antoisa kokemus myös kouluttajille.

TUTKIMUSAINEISTON KERUU

Haastattelijat saivat hankekoordinaattorilta haastateltavien yhteystiedot. He ottivat itse yhteyttä haastateltaviin ja sopivat heidän kanssaan haastatteluajan ja -paikan. Haastattelut edellyttivät heiltä usein matkustamista, koska haastatteluja tehtiin eri puolilla Suomea. Haastattelijat olivat pääasiassa pääkaupunkiseudulta tai Turun seudulta.

Nuoret nauhoittivat haastattelut MP3-soittimilla ja lähettivät ne äänitiedostoina tutkimusavustajalle, joka käsitteli tutkimusaineistoa. Nuorilla ei ollut vaikeuksia käyttää MP3-soittimia. Sen sijaan vaikeuksia ilmeni ajoittain äänitiedostojen lähettämisessä. Tutkimusavustaja lähetti viestin nuorille, kun oli saanut nauhoitteen ja nuori sai sen jälkeen tuhota oman haastattelunsa soittimeltaan. Äänitiedostojen lähettämisen turvallisuudesta sähköpostien liitteenä tarkennettiin Helsingin yliopiston turvallisuuspäälliköltä. Hänen mukaansa lähettämistä ei yleensä suositella, mutta jos ei lähetetä tunnistettavia tietoja kuten tässä tutkimuksessa, niin silloin se on mahdollista. Äänitiedostot lähetettiin käyttäen Terena File Sender -järjestelmää, joka edellyttää toisenlaista yhteyttä kuin tavallinen sähköposti. Valitsimme tämän tavan, koska muuten nauhoitusten saaminen analysoitavaksi olisi hankaloitunut. Tekniikka mahdollisti tietojen siirron, mutta se ei aina ollut ongelmaton. Ongelmista huolimatta tiedot tallentuivat täysin kahta haastattelua lukuun ottamatta.

Nuoria pyydettiin palauttamaan myös suostumuslomakkeet ja haastattelulomakkeet, joihin oli merkitty suljettuja vastauksia. Haastattelut on äänitetty kokonaisuuksina, joten ääninauhoilta voi kerätä myös tietoja puuttuvista haastattelulomakkeen kohdista. Tutkimusavustaja täytti kansainväliseen taulukkopohjaan haastateltavien kvantitatiiviset vastaukset ja litteroi avoimet vastaukset word-tiedostoihin ja kopioitavaksi rtf-tiedostoina Atlas-Ti -ohjelmaan laadullista analyysia varten. Kvantitatiivinen taulukkopohja lähetettiin Tšekin tasavaltaan Jan Matousekille tilastollista analyysia varten. Kvantitatiivisen analyysin tuloksia hyödynnetään myös kansallisessa raportissa. Kansainväliseen raportointiin liittyy ongelmia, jotka johtuvat esimerkiksi kielestä, erilaisista sijaishuollon palveluista ja siitä, että useat eri ihmiset tekevät tutkimusta eri maissa. Nämä vaikeudet haastavat kansainvälisten vertailujen tekemistä ja niiden luotettavuutta.

Koulutuksen jälkeen alkaneet kesälomat ja varmaan muut kiireet laimensivat koulutuspäivien aikana syntynyttä intoa ja hajottivat myös ryhmää. Yhdeksästä haastattelijasta kuusi toimi aktiivisena haastattelijana. Kolmen haastattelijan elämäntilanne tai vetäytyminen piti heitä passiivisina ainakin haastattelujen tekovaiheessa. Koska vertaishaastattelijoiden kiireet ja vaikeudet tavoittaa haastateltavia olivat sen verran suuria, rekrytoitiin kaksi vertaishaastattelijaa tekemään haastatteluja lyhyeksi aikaa päätoimisemmin. Heidän ansiostaan tehtyjen haastattelujen määrää pystyttiin kasvattamaan huomattavasti.

Vertaistutkimus on aikaa vievää ja välillä turhauttavaakin, kuten Kilpatrick ym. (2007, 359) myös havaitsivat omassa tutkimuksessaan. Tässä tutkimuksessa raskautta tekivät haastateltavien hankinnan vaikeus sekä hankkeen kiireinen aikataulu, joka ei ottanut huomioon suomalaisia maantieteellisiä oloja. Myös monien eri tahoilla olevien toimijoiden kanssa työskentely vaatii erityisiä ponnistuksia ja voimia. Voimia antavina hankkeessa puolestaan olivat nuoret ja aktiivit yhteyshenkilöt ja heidän elämän ilonsa, mikä muistutti yhteisestä tehtävästä. Yhteinen tekeminen aiheutti myös välillä ärtymystä ja vihaisia tunteenpurkauksia, kun esimerkiksi tekniset haastattelutietojen vaihdot eivät sujuneet ongelmitta.

Samaan aikaan kun lähdettiin hakemaan haastateltavia useampia väyliä pitkin, päätettiin syksyn 2011 aikana tavata myös haastattelijoita ryhmänä uudelleen ja keskustella heidän kanssaan kunkin kokemuksista. Tapaamisia järjestettiin kahdesti. Yhteyshenkilöt olivat myös eri tavoin prosessin aikana yhteydessä haastattelijoihin ja saivat kuulla heiltä heidän kokemuksistaan. Samalla tavalla kuin tässä hankkeessa myös Englannissa tehdyssä hankkeessa pidettiin yhteyttä kirjeitse, puhelimitse, sähköpostilla ja tekstiviesteillä haastattelijoihin. Aina kaikki eivät päässeet paikalle tai tuli peruutuksia (ks. myös Kilpatrick ym. 2007, 358). Ensimmäisessä tapaamisessa paikalla oli neljä nuorta. Tapaamiseen eivät tulleet kaikki nuoret, mutta paikalla olleiden neljän nuoren kanssa vaihdettiin vilkkaasti kokemuksia. Toiseen tapaamiseen tuli vain yksi nuori.

Tässäkin tutkimuksessa on tullut esille kuten Kilpatrickin ym. (2007, 365) tutkimuksessa, että nuorten osallistumisen esteenä on ollut ajanpuute tai muuttunut elämäntilanne. Tästä on voinut seurata joillekin nuorille henkilökohtaisia syyllisyyden ja turhautumisen tunteita, kun he eivät ole osallistuneet lupaamallaan tavalla. Kilpatrickin ja kumppaneiden tutkimuksessa tulee esille ikävien kokemusten lisäksi myös positiivisia kokemuksia, joista kohokohtina ovat olleet vertaiskokemukset. Myös suhde tutkimukseen on saattanut muuttua, vaikka tutkimus ei ole koskaan aiemmin kiinnostanut. Kaksi vuotta voi olla myös pitkä aika sitoutua pitkäjänteisesti. (Kilpatrick ym. 2007, 363–366).

Tässä tutkimuksessa haastatteluja tekivät runsaasti sellaiset nuoret, jotka olivat ryhmän vanhimmasta päästä ja paremmin koulutettuja kuin muut ryhmäläiset. Lähes kaikki haastattelijat edustivat nuoria, joilla oli joko työ- tai opiskelupaikka tai molemmat. Kilpatrick ym. (2007, 359) ovat huomanneet, että nuoren työelämäkokemuksella ja korkeakoulutuksella on merkitystä siihen, miten vertaishaastattelu sujuu. Tämä tuo mieleen iän ja koulutuksen merkityksen, kun tehdään tutkimusta (Kilpatrick 2007, 367).

Nuoret haastattelijat ovat suhtautuneet vakavasti haastattelujen tekemiseen. Samoin haastatteluihin valikoituneet nuoret ovat vastanneet kysymyksiin paneutuen ja persoonallisesti. Yleensä haastattelussa on hyvä tehdä jatkokysymyksiä

(Kilpatrick ym. 2007, 360), mutta alkuun tehdyissä haastatteluissa nuoret pysyttäytyivät aika tiukasti haastattelurungoissa. Tämä on voinut johtua molempien osapuolien jännityksestä. Useamman haastattelun jälkeen nuorten lisäkysymykset lisääntyivät ja haastattelujen tunnelmat rentoutuivat. Nuoret ovat tuottaneet laadukasta ja johdonmukaista tietoa vertaistensa elämästä kuten Kilpatrick ym. (2007, 360) havaitsivat omassa tutkimuksessaan. Ilmeisesti koulutus ja haastattelujen harjoittelu ovat tukeneet haastattelujen sujumista.

Nuoret ovat haastattellessaan noudattaneet haastattelurungon kysymysten järjestystä. He ovat merkinneet haastattelulomakkeeseen haastateltavien antamia vastauksia suljettuihin kysymyksiin. Haastattelujen tunnelmat ovat hyviä. Haastateltavat ovat selvästi haastatteluihin motivoituneita. He vastaavat kaikkiin kysymyksiin, toiset lyhyesti ja toiset vuolaammin. Joskus he sanovat kysymyksen olevan liian vaikean ja haastattelussa siirrytään seuraavaan kysymykseen. He toivovat auttavansa muita sijaishuollossa olevia nuoria jakamalla omia kokemuksiaan ja tuomalla oman mielipiteensä esiin. Kun jossakin vaiheessa työntekijät arvioivat, ettei heidän nuoristaan ole haastateltaviksi, tämä ei ainakaan tullut esiin haastatteluihin osallistuneilla. Monet nuoret osaavat hyvinkin analysoida kokemuksiaan mutta myös lastensuojelun sijaishuollon palveluja. Selkeästi tulee esiin heidän kokemusasiantuntijuutensa ja sen arvo tutkimukselle (ks. McLaughlin 2009).

Nuoret haastateltavat ja heidän tukenaan haastattelijat ovat tuottaneet tutkimusaineistoa, jonka he ovat halunneet hyödyntävän muita sijaishuollossa olevia nuoria. Tämä on ilmeisesti se hyöty, mitä nuoret ovat kokeneet tutkimuksella ja heidän osallistumisellaan olevan. Kilpatrick ym. (2007, 364) pitävät tärkeänä, että nuoret haastattelijat tietävät miten he tutkimuksesta hyötyvät. Myös Moore ym. (2011, 260) pitävät tärkeämpänä sitä, että tutkimus on nuorille tärkeää, on heille turvallista ja vastaa heidän tarpeisiinsa ja toiveisiinsa kuin että nuorten osallistumisen aste tutkimukseen on korkea.

Tässä tutkimuksessa useat haastateltavat tuovat esiin, että haluavat auttaa muita nuoria sijaishuollossa ja kysyttäessä ovat valmiita antamaan heille neuvoja oman kokemuksensa avulla. Nuorten paneutuminen haastatteluihin ja heidän viestinsä muille on tehty sellaisella tavalla, ettei tutkija niitä kuunnellessaan ja lukiessaan ole voinut olla herkistymättä. Se on palauttanut mieleen kysymyksen, jonka eräs nuori haastattelijä kysyi tutkijalta koulutuspäivien aikana: Uskot sä, että meistä on tähän? Vastasin, että kyllä uskon. Enkä ollut väärässä.

Kilpatrick ym. (2007, 364) mukaan nuoret pitävät tilaisuutta osallistua tutkimuksen tekoon yhtenä henkilökohtaisena mahdollisuutena kehittyä ja saada vuorovaikutustaitoja, kommunikointitaitoja, oppia ajan hallintaa ja myös työelämänvalmiuksia. He näkevät, että nuorten on helpompi puhua vertaisille. He pitivät tällaista tutkimusta tehokkaana tapana tuottaa tietoa nuorten elämästä,

jolla on myös vaikutusta heidän omaan elämäänsä muun muassa työllistymiseen, sosiaalisiin taitoihin ja yhteiskunnalliseen tietoisuuteen. Nuoret tuntevat voivansa toimia myönteisinä roolimalleina toisille nuorille. He voivat jakaa vertaiskokemuksia, joilla on vaikutusta omaan ajatteluun ja asenteisiin. Tutkijat havaitsivat negatiivisena piirteenä sen, että nuoret ovat erityisen kriittisiä itseään kohtaan. Heillä ei ole välttämättä tietoa siitä, että tietoa ei ole helppo saada. He voivat kokea pettymyksiä, etteivät tavoita haastateltavia tai saa sovittua tapaamisia. Se ei ole heidän henkilökohtainen syynsä. He voivat olla tyytymättömiä omaan tapaansa kommunikoida. (Kilpatrick ym. 2007, 365.) Haastattelijana joutuu kohtaamaan sen, että ihmisenä on tietynlainen ja aina ei ole helppo kommunikoida muiden ihmisten kanssa. Myös oma itsetunto vaikuttaa siihen, miten haastatteluihin ja niiden järjestelyyn liittyvät asiat kokee. Näistä asioista ei pääse irti tutkijanakaan.

Kilpatrick ym. (2007, 363) herättelevät hyvin ajattelemaan myös omaa tutkimusprosessiamme. Tässä tutkimuksessa haastattelijat haastattelivat kasvokkain. Heillä haastattelut on tehty puhelimitse. Tässä erona on myös se, ettei haastattelijoiden koulutus ja tuki ole ollut suunnitellusti kuukausittain toistuvaa, vaan pikemminkin yhteyshenkilöiden kautta tapahtuvaa spontaania ja kahdensuuntaista yhteydenpitoa. Muutamat haastattelijat olisivat ilmeisesti tarvinneet vielä enemmän ohjausta, tukea ja harjoittelua kuin mitä pystyimme tarjoamaan. Kun yhteyshenkilöt ja tutkija toimivat oman työnsä ohessa hankkeessa, ei myöskään heidän aikansa riitä kovin hyvin tiiviiseen yksilölliseen tukeen. Vaikka yhteyshenkilöiden tukea on tarjottu, ei välttämättä sitä ole hyödynnetty. Nuorten yhteydenpidon tiheys on vaihdellut. Toisiin nuoriin yhteydet ovat olleet tiiviit ja muutama nuori ei ole ottanut itse yhteyttä eikä heitä ole tavoiteltu yrityksistä huolimatta.

Kilpatrick ym. (2007, 363) pohtivat, että heidän olisi pitänyt mahdollisesti enemmän keskittyä haastattelijoiden tarkempaan valintaan. Meillä tätä valintaa tekivät yhteyshenkilöt, jotka ovat valikoineet nuoria haastattelijaksi. Oletettavaa on, että yhteyshenkilöt ovat pyytäneet sosiaalisia ja elämässään pärjääviä nuoria haastattelijoina. Kansainvälisessä hankekokouksessa eräs aikuinen nosti esiin, että miten tavoitetaan ”luuserit”. Hän oletti, että haastateltaviksi valikoituvat nuoret, jotka pärjäävät elämässään. Tällainen on nuoria jaottelevaa ajattelua ja pikemminkin lähtökohtana pitäisi ennemmin pitää sitä, että eritellään nuorten erilaisia kokemuksia eikä heitä itseään. Haastatteluissa tulee hyvin esille, että nuorten kokemukset itsenäistymisestään ja omasta elämäntilanteestaan eroavat toisistaan hyvinkin paljon. Haastatteluihin valikoituneet nuoret ovat erilaisia, eikä heitä voi luokitella samanlaisiksi sijaishuolto- ja itsenäistymiskokemusten perusteella. Tämän tutkimuksen avulla on mahdollisuus saada myös niiden nuorten ääni kuuluviin, joiden ääntä on yleensä tutkimuksellisesti vaikea tavoittaa. Vaikka silti on todettava, että todennäköisesti emme ole tavoittaneet montakaan sellaista nuorta, joiden elämäntilanne on ollut erittäin vaikea, esimerkiksi johtuen vaikeista mielenterveydellisistä tai päihdevaikeuksista. Haastattelut ovat tavoittaneet

sellaisia nuoria, jotka ovat jaksaneet ja halunneet keskittyä aikojen sopimisiin, tulla tapaamiseen sekä haastatteluun ja joilla on mahdollisesti ollut omana motivaationa parantaa muiden nuorten asemaa sijaishuollossa sekä kertoa omista kokemuksistaan.

Tutkija tapasi nuoria vuosien 2011–2012 aikana kansallisissa ja kansainvälisissä tapaamisissa, vertaishaastattelijoiden koulutuksessa, jossa hän oli yhtenä kouluttajana, sekä vertaishaastattelijoiden palaverissa. Tutkija joutui pohtimaan omaa asemointiaan ollessaan nuorten kanssa. Hän ei halunnut vain jakaa nuorille tietoa, vaan halusi lähteä liikkeelle kuuntelusta ja siitä, että tarkentaa kuulemaansa. Aikuisen puhetta tuli silti paljon, kun koulutuksessa kiinnitettiin nuorten huomio tutkimusetiikkaan, haastattelutekniikkaan ja vuorovaikutukseen haastattelutilanteessa. Tutkijalle tällainen tutkimusprosessi on opettanut uusia taitoja kansainväliseen työskentelyyn, tiimin rakentamiseen, nuorten kanssa kommunikoimiseen, joista muodostuu tutkimusympäristö (ks. Kilpatrick 2007, 363). Tutkijana on saanut oppia tuntemaan nuoria, jotka raivaavat tietään aikuisuuteen ja jotka eivät halua asettua vain yhteen tulkittavaan muottiin. Osallistavaan tutkimukseen kuuluu, etteivät vain tutkijat ja aikuiset saa kunniaa tehdystä tutkimuksesta, vaan kunnia jakautuu nuorten kanssa, joiden kanssa on yhdessä tuotettu tietoa. Tämä tutkimus ei olisi onnistunut ilman aktiivisia nuoria ja heidän yhteyshenkilöitään. Nuoret saivat koulutusta vertaishaastattelijoiksi. He myös ehdottivat teemat, muotoilivat kysymyksiä yhdessä aikuisten kanssa, haastattelivat muita nuoria ja osallistuivat tilaisuuksiin, joissa tuloksista keskusteltiin. Jossakin Englannissa tehdyssä hankkeessa nuoret ovat jopa itse kirjoittaneet raportit ja levittäneet sen tietoa eteenpäin (Bowley 29.1.2011). Aikuiset toimivat nuorten tukena koko prosessin ajan. Tässä hankkeessa tutkija kirjoittaa nuorten tekemien haastattelujen pohjalta tutkimuksen. Alustavista tuloksista on keskusteltu nuorten kanssa. Yksi jatkotutkimus voisi olla, että nuoret itse kirjoittavat tutkimusraportinkin.

TUTKIMUSAINEISTO

Jokaisessa hankemaassa mietittiin kunkin maan omiin käytäntöihin ja totuttujen tapojen mukaisesti haastattelupaikkoja. Pääasiana pidettiin sitä, että haastateltavan toive otetaan huomioon ja toimitaan joustavasti. Nuoria ohjattiin kiinnittämään huomiota haastatteluja tehdessä turvallisuuteen ja siihen, että haastateltavalla on mahdollisuus puhua vapautuneesti ja luottamuksellisesti. Hyvänä käytäntönä ei pidetty sitä, että läsnä haastattelutilanteessa olisi esimerkiksi sijaishuoltopaikan aikuisia. Haastattelujen ohjenuorana pidettiin yksityisyyttä, turvallisuutta ja luottamuksellista ilmapiiriä. Suomessa sovittiin haastattelijoiden kanssa siitä, että he neuvottelevat haastateltavan kanssa haastattelupaikasta. He tekivät haastatteluja eri paikoissa, muun muassa haastateltavien kotona tai sitten kirjastojen, seurakunnan tai järjestöjen heille tarjoamissa tiloissa. Jotkut järjestöt pyysivät nuorilta maksua haastattelupaikan käytöstä. Esimerkiksi Englannissa tehdyissä tutkimuksissa nuoret haastattelevat aina julkisissa tiloissa. Sen lisäksi haastattelijoina pyrkiviltä tarkistetaan rikosrekisteri. Pohdimme näitä kysymyksiä myös Suomessa, mutta päädyimme siihen, että haastattelijoina ja yhteyshenkilöinä on sellaiset suhteet, että voimme toimia toisin Suomessa. Nämä ovat tärkeitä nuorten turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Kun mietittiin haastattelupaikkaa, pohdittiin myös sitä, mikä merkitys on sillä että haastattelijat haastattelee esimerkiksi tutussa tai vieraassa lastenkodissa. Tuttuudella nähtiin olevan sekä hyviä että huonoja puolia. Liika tuttuus voi vähentää haastattelijan halukkuutta kertoa asioita, koska hän olettaa toisen tietävän tiettyjä tapahtumia tai sijaishuoltopaikan käytäntöjä. Tuttuus voi helpottaa myös toiselle puhumista. Suomen osalta päädyimme siihen, ettei nuori haastattele itselleen läheisiä nuoria. Tuttuutta sinänsä ei pidetty esteenä. Mahdollisuuksien mukaan haastattelijoina ei annettu tuttuja haastateltaviksi. Myös haastattelijoiden sukupuoleen kiinnitettiin huomiota ja haluttiin haastattelijoina tyttöjä ja poikia. Suomen osalta tässä ainakin osittain onnistuttiin: tyttöjä oli 7 ja poikia 3. Haastattelijat saivat haastattelua kohden kertakorvauksen (35 euroa/haastattelu) ja päivärahat matkustuspäiviltä, matkarahat, kahden päivän haastattelijakoulutuksen ja haastattelujen nauhoitusta varten Sonyn MP3-soittimet, jotka he saivat itselleen. He saavat itselleen osallistumistodistukset, joita he voivat käyttää muun muassa työnhaussa. Yksi haastattelijat on saanut tutkimukseen osallistumisellaan itselleen opintopisteitä ammattiopisto-opintoihinsa.

Suomessa nuorten tekemiä haastatteluja on yhteensä 53. Ne on tehty kahdeksan kuukauden aikana, kesäkuun 2011 ja tammikuun 2012 välisenä aikana. Hankkeen eri maiden kesken ei sovittu haastateltavien nuorten ikää tarkasti, vaan katsottiin haastateltavien edustavan eräänlaista muutosvaihetta. Tarkan ikärajan sopiminen oli hankalaa maiden erilaisten sijaishuollon käytäntöjen takia. Esimerkiksi Albaniassa nuoren itsenäistymisikä on jo 14 vuotta, kun se Suomessa on 18 vuotta ja Tšekin

tasavallassa nuori voi saada taloudellista tukea 25 vuoteen asti, jos hän opiskelee.

Sovimme Suomessa haastateltavien iäksi 18–25 vuotta, mutta muutamien haastateltavien osalta ikähaitari kohosi. Suurin osa haastateltavista oli noin 22-vuotiaita, mutta haastateltavien ikä vaihteli kahdeksastatoista vuodesta kolmeenkymmeneenkahteen vuoteen. Iän kohoamiseen on luultavimmin vaikuttanut lumipallomenetelmä ja se, että haastateltavien ikää ei ole aina huomattu heti kysyä. Hankkeessa lähdettiin tarkastelemaan nuorten itsenäistymisvaihetta ja päätettiin, että voidaan haastatella sekä sijaishuollossa olevia ja sieltä pois lähteneitä. Suomessa haastatteluihin osallistui 50 nuorta, jotka olivat jo lähteneet pois sijaishuollosta ja 3 nuorta, jotka olivat vielä sijaishuollossa. Määrällinen aineisto on analysoitu ainoastaan niiden nuorten osalta, jotka ovat jo siirtyneet sijaishuollosta itsenäiseen asumiseen.

Haastattelut on nauhoitettu kokonaisuudessaan niin suljettujen kuin avointen kysymysten osalta. Haastattelut ovat kestäneet keskimäärin puolesta tunnista tuntiin (yhteensä 34 tuntia ja 317 sivua litteroitua tekstiä word-tiedostoihin). Niitä suositeltiin tehtäväksi korkeintaan kolme päivässä, mitä eivät suomalaiset haastattelijat yleensä ylittäneet. Nuoria pyydettiin kirjoittamaan haastattelun aikana joitakin muistiinpanoja haastattelulomakkeeseen, jotta he eivät luottaisi vain nauhoitukseen. Haastatteluja tehdessä nuorilla oli mahdollisuus kysyä lisäkysymyksiä niin halutessaan, ettei haastattelu jäisi lyhyeksi. Haastattelijat saavat todistuksen koulutukseen ja haastattelujen tekoon osallistumisesta. Haastateltavia muistetaan kiitoskirjeellä ja raportilla.

Muissa hankemaissa tehtyjen haastattelujen määrä on suurempi kuin Suomessa. Maantieteelliset etäisyydet ja palvelujärjestelmän erilaisuus ovat erityisesti vaikuttaneet haastattelumäärien eroihin. Esimerkiksi Albaniassa hankkeen koordinaattori on kyydittänyt autolla nuoria Uudenmaan kokoisella alueella eri laitoksiin, joista useita haastatteluja on tehty samalla kertaa. Puolassa ja Albaniassa koordinaattoreilla on ollut tiiviit yhteydet 20–30 nuoren ryhmään jo ennen hanketta, mikä on edesauttanut haastateltavien ja haastattelijoiden rekrytointia.

Suomessa, joka on maantieteellisesti iso alue, on haastateltavat nuoret tavoitettu eri järjestöjen ja toimijoiden kautta. Haastateltavat eivät ole tunteneet toisiaan etukäteen eivätkä ole olleet tuttuja aina edes hankkeen koordinaattorille. Suomessa voi säilyttää tietoja sijaishuollosta pois lähteneistä nuorista toiminnan kehittämistä varten, mutta käytännöt vaihtelevat kunnittain. Nuorten tavoittaminen on sen tähden perustunut lumipallotekniikkaan ja niihin luonnollisiin yhteyksiin, joita on edelleen nuorilla ja työntekijöillä ollut tutkimusajankohtana. Sen lisäksi Suomessa nuoret ovat liikkuneet ja matkustaneet ilman aikuisen seuraa. He ovat joutuneet esimerkiksi albanialaisia vertaisiaan enemmän toimimaan itsenäisemmin ja tekemään enemmän haastateltavien hankinnan eteen.

Suomessa toteutettujen haastattelujen määrä on kuitenkin suurempi kuin joissakin aiemmin samanlaisissa tutkimushankkeissa tehtyjen haastatteluiden määrä. Englannissa on toteutettu tutkimus What makes the difference WMTD ja sen osana hanke Right2BCare4, jossa nuoret kirjoittivat raportin 39 haastattelun pohjalta. Staying Put 18–21 -hanke perustui 36 haastatteluun. (Bowley 2011.) Suomessa ei ole aiemmin tehty vastaavanlaista tutkimusta. Suomessa muutenkin on vähemmän kysytty sijaishuollossa olevien tai olleiden lasten ja nuorten omia näkemyksiä elämästään. Englannissa on ainakin jo vuodesta 1973 alkaen toimittu toisin ja siellä on eri järjestöjen toimesta viety nuorten näkökulmaa eteenpäin (Stein 2011, 5).

Muut maat ovat saaneet haastateltua noin 100 nuorta. Suomessa ei päästy tähän lukuun. Syitä haastattelumäärien eroihin suhteessa muihin hankemaihin on useita: Suomen maantieteelliset etäisyydet, haastattelujen kasvokkainen tekotapa, nuorten tavoittamisen vaikeus yhteystietojen epäselvyyden, peruutusten tai tavoittamattomuuden tähden, lastensuojelun sijaishuollon palvelujen hajanaisuus ja yhteystietojen saamiseen tarvittavat lupamenettelyt, sijaishuollon päättäneiden yhteystietojen tai rekistereiden hajanaisuus, aikuisten halu suojella nuoria kaikenlaisilta tutkimuksilta sekä on ollut myös havaittavissa vastahakoisuutta sitä kohtaan, että nuoret kertovat omista kokemuksistaan.

Suomessa haastatellut nuoret eivät ole enää olleet kolmea nuorta lukuun ottamatta lastensuojelulaitoksessa, vaan joko sijaisperheissä, itsenäistymisasunnoissa tai asuneet jo omillaan. Haastattelijat ovat kertoneet haastattelujen peruuntumisista: Nuorta ei ole tavoitettu, vaikka haastattelu olisikin jo sovittu, nuori ei ole vastannut puhelimeen tai ei ole tullut paikalle, nuoren yhteystiedot tai elämäntilanne ovat vaihtuneet tai hänen lähettämänsä suostumuskirjeen yhteystiedoista ei ole saatu selvää. Koulutus tehtiin hiukan ennen kesälomia. Kesälomat katkaisivat innostusta tehdä haastatteluja ja muuttivat joidenkin nuorten elämäntilanteita, esimerkkeinä opintojen aloittaminen tai armeija.

AINEISTON ANALYYSI

Haastattelun kysymyksiä on yhteensä 71. Niistä 18 on taustakysymystä ja 53 kysymystä, joissa on määrällisiä ja laadullisia alakysymyksiä. Tässä tutkimuksessa on yhdistetty määrällistä ja laadullista tutkimusta ja haluttu sillä tavoittaa nuorten itsenäistymiskokemuksia laajasti (ks. Altman & Goldberg 2007, 72). Haastattelut on litteroitu vain avointen kysymysten osalta (sivuja 317) word-tiedostoihin. Suljetuista kysymyksistä on tehty laaja taulukko, jonka mukaan aineistoa on analysoitu määrällisesti SPSSX-ohjelman avulla. Avoimia kysymyksiä on yhteensä 31 ja suljettuja kysymyksiä 40. Haastattelun pituutta haluttiin lyhentää tekemällä suljettuja kysymyksiä valmiine vaihtoehtoineen. Jokaiseen suljettuun kysymykseen jätettiin kuitenkin mahdollisuus täydentää vastausta, jos mikään annettu vaihtoehto ei vastannut nuoren kokemusta. Haastattelu haluttiin pitää sellaisena, että nuorella on oikeasti mahdollisuus kertoa vapaasti omista kokemuksistaan.

Haastattelurunko alkaa ensin taustatietojen selvittämisellä. Taustakysymyksissä on kysytty ikää, sukupuolta, asumisympäristön luonnetta, ensimmäistä sijoitusta, sijaishuoltopaikasta poismuuttamisikää, viimeistä sijoituspaikkaa, sijoitusjaksojen määrää ja aikaa sijaishuollossa, koulutusta ja työtä, ammattia, siviilissäätystä ja lapsia. Ensimmäiset varsinaiset kysymykset tarkentavat sitä miten nuoren lähtöä sijaishuollosta on valmisteltu tai suunniteltu. Toisten kysymysten avulla tarkastellaan nuorten taloudellista tilannetta ja asumista ja kolmanneksi terveyttä ja henkistä hyvinvointia. Neljänneksi nuori on saanut kertoa vapaa-ajastaan ja suhteistaan ystäviin ja perheeseen sekä tulevaisuuden toiveistaan.

Vastauksia on analysoitu määrällisesti ja laadullisesti. Kvantitatiivisten kysymysten osalta tutkimusaineisto luokiteltiin eri hankemaiden osalta yhteiseen taulukkoon, josta tiedot kerättiin kansainvälistä hankeraporttia varten. Yhteisen taulukon ja alustavan määrällisen analyysin on toteuttanut tsekkiläinen Data Mind -yritys. Suomalaisen aineiston analyysia on jatkettu tätä tutkimusta varten. Tällainen toiminta ei ole ollut ongelmattonta, koska kysymyksiä on käännetty ensin englanninkielestä suomeksi ja sitten takaisin englanniksi. Myös monet eri toimijat ovat tuoneet haasteita tutkimustiedon hallintaan sekä lisänneet tutkijoille tuotetun tiedon tarkistuksia ja uudelleen arviointeja.

Tässä raportissa laadullista aineistoa käytetään lähinnä täydentämään kvantitatiivisen aineiston havaintoja (hyödynnetty 50 haastattelua). Haastattelujen analyysi aloitettiin kuuntelemalla haastatteluja ja tekemällä niistä muistiinpanoja. Laadullista analyysia jatkettiin koodaamalla Atlas-Ti -ohjelman avulla litteroituja haastatteluja. Analyysi perustuu soveltaen sisällönanalyysin periaatteisiin sekä kokemusten tutkimukseen (Tuomi & Sarajärvi 2009; Perttula & Latomaa 2008). Kuunnellessa hyödynnettiin ensimmäisen kerran kuuntelua siten, että kirjattiin muistiin asioita, jotka yllättivät, herättivät huomiota tai koskettivat.

Haastattelujen kuuntelun jälkeen aloitettiin aineiston karkea koodaaminen etsien ensin hyviä ja huonoja kokemuksia ja tuntemuksia. Kukin haastattelu koodattiin kielteisten ja myönteisten kielellisten ilmaisujen mukaan. Haastatteluissa kuuluvat nuoret, jotka kertovat koskettavasti ja aidosti omasta elämästään. Kuuntelu vahvistaa nuorten elämäntilanteiden heterogeenista kuvaa. Sijaishuollon kokeneiden nuorten elämäntilanteet ja itsenäistymiskokemukset eivät ole vain yhdenlaisia, vaan niistä piirtyy monenkirjava kuva. Nuorten kokemukset itsenäistymisvaiheestaan voi jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: hyviin, melko hyviin ja huonoihin kokemuksiin. Aineistosta erottuu se, miten jotkut nuoret tuntevat olevansa hyvinkin hyvässä elämänvaiheessa ja tuntevat päässeensä sijaishuoltoon, kun taas toisessa äärilaidassa ovat nuoret, jotka kokevat sijaishuollon pilanneen heidän elämänsä ja tehneen heistä vieraita jopa omille biologisille sukulaisilleen. Heidän elämäntilanteessaan on raskautta ja umpikujassa olon tuntua. He tuntuvat olevan vielä siivettämiä oman arkisen elämänsä hoitamiseen. Näiden ääripäiden väliin jää ryhmä, joka tuo esiin myös huonoja kokemuksia, mutta joka tuntee tällä hetkellä pärjäävänsä kohtuullisen hyvin. Siihen kuuluvat toivovat, että tilanne heidän kohdallaan pysyy samanlaisena tulevaisuudessaakin.

Samankaltaiseen, vaikkakin toisella tavoin esitettyyn, jaotteluun päätyy Tarja Kekoni (2004) tutkiessaan elämänkerrallisten haastattelujen avulla entisten koulukotioppilaiden koulukodin jälkeisiä elämänuria sekä kokemuksia koulukodista ja sen merkityksestä omalle elämänsäkululle. Kekoni nimesi nuorista erilaisia kertomustyyppisiä: ”asennekysymys-ryhmä”, ”kaiken pahan alku -ryhmä” ja ”leima-ryhmä”. Nuoret, jotka kuuluivat asennekysymys-ryhmään, kokivat koulukotiajan pääasiassa myönteisenä kokemuksena. Kaiken pahan alku-ryhmään kuuluvat nuoret kokivat koulukodin hyvin negatiivisena kokemuksena. Osa heistä toi esille, miten koulukodissa oleminen on leimannut heidän elämänsä sijoituksen jälkeenkin. (Kekoni 2004, 331–352.) Kekonin tutkimus keskittyy koulukotinuoriin, kun tässä tutkimuksessa nuoret edustavat eri sijaishuollon paikkoja.

Alkuun tehdyn karkean analyysin avulla on ollut mahdollista paikantaa nuorten hyviä ja huonoja sijaishuollon kokemuksia. Erityisesti niiden avulla on etsitty nuorten esiin tuomia sijais- ja jälkihuollon hyviä käytäntöjä, joita voidaan vahvistaa unohtamatta kuitenkin sellaisia kokemuksia, joihin tulee puuttua nuorten oikeuksien toteutumiseksi. Tämän jaottelun perusteella havaittiin, että nuorten hyvät ja huonot kokemukset heidän puheessaan jakautuvat määrällisesti aika lähelle toisiaan. Se kertoo siitä, että kun nuoret muistelevat sijaishuollosta lähtöään ja itsenäistymisensä alkutaivalta, heidän puheensa ei painotu pelkästään myönteisiin tai kielteisiin kokemuksiin. Heillä on myönteisiä ja kielteisiä kokemuksia. Heidän kokemustensa sävy vaihtelee yksilöllisesti. Toisille on kertynyt enemmän myönteisiä kokemuksia, kun taas joillekin on kertynyt paljon pettymyksiä ja jopa vihaa tuottavia kokemuksia. Se voi olla myös asioita, joita ei ole etukäteen oikein pystynyt kuvittelemaanakaan:

”No ehkä se sillä tavalla ...tuntuu, että koko elämän, niinku nuoruuden, on pyöriny tosi paljon ihmisiä ja joka suunnasta sillai hoitamassa asioit ja semmost että, et sitä niiku rupee omaehtoisesti [hoitamaan asioita]. Kyl sitä loppujenlopuks onkin todella yksin. ...Ku ekana on hirvee määrä ihmisiä hääramässä ja sitte nyt niinku kaikki tekee niin sanotusti itte. ...Etenkin kun nyt loppuu jälkihuolto ni ei enää sitäkään kautta [tule tukea]. Ni sitte ehkä vähän semmonen olo, että ehkä vähän yksin jää niitten asioitten kaa. Mutta on niihin sitten valmistauduttukin, just tätä hetkeä varten niin sanotusti kaikki ne vuodet.”(H9, 106-)

Tämän jälkeen eriteltiin myönteisten ja kielteisten kokemusten substanssia ja luotiin uudet sisällölliset koodit (yhteensä 17 koodia¹). Analyysin alkua voidaan pitää aineistolähtöisenä, johon yhdistettiin myöhemmässä vaiheessa teoreettinen koetun hyvinvoinnin tarkastelu (Törrönen 2012). Tekstisegmenttejä on käytetty osittain päällekkäin kuvaamaan useampaakin koodia. Haastattelusitaatit on merkitty H:lla kuvaamaan haastattelua ja sen numeroa, jonka perään on merkitty haastattelun rivinnumero, josta sitaatti alkaa (H20, 145). Tutkimusaineiston analyysia jatketaan jatkotutkimuksissa.

Laadullisista vastauksista koodattiin myönteiset muutokset tyytyväisyytenä omaan elämäntilanteeseen, itsenäisyyden tuomana ilona, vahvuutena toimia itsenäisesti ja moniin hyvin menneisyyden muistoihin. Analyysin tarkentuessa nuorten myönteiset kokemukset liittyivät kulttuuriin taitoihin, itsenäisyyden tuomaan iloon, henkisiin tekijöihin, osallistumiseen, sosiaalisiin resursseihin, palvelujärjestelmään sekä taloudelliseen asemaan (yhteensä 369 sitaattia). Nuorten kielteiset kokemukset sen sijaan kuvasivat sijaishuollon valvontaa, katkeria tai pahoja kokemuksia, sijaishuollon tavoitteiden epäselvyyttä, väliinpuotoamisen tunnetta ihmissuhteissa, itsenäistymistä liian suurena muutoksena ja kiinnostuksen menettämistä (yhteensä 397 sitaattia).

Luotuja koodeja lähdettiin tarkastelemaan Pierre Bourdieu (1984) sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen resurssien mukaan, jolloin koodit saattoivat olla myös päällekkäisiä. Taloudelliset resurssit yhdistyivät taloudenpitoon, asumiseen sekä koulutukseen ja työhön. Sosiaalisissa resursseissa painoutuivat sosiaaliset suhteet, käsitys itsestä ja väliinpuotoaminen ihmissuhteiden välimaastoon tai jääminen vain harvojen ihmissuhteiden varaan. Sosiaaliset suhteet sisältävät myös mainintoja palvelujärjestelmän työntekijöiden kanssa toimimisesta. Aineistosta hahmottuivat sijaishuollon kulttuuriin ja yleensä palvelujärjestelmään liittyvät kokemukset.

1 Nämä koodit ovat arjen taitojen oppiminen, omakuva, itsenäisyyden tuoma ilo, katkerat kokemukset, kiinnostuksen säilyttäminen, laitosten valvonta, sijoituksen päättymisen epäselvyys, sosiaaliset suhteet, suuri muutos itsenäistyä, taloudelliset tekijät, tavoitteiden epäselvyys, terveys, tietoa asioinnista palveluissa, työn merkitys, vahvuus toimia itsenäisesti ja väliinpuotoaminen.

Nuorten kokemukset palvelujärjestelmästä jakautuivat kuuteen koodiin, jotka välittävät tietoa laitosten valvonnasta, sijoituksen päättymisen epäselvyydestä, tavoitteiden epäselvyydestä, katkerista kokemuksista sekä siitä miten on saanut tietoa miten asioida palvelujärjestelmässä. Näiden lisäksi tuntui tärkeältä lisätä vielä neljäs hyvinvoinnin osa-alue, jota eriteltiin fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin liittyvinä mainintoina. Ne erottuivat nuorten puheesta, varsinkin silloin kun nuori oli niihin tyytyväinen. Seuraavassa taulukossa näkyy nuorten puheen erittelyä sosiaalisten, taloudellisten, kulttuuristen, fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin resurssien mukaan:

Sosiaaliset resurssit	Taloudelliset resurssit	Sijaishuollon kulttuuriset tekijät	Fyysiset ja henkiset resurssit
Sosiaaliset suhteet	Asuminen	Hyvät/katkerat	Terveys
Ystävät	Talous	kokemukset	Vointi
Sijaishuollon työntekijät	Työn ja koulutuksen merkitys	Sijaishuollon valvonta	Tyytyväisyys omaan elämäntilanteeseen
Suku ja biologiset vanhemmat	Harrastukset	Sijoituksen päättymisen epäselvyys	Minäkuva
Sisarukset	Vapaa-aika	Tavoitteiden epäselvyys	Suuri muutos
Jälkihuollon työntekijät		Väliinputoaminen	itsenäistyä
Sijaishuollon sosiaalityöntekijät		Arjen taitojen oppiminen	Vahvuus toimia
		Tietoa asioinnista palveluissa	itsenäisesti
			Itsenäisyyden tuoma ilo

Taulukko 1. Nuorten hyvinvointia kuvaavien tekijöiden maininnat haastatteluissa

Erityisesti nuoret halusivat haastatteluun sellaisia kysymyksiä, jotka liittyvät heidän omakuvaansa ja siihen miten muut heidät näkevät. Tutkija sai törmätä nuoren vihaiseen tokaisuun siitä, että ”sä et voi ymmärtää tätä, kun sua ei ole huostaan otettu”. Tämä lause herätti miettimään sen todenperäisyyttä: en todellakaan voi ymmärtää, koska en ole itse sitä kokenut. Tutkijana ei voi muuta kuin yrittää ymmärtää, mitä huostaanotto ja sijoitettuna oleminen nuorille tarkoittaa. Nuoren lause havahdutti tarkastelemaan sijaishuollon nuoriin kohdistuvia ennakkoluuloja ja jopa stereotypioita, joita tämä tutkimusaineisto purkaa. Sijaishuollossa olleet nuoret tunnistavat herkästi miten muut suhtautuvat sijaishuoltoon ja siellä olleisiin nuoriin.

HAASTATELLUT NUORET

Haastatteluissa on mukana 50 nuorta, jotka ovat itsenäistyneet sijaishuollosta ja 3 nuorta, jotka asuvat vielä jossakin sijaishuoltopaikassa (määrällisessä analyysissä on hyödynnetty vain sijaishuollosta itsenäistyneiden tietoja). Haastateltavien sukupuolijakauma on hyvin tasainen, pieni enemmistö haastateltavista on naisia (54 %) (ks. Liite 4, taulukko 1). Haastatteluihin osallistui 27 tyttöä ja 23 poikaa. Haastateltavien keski-ikä on hieman alle 22 vuotta. He ovat iältään 18–32-vuotiaita, ja heidän sijaishuollossa olostaan on kulunut aikaa yhdestä viiteentoista vuotta. Heidät sijoitettiin ennen 17 vuoden ikää, keskimäärin hieman alle 9-vuotiaina. Suurin osa heistä on ollut sijoitettuna huostaan otettuna (41 nuorta) ja 4 (avohuollon tukitoimina, N=45).

Heidän sijoituksensa päättyi 12 ja 18 ikävuoden välillä, keskimäärin heidän ollessa 18-vuotiaita. Neljäkymmentä prosenttia haastatelluista nuorista jätti sijaishuoltopaikkansa ennen 18 vuoden ikää (ks. Liite 4, taulukko 2). Kuusikymmentä prosenttia haastateltavista oli sijaishuollossa ainakin 18 ikävuoteen saakka.

Haastateltavista 44 prosenttia oli viimeksi sijoitettuna lastensuojelulaitoksessa. Yhteensä kolmekymmentäkaksi prosenttia haastateltavista oli sijoitettuna SOS-lapsikylään (24 %) tai sijaisperheeseen (8 %). Haastateltavista 24 prosenttia oli viimeksi sijoitettuna jonnekin muualle kuin edellä mainittuihin sijoituspaikkoihin, esimerkiksi sukulaisille tai perheen ystäville. (Ks. Taulukko 4.)

Taulukko 4. Viimeisin haastateltavien sijaishuollon muoto

	Määrä	%
Lastensuojelulaitos	22	44
SOS & sijaisperhe	16	32
Muu sijoitus	12	24
Yhteensä	50	100

SOS-lapsikylässä tai sijaisperheessä sijoitettuna olo oli tyypillisempää niiden haastateltavien keskuudessa, jotka asuivat keskisuurissa kaupungeissa. Useimmat viimeksi SOS-lapsikylässä tai sijaisperheessä olleet oli sijoitettu hyvin varhaisella iällä, jopa 5-vuotiaina.

Kun katsotaan tarkemmin mihin nuoret olivat sijoitettuna suurimman osan aikaa, oli osalla nuorista vaikeuksia vastata tällaiseen kysymykseen, koska he olivat olleet useammassa paikassa yhtä pitkiä aikoja. Kysymykseen vastasi 36 nuorta.

Heistä eniten oli ollut pisimmän ajanjakson joko SOS-lapsikylässä tai jossakin lastenkodissa. Muualle sijoitettuja oli hiukan enemmän kuin perhehoitoon, nuorisokotiin ja koulukotiin pidemmäksi aikaa sijoitettuja nuoria. (Ks. Taulukko 5.)

Taulukko 5. Mihin oli sijoitettuna suurimman osan aikaa

	Määrä	%
Lastenkotiin	9	25
Nuorisokotiin	3	8
Koulukotiin	4	11
Perhehoitoon	3	8
SOS-lapsikylään	12	33
Muuhun	5	15
Yhteensä	36	100

Haastateltavilla oli haastatteluhetkellä kulunut keskimäärin neljä vuotta sijoituksen päättymisestä, joten heillä voidaan sanoa olevan riittävästi kokemusta, ja että he pystyivät arvioimaan sijoituksen jälkeistä aikaa. SOS-lapsikylässä tai sijaisperheessä olleet nuoret itsenäistyivät sijaishuoltopaikastaan keskimäärin myöhemmällä iällä kuin lastensuojelulaitoksessa tai muun tyyppisessä sijoituspaikassa olleet. Moni nuori haluaa usein heti huostaanoton loputtua ja sijoituspaikasta lähtiessään selviytyä itse eikä koe tarvitsevänsä apua (Jahnukainen & Hyytiäinen 2009, 41; ks. myös Lastensuojelu 2012, 106). Tämän tutkimusaineiston perusteella sijaisperheissä tai SOS-lapsikylässä olleet nuoret pysyvät pidempään sijaishuoltopaikoissaan kuin muun tyyppisissä sijaishuoltopaikoissa olleet nuoret. Ilmeisesti muista sijaishuoltopaikoista itsenäistyneille nuorille onkin osuvampaa kysyä, miten itsenäiseen elämään siirtyneet nuoret saadaan pidettyä jälkihuollossa pidempään.

Useimmiten haastateltavat ovat olleet sijoitettuna yhdestä kolmeen vuotta; kolmasosa heistä vietti sijaishuollossa yli kymmenen vuotta (ks. Taulukko 6). Useimmat haastateltavista ovat olleet useissa erityyppisissä sijoituspaikoissa; ainoastaan 28 prosenttia haastateltavista oli koko sijoitettuna oloaikansa samassa sijaishuoltopaikassa. Useimmat heistä ovat eläneet kahden tai kolmen tyyppisissä sijoituspaikoissa. Suurin osa haastateltavista itsenäistyi mielestään sopivassa iässä, 18-vuotiaina keskimäärin.

Taulukko 6. Nuorten sijaishuollossa viettämät vuodet

	Määrä	%
1 - 3 vuoteen	21	42
4 - 6 vuoteen	6	12
7 - 9 vuoteen	6	12
10 + vuotta	17	34
Yhteensä	50	100

Kolmannes haastateltavista eli haastatteluajankohtana parisuhteessa; haastateltavista kymmenellä (20%) on jo omia lapsia. Lapsia saaneiden joukossa oli sekä miehiä että naisia ja suurimmalla osalla heistä oli vain yksi lapsi. Parisuhteessa elivät useammin ne nuoret, jotka olivat olleet sijaishuollossa alle kymmenen vuotta.

Haastateltavista nuorista 77 prosenttia on saanut tietää sijaishuollosta poismuutosta ainakin neljä kuukautta ja 20 prosenttia ainakin kaksi kuukautta ennen lähtöään. Ajatuksia herättävää on keitä ovat nuoret, jotka saavat tietää vain muutaman viikon varoitusajalla sijaishuollon päättymisestä (9 %) ja miksi he kertovat, etteivät tienneet aiemmin.

EETTISET KYSYMYKSET

Tutkimusprosessin eri vaiheissa on keskusteltu paljon eettisistä kysymyksistä. Erityisesti haastateltavien hankinta, haastattelupaikat, haastattelujen luottamuksellisuuden ja vapaaehtoisuuden kysymyksiä on pidetty erittäin tärkeinä ja niihin on kiinnitetty huomiota prosessin eri vaiheissa. Näitä eri vaiheita on tarkemmin kuvattu tämän tutkimuksen eri luvuissa. Haastateltavilta on kysytty lupaa haastatteluun ja siihen on pyydetty heiltä kirjallinen suostumus. Suostumusta osallistua tutkimukseen heiltä on pyydetty suullisen suostumisen lisäksi kirjallisesti (ks. Liite 2). Suostumuksessa on korostettu haastattelun vapaaehtoisuutta ja sitä, että he voivat keskeyttää haastattelun heti kun haluavat. Heiltä on pyydetty lupaa haastattelun nauhoittamiseen ja sen käyttöön myös jatkotutkimuksiin. Haastattelut on tehty myös siten, että nuoret ovat voineet vastata vapaasti. Haastattelupaikka on sovittu haastateltavan kanssa siten, että se on tuntunut luontevalta paikalta puhua. Siitä sovittiin, etteivät nuoret haastattele itselleen liian läheisiä nuoria.

Kansainvälisissä tapaamisissa keskusteltiin pitkään siitä, miten toimitaan tilanteissa, joissa haastateltavat nuoret saavat kuulla jonkun toisen nuoren olevan vakavassa vaarassa tai asioista, joista he huolestuvat. Tästä aiheesta käyty keskustelu ei liene turha, vaikka haastattelijat eivät joutuneetkaan ainakaan Suomessa tällaisiin tilanteisiin. Sovittiin, että jos nuori joutuu tällaiseen tilanteeseen, hän kertoo haastateltavalle, että hän joutuu keskustelemaan haastateltavan tilanteesta yhteyshenkilönsä kanssa. Yhteyshenkilön vastuulle jäivät mahdolliset jatkotoimet. Tällaisista tilanteista ei ainakaan Suomessa tutkijalle ole raportoitu. Kullekin haastattelijalle sovittiin aikuinen yhteyshenkilö, johon nuori on yhteydessä koko hankeprosessin ajan ja jonka kanssa nuori voi jakaa kokemuksiaan ja kysymyksiään. Suomessa kymmenen haastattelijaa jaettiin kolmen yhteyshenkilön kesken. Yhteyshenkilöt olivat nuorille tuttuja sijaishuollon ajalta. Yhteyshenkilöt toimivat kansallisessa hankeryhmässä.

Haastattelujen sisällöstä ja fokuksista sovittiin siten, että niissä pysyttäydytään itsenäistymisvaiheen teemoissa. Niissä ei ole tarkoitus palata menneisyyden kokemuksiin. Ajatuksena oli, etteivät nuoret joutuisi tilanteisiin, joissa he joutuvat kuin sosiaalityöntekijän tai terapeutin asemaan toiselle nuorelle. Vaikka fokus oli itsenäistyminen, silti haastatteluihin valikoituneet nuoret kertoivat itse sijaishuollon aikaisista kokemuksistaan. He saattoivat tehdä näin, koska tiesivät toisen nuoren olleen myös sijaishuollossa. Menneisyyden kokemusten jakaminen vertaisen kanssa vaikutti nuorille ilmeisen tärkeältä. Tämä antoi pohjaa yhdelle tutkimuksen johtopäätökselle, minkä mukaan sijaishuollon itsenäistymisprosessia on hyvä tarkastella pidempänä prosessina kuin vain tiettyyn aikaan sijoittuvana jaksena. Nuorten uudet kokemukset kertyvät aiempien kokemusten päälle. Aiemmat kokemukset rakentavat myös nykyisyyttä ja ne vaikuttavat myös tulevaisuuden käsityksiin.

Eräs eettinen kysymys on myös se, miten haastattelut ovat vaikuttaneet haastattelijoihin. Kun toisten nuorten kanssa käy läpi heidän kokemuksiaan, palauttaa se mieliin myös omia kokemuksia. Tässä hankkeessa nuoret haastattelijat ovat voineet tarvitessaan keskustella yhteyshenkilöiden kanssa itselleen mieleen nousseista kysymyksistä. Heillä on ollut tähän mahdollisuus, mutta kaikki eivät ole tätä mahdollisuutta hyödyntäneet.

Lapsia ja nuoria tutkittaessa on aina tärkeää miettiä tutkimuslupia ja sitä keiden tulee olla tietoisia tutkimuksesta ja keneltä pyydetään lupa tutkimukseen. Tästä käytiin keskustelua tapaamisissa. Kun tässä sekä haastattelijat ja haastateltavat ovat täyttäneet 18 vuotta, päädyttiin siihen, että haastateltavilla pitää olla mahdollisuus oman mielipiteen ilmaisuun ja myös vaikuttaa itseään ja muita nuoria koskeviin asioihin. Nuoren mielipiteen ilmaisu pitää perustua luonnollisesti vapaaehtoisuuteen ja heiltä pyydettiin kirjallinen suostumus (ks. Liite 2) haastatteluun osallistumisesta.

Siinä eriteltiin tarkasti vapaaehtoisuutta ja haastattelun toteutusta koskevia asioita monin eri tavoin. Tutkimuksessa on kysymys yleisen yhteiskunnallisen tiedon keräämisestä, mihin ei yleensä tarvita tutkimuslupaa. Koska jo 15 vuotta täyttänyt voi tehdä itsenäisiä päätöksiä tutkimukseen osallistumisesta, jos häntä voidaan pitää tarpeeksi kypsänä tähän (Nurmenniemi 2010, 23), lähdettiin oletuksesta, että tämä sama pätee jo 18 vuotta täyttäneisiin. Lupa-asioista keskusteltiin myös viranomaisten kanssa hyvien tapojen mukaisesti. Tutkimuslupaa anottiin kahdesta kunnasta sosiaaliviranomaisten pyynnöstä.

NUORUUDEN HYVINVOINTI JA SUOJELU

Nuorten hyvinvoinnin tutkimus on Suomessa mitä ajankohtaisin aihe. Nuoria koskevan hyvinvointitiedon arvioidaan olevan entistä tärkeämpää myös yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa (Helavirta 2012, 19; ks. myös Kiili 1998). Lapsi- ja nuorisotutkimuksessa pohditaan nykyään entistä enemmän miten lapsilla ja nuorilla voi olla entistä aktiivisempi rooli, kun arvioidaan tai mitataan heidän hyvinvointiaan. Osittain syynä tähän on laaja kiinnostus lasten hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin, mutta myös hallinnon ja politiikan intresseissä on tuottaa lasten hyvinvoinnista yhä luotettavampaa ja mitattavampaa tietoa päätöksenteon pohjaksi. Lasten näkökulmasta tällä on uhkansa ja mahdollisuutensa. Uhat liittyvät siihen, että odotetaanko lasten ja nuorten entistä enemmän vastaavan oman hyvinvointinsa kysymyksiin vai onko heillä mahdollisuus olla myös osallistumatta ja olla siten, että aikuiset pitävät heistä huolta. Mahdollisuudet antavat lapsille ja nuorille oikeasti oikeuksia vaikuttaa omaan elämäänsä tai kertoa omasta elämästään omin sanoin.

Perheissä tapahtuvat muutokset ovat haastaneet ammattilaisia, sosiaalityöntekijöitä ja julkista keskustelua tarkastelemaan lasten elinoloja myös uusin tavoin. Osittain kiinnostus lasten hyvinvoinnin tutkimiseen pohjautuu myös hyväksytyyn ajatukseen siitä, että lapsuus on yksi elämänvaihe, johon kuuluu lasten oikeuksia ja myös ymmärrys lapsista aktiivisina toimijoina. (Ben-Arieh 2005, 573–574; ks. myös Gallagher & Green 2012.)

Suomalainen lastensuojelupolitiikka on kansainvälisesti vertailtaessa samankaltaista kuin Ruotsin lastensuojelu, jossa pidetään hyvin tilastoja sijoitetuista lapsista ja nuorista, heidän lukumääristään ja sijoituspaikoistaan. Suomessa, kuten Ruotsissakin, painotetaan julkisen vallan vastuuta pitää yllä sijoitettujen lasten ja nuorten yhteyksiä sukuun ja muihin lähiyhteisöihin. Ruotsia pidetään myös interventionistisena maana, joka puuttuu aktiivisesti lasten kaltoinkohteluun ja hoidon laiminlyöntiin mutta myös lasten sosiaaliseen haavoittuvuuteen. (ks. Healy & Lundström & Sallnäs 2011, 427). Myös Suomea voidaan pitää Ruotsin kaltaisena maana, joka toimii aktiivisesti lastensuojelullisissa kysymyksissä.

Suomessa tilastoiduissa lastensuojelumäärissä on tapahtunut lähes jatkuvaa kasvua viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Vuonna 2010 lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli kaikkiaan 78 588 lasta ja nuorta. Asiakkaiden kokonaismäärä lisääntyi edellisvuodesta 11 prosenttia. Asiakasmäärien nousua selittää osaltaan uusi lastensuojelulaki, jossa avohuollon asiakkuuden alkaminen on selkeästi määritelty. Lastensuojelulaissa madallettu ilmoittamiskynnys on vaikuttanut lisääntyneisiin

asiakasmääriin, kuin myös se että lastensuojelua pyritään tarjoamaan entistä varhaisemmassa vaiheessa. Varovaisten arvioiden mukaan kuntien asiakastietojärjestelmissä saatetaan poimia mukaan sellaisia lapsia ja nuoria, jotka eivät enää ole asiakkaina. Lastensuojelun tarve on mahdollisista tilastointivirheistä huolimatta edelleen suuri. Lastensuojelun asiakkaiden kokonaismäärä kasvoi 7 886 lapsella verrattuna vuoteen 2009. Koko maan vastaavaan ikäryhmään verrattuna eniten asiakkaita oli ikäryhmässä 16–17-vuotiaat. (THL Tilastot 6.5.2012.)

Uudessa lastensuojelulaissa määriteltiin laajemmin lastensuojeluilmoitusten tekovastuusta, mikä on ilmeisesti lisännyt lastensuojeluilmoitusten määrää. Lastensuojeluilmoituksia tehtiin vuonna 2010 yhteensä 88 347. Määrä lisääntyi 11 prosentilla (8 736) edellisestä vuodesta 2009. Lastensuojeluilmoitukset koskivat kaikkiaan 57 766 lasta, määrä kasvoi 8,4 prosentilla (4 480). Lastensuojeluilmoituksia tehtiin 1,5 ilmoitusta lasta kohden. Lastensuojeluilmoitukset kohdistuivat selkeästi enemmän 13 vuotta täyttäneisiin lapsiin. (THL Tilastot 6.5.2012, 11.)

Koko maasta kerättyjen tietojen mukaan kaikkiaan 318 kunnassa tehtiin vuonna 2010 yhteensä 23 831 lastensuojelutarpeen selvitystä. Kahdenkymmenen neljän kunnan osalta ei ole saatu tietoja tai sitten lastensuojelutarpeen selvityksiä ei ole tehty. (THL Tilastot 6.5.2012, 813.)

Vuoden 2010 aikana oli huostassa 10 003 lasta. Kiireellisesti sijoitettiin 3 432 lasta. Huostassa olleiden lasten määrä väheni edellisvuodesta runsaat 2 prosenttia, mutta kiireellisesti sijoitettuja oli 21 prosenttia enemmän. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden aikana sijoitettuna 17 064 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta määrä kasvoi reilun prosentin verran. Vuonna 2009 sijoitettujen lasten ja nuorten kokonaismäärä laski ensimmäisen kerran vuoden 1991 jälkeen, jolloin valtakunnallinen, vuosittainen lastensuojelutietojen keruu aloitettiin. Puolet huostassa olleista lapsista oli sijoitettu perheisiin, joista sukulais- tai läheisperheiden osuus on noin 11 prosenttia. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista on poikia enemmän kuin tyttöjä. (THL Tilastot 6.5.2012, 1)

Uusia, ensimmäistä kertaa huostaan otettuja tai kiireellisesti sijoitettuja 0 – 17 vuotiaista lapsista oli vuonna 2010 yhteensä 2 830. Näistä kiireellisesti sijoitettujen osuus oli 86 prosenttia (2 426). Uusien kiireellisten sijoitusten määrä kasvoi lähes 12 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Huostaanotto on usein alkanut lapsen kiireellisenä sijoituksena. Kaikissa ikäryhmissä oli poikia enemmän kuin tyttöjä, poikkeuksena ryhmä 13–15-vuotiaat, jossa tyttöjen osuus oli yli 57 prosenttia. Lastensuojelun avohuollon alle 18-vuotiaista asiakkaista uusia asiakkaita oli 45 prosenttia (31 445). Prosenttiosuus ei muuttunut edellisestä vuodesta, mutta uusien asiakkaiden osuus on vuodesta 2008 lähtien ollut selvästi aikaisempaa korkeampi. (THL Tilastot 6.5.2012, 9.)

Sijoitetulla lapsella saattaa vuoden aikana olla useita erilaisia sijoitusjaksoja. Kaikista sijoitetuista 17 064 lapsesta ja nuoresta 33 prosenttia (5 675) oli perhehoidossa, 17 prosenttia (2 927) ammatillisessa perhekotihoidossa, 38 prosenttia (6 492) laitoshuollossa ja loput 12 prosenttia (1 970) muussa huollossa. Laitoshuollossa olevien lasten ja nuorten osuus kasvoi edelleen 2,4 prosenttiyksikköä edelliseen vuoteen 2009 verrattaessa. Laitoshuollon osuus korostuu kun mukaan lasketaan otetaan myös avohuollon tukitoimin tehtyt lyhyemmät sijoitusjaksot. Kun taas pienemmissä sijoitusjaksoissa (huostassa olleet) lapsista puolet oli sijoitettuna toimeksiantosopimuksella perheisiin tai sukulais- tai läheisperheisiin. (THL Tilastot 6.5.2012, 7.) Suomalaista sijaishuoltoa voidaan pitää suhteellisen laitospainotteisena verrattaessa esimerkiksi Ruotsiin tai Iso-Britanniaan, joissa perhehoidon osuus on 70 prosenttia ja Norjassa 80 prosenttia (HE 252/2006 vp., sit. Lastensuojelu 2012, 10).

Heino (2007) on tutkinut, keitä lapset ja nuoret kasvaneiden lastensuojelun asiakasmääriä koskevien tilastojen takana ovat. Tutkimus kohdentui lastensuojelun asiakkaiksi vuonna 2006 tullessiin lapsiin. Tutkimuksessa tuli esiin laaja kirjo lasten ja perheiden elämäntilanteita ja elinolosuhteita, joissa lastensuojelun asiakkuus alkaa. Lapset olivat eri ikäisiä ja eri elämänvaiheissa, mutta useimmiten joko alle kolme vuotiaita tai murrosikäisiä. Vanhemmat olivat kaikenikäisiä. Kaksi kolmesta lapsesta asui pääasiallisesti toisen vanhempansa kanssa, useimmiten äidin. Kaksi kolmesta toisen vanhempansa kanssa asuneista lapsista oli yhteydessä etävanhempaansa. Joka toisen lapsen nykyisessä asuinperheessä oli kaksi aikuista. Yli puolet lapsista eli perheissä, joiden perherakenne oli eri tavoin muuttunut. (Heino 2007, 4.)

Lastensuojelun asiakkuus johtui usein vanhemman/-pien jaksamattomuudesta (37 %). Noin joka viidennen lapsen tapauksessa oli kyse perheristiriidoista, vanhempien riittämättömästä vanhemmuudesta, vanhemman/-pien avuttomuudesta ja osaamattomuudesta, vanhemman/-pien mielenterveysongelmista ja vanhempien päihteiden väärinkäytöstä. Lapseen tai nuoreen itseensä liittyvistä taustatekijöistä keskeisimmät olivat ristiriidat vanhempien kanssa ja koulunkäyntivaikkeudet. Muita taustaan liittyviä syitä olivat myös lapsen/nuoren huono psyykkinen terveys, fyysinen sairaus tai vammaisuus tai kehitysviivästyminen. Myös nuoren rajattomuus, hallitsevuus tai väsyneisyys mainittiin. Lapsen/nuoren toimintaa kuvattiin useimmin sosiaalisuutena tai selviytyvyytenä. (Heino 2007, 4.)

Myös Hiitolan (2009, 4) tutkimuksessa havaittiin lastensuojelun asiakkuuden alkavan monin tavoin. Kun kysymys oli omasta aloitteesta (38 %), useimmiten hakijana oli äiti. Joka toisessa tapauksessa yhteydenottaja oli perheen ulkopuolinen. Useimmiten lastensuojeluasia lähti liikkeelle virallisesta ilmoituksesta (72 %). Läheiset olivat mukana vain noin joka kymmenennen lapsen lastensuojeluasiassa, vaikka läheisverkko oli usein kartoitettu lapsen tultua asiakkaaksi (74 %). Viranomaiset olivat lapsen asioissa paljon mukana (45 %) asiakkuuden alkuvaiheessa, ja moni lapsi sai myös tukea läheisverkostosta (74 %).

Erityisesti sisarussuhteet olivat merkittävä läheisverkko lapsen arjessa. Asiakkuuden arvioitiin käynnistyneen riittävän varhain kahden lapsen kolmesta (64 %) kohdalla; yhden kolmesta arvioitiin alkaneen liian myöhään. Lastensuojelun asiakkaiksi tulleet lapset asuivat usein köyhissä perheissä. 40 prosenttia lapsista eli perheissä, jossa vanhempi kävi töissä, mutta 43 prosenttia lapsista asui perheessä, jossa jommalla kummalla tai kummallakaan vanhemmalla ei ole työhistoriaa.

Hiitolan (2009, 4) selvityksen tuloksena oli myös, että lasten huostaanotot olivat useimmin liittyneet vanhempien riittämättömään vanhemmuuteen ja jaksamattomuuteen sekä perheritiriitoihin. Myös joka neljännen lapsen perheessä oli ilmennyt perheväkivaltaa jossakin muodossa. Tytöt olivat saavuttaneet jälkihuollon tavoitteet hieman poikia useammin. Sen sijaan sijoitusten määrä ja lapsen asioita hoitaneiden sosiaalityöntekijöiden määrä ei ollut yhteydessä jälkihuollon tavoitteiden saavuttamiseen. Kun tarkasteltiin sosiaalityöntekijöiden arvioita lapsen aiemmasta tilanteesta, työntekijöiden huolestuneisuudesta, kotiutuksen oikea-aikaisuudesta ja huostaanoton ja sijaishuollon kokonaisuunnistumisesta, saatiin tulokseksi, että perhevaltaisen sijoitushistorian omaavien lasten sijaishuolto oli arvioitu paremmin onnistuneeksi kuin laitoshuollon omaavien lasten. (Hiitola 2009, 4.)

Arvioissa ei ollut paljoakaan eroa sen mukaan, oliko lapsen huostaanotto lakkautettu alaikäisenä vai täysi-ikäisyyteen perustuen. Selvityksessä muodostettiin myös luokkia sen mukaan, millaisiksi heidän tulevaisuutensa oli arvioitu. Lapset jaettiin kolmeen luokkaan: 1. Heikot eväät elämään, 2. Sekä riskejä että suojaavia tekijöitä ja 3. Hyvät eväät elämään. Näiden luokitusten perusteella saatiin tietää, että positiivisia arvioita olivat saaneet ne lapset, joiden viimeisin sijaishuoltopaikka arvioitiin onnistuneeksi, joiden sijaishuollossa viettämä aika oli yli 10 vuotta ja ikä huostaan otettaessa oli 0–6 vuotta. Lisäksi ”hyvät eväät” elämään saaneet lapset olivat useammin tyttöjä kuin poikia ja heidän sijoitushistoriansa oli useimmiten perhevaltainen. (Hiitola 2009, 4.)

Hiitolan (2008) tutkimuksessa kartoitettiin Tampereella ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2006 huostaan otettuja lapsia (N=103). Selvityksessä kävi ilmi, että huostaan otettujen lasten tilanteet olivat kokonaisuudessaan vaikeampia kuin avohuollon asiakkaiden. Huostaan otettujen lasten perheissä oli usein köyhyyden ja jaksamattomuuden lisäksi monia muitakin vaikeuksia. Selvityksen mukaan sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin arvioineet sijaishuollon tilan ja huostaanottojen onnistumisen hyväksi. Erityisen hyvin lapsen tarpeisiin arvioitiin vastattavan perhehoidossa, kun taas laitoshoidon arvioitiin olleen hivenen heikompi lapsen kehityksen tukemisessa, kiintymyssuhteen luomisessa lapseen sekä virikkeiden tarjoamisessa lapselle. (Hiitola 2008, 4.)

Suomessa Valtiontalouden tarkastusvirasto julkaisi kesäkuussa 2012 Lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen. Sen tuottaman tiedon avulla ei voida tehdä yleistyksiä ja aineisto on valikoitunutta, mutta se on kuitenkin useissa kohdissa samansuuntaista kuin tässä tutkimuksessa nuorten esiin tuomat hyvät käytännöt tai puutteet lastensuojelussa, sijaishuollossa ja jälkihuollossa. Tarkastus tuo esiin, että lapsen etu toteutuu lastensuojelussa vaihtelevasti tarkastelunäkökulman ja lapsen tai nuoren asuinkunnan mukaan. Sen mukaan avo- ja jälkihuollossa lapset ja nuoret saavat kohtalaisesti tarpeitaan vastaavia palveluja. Sen sijaan he eivät näytä saavan riittävästi henkilökohtaista tukea ja ohjausta. Sijaishuoltoon raportissa suhtaudutaan kriittisemmin. Raportin mukaan sijaishuollon tavoitteet tarpeen mukaisesta hoitopaikasta eivät aina toteudu ja erityisesti psykiatrisesta hoidon saatavuudessa on suuria puutteita. Tarkastusvirasto esittääkin, että sosiaali- ja terveysministeriön pitäisi varmistaa lastensuojelun ja mielenterveyshuollon välisen yhteistyön sujuvuus sekä estää lasten sijoittaminen lastensuojelulaitoksiin väärin perustein. (Lastensuojelu 2012, 2–3.)

Raportissa kiinnitetään huomiota myös sijaishuollon ja erityisesti toimeksiantosuhteisen perhehoidon valvonnan puutteisiin. Valvonnasta vastuussa ovat kunnat. Pääsääntöisesti aluehallintovirastot valvovat vain ammatillisia perhekoteja ja laitoksia ja kuntien vastuulle kuuluvat sijaisperheet. Myös YK:n lasten oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota suomalaisiin sijaiskoteihin ja laitoksiin sijoitettujen lasten tilanteen asianmukaisen valvonnan puutteisiin. Valvontaa vaikeuttaa lastensuojelulaitosten suuri kirjo ja epäselvyys niiden toiminnasta. Lastensuojelulaissa mainitaan lastensuojelulaitoksina lastenkodit, koulukodit ja muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Nämä muut rinnastettavat lastensuojelulaitokset voivat olla monentyyppisiä ja -nimisiä, esimerkiksi perhehoito voi olla luvanvaraista tai toimeksiantosuhteista. Ammatilliset perhekodit ovat esimerkiksi luvanvaraisia ja tarvitsevat aluehallintoviraston luvan toimintaansa. Ne laskuttavat vuorokausimaksuperiaatteella. Sen sijaan toimeksiantosuhteisessa perhehoidossa kunta tekee toimeksiantosopimuksen sijaisperheen kanssa. Kunta maksaa sijaisperheelle tällöin hoitopalkkion ja kulukorvaukset. Perhehoidon käsitettä toivotaan selvennettävän tulevaisuudessa, koska nyt osa ammatillisista perhekodeista vastaa käytännössä laitoshoidoa ja osa toiminnallisesti perhehoitoa sekä osa perhekodeista toimii perhekotiluvalla ja osa laitosluvalla. Nykyinen käytäntö hämmentää niin kuntia kuin lastensuojelupalveluja tarjoavia yhteisöjä. Valvirassa on valmisteltu yhdessä aluehallintovirastojen kanssa kahta lastensuojelun valvontaohjelmaa, joista toinen keskittyy lastensuojelun käsittelyprosessin ja toinen lastensuojelun ympärivuorokautisen hoidon ja kasvatuksen valvontaan. (Lastensuojelu 2012, 69–71.)

Valvonnan puutteet nähdään olevan yhteydessä siihen, että kunnissa on liian vähän sosiaalityöntekijöitä suhteessa asiakasmääriin. Lastensuojelun niukat henkilöresurssit eivät johdu tarkastuskertomuksen mukaan vain niukoista

sosiaalityöntekijöiden virkalisäyksistä, vaan myös sosiaalityöntekijöiden suuresta vaihtuvuudesta, epäpätevistä työntekijöistä ja työntekijöiden puutteesta. Tarkastusvirasto pitää sosiaali- ja terveysministeriön tehtävänä huolehtia siitä, että kunnat vastaavat laitos- ja perhehoidon valvonnasta. Laadukkaan lastensuojelutyön takeena raportissa pidetään riittävän hyvin resursoitua lastensuojelutyötä, jolloin sosiaalityöntekijöiden määrä on riittävä suhteessa asiakasmääriin. Jos työmäärät saadaan vastaamaan sosiaalityöntekijäresursseja, antaa se mahdollisuuksia vahvistaa ehkäisevää lastensuojelutyötä. (Lastensuojelu 2012, 3, 69–70.) Lastensuojelussa tarvitaan myös työnjakoa sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien kesken. Samoin kuin terveydenhuollossa lääkäreiden ja sairaanhoitajien työnjakoa on kehitetty, on sosiaalihuollossa mahdollista miettiä muun muassa sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien työnkuvia. Sosiaalityöntekijät eivät saa kuitenkaan etäännyä asiakastyöstä, vaan heitä tarvitaan eri asiakkuuden ja sijaishuollon vaiheissa.

JÄLKIHUOLTO

”Sellanen yleinen juttu, et musta olis kiva jos tässä olis jokin yleinen linjaus, että mitä se jälkihuolto ny konkreettisesti tarkoittaa. Tuntuu, että on sama laki, mutta niin kirjavat käytänteet. Se on ihan [kiinni siitä] minkä kunnan asiakas sä oot niin, et mitä siihen jälkihuoltoon kuuluu tai mitä sä oot oikeutettu [saamaan]. Siihen pitäis oikeesti saada joku roti, että sitte kaikilla lapsilla tai nuorilla olis ne samat oikeudet ja yhtä lailla velvollisuudetkin...” (H103,211)

Jälkihuollon käsite ja siihen liittyvän lain pykälät ovat moniselitteisiä ja vaikeasti avautuvia. Jälkihuollon käytännön kuvaaminen ei myöskään näyttäydä yksiselitteisenä ja se on jäänyt avo- ja sijaishuollon varjoon (Lastensuojelu 2012, 3). Jahnukaisen (2004) jälkihuoltoa koskevassa tutkimuksessa jälkihuolto näyttäytyy nuorten näkökulmasta varsin sattumanvaraisena, eikä osa nuorista halunnut tai mielestään tarvinnut jälkihuollon tukitoimia. Käytännössä jälkihuolto miellettiin taloudelliseksi tueksi ja patistamiseksi muun muassa koulutukseen ja tukityöllistymisen muotoihin. Henkistä tukea ei nuorten mielestä huomioitu lainkaan. Jahnukainen toteaa, että resurssien puute vaikuttaa siihen, etteivät sosiaalityöntekijät tai koulukodit voi tukea näitä nuoria intensiivisemmin. Myös nuorten haluttomuus jälkihuollon palveluihin viittaa siihen, ettei tarjottu tuki ole ollut välttämättä sellaista, jonka nuori olisi kokenut itselleen luontevaksi. (Jahnukainen 2004, 68–71, 92.)

Nyyssölän ja Pajalan (1999) tutkimuksessa myönteiset kokemukset jälkihuollosta liittyvät taloudelliseen tukeen, jonka lisäksi kannustus, tuki, neuvonta ja kuulumisten vaihto sosiaalityöntekijän kanssa mainittiin positiivisina asioina. Negatiivisina asioina mainitaan taloudellisen tuen riittämättömyys, jälkihuoltoa koskevan informaation puute ja yhteydenpidon vähäisyys. Tutkimuksen mukaan nuoret ovat kokonaisuudessaan yllättävän tietämättömiä jälkihuollon sisällöstä ja käytännöistä. Jälkihuollon toteutuminen on onnistunut vaihtelevasti; toisten nuorten kohdalla se on toiminut hyvin, kun taas toisille jälkihuolto on pettymys. (Nyyssölä & Pajala 1999, 38, 129–137.)

Jälkihuoltoon ovat oikeutettuja kaikki ne lapset ja nuoret, joiden sijaishuolto on päättynyt. Tähän kuuluvat myös ne avohuollon tukitoimena yksin sijoitetut lapset ja nuoret, joiden kodin ulkopuolinen sijoitus on ollut yhtäjaksoisesti vähintään puolen vuoden mittainen. Sen sijaan kiireellinen sijoitus ja väliaikainen sijoitus kotiin eivät muodosta lapselle ja nuorelle jälkihuolto-oikeutta. Kunta voi myös harkintansa mukaan järjestää jälkihuoltoa sellaiselle avohuollossa olleelle 18–20-vuotiaalle nuorelle, jota ei ole sijoitettu kodin ulkopuolelle tai jonka avohuollon tukitoimena tehty sijoitus on kestänyt alle puoli vuotta.

Jälkihuolto ei ole kuitenkaan subjektiivinen oikeus, kuten esimerkiksi päivähoito, vaan se perustuu tarvearviointiin. (Lastensuojelu 2012, 17, 93–94; ks. myös Sosiaaliportti 1.6.2012).

Sijoittajakunnan velvollisuus vastata nuoren jälkihuollon järjestämisestä loppuu viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on kodin ulkopuolelle sijoittamisen päättymisen jälkeen ollut viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Jälkihuollon järjestämisvelvollisuus päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (SOS-Lapsikylän Toimintakäsikirja 2009, 25.)

Jälkihuollon tehtävänä on tukea nuorta ja hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, joka on vastannut nuoren hoidosta ja kasvatuksesta. (Sosiaaliportti 1.6.2012). Nuoren huostassapito päättyy viimeistään, kun hän täyttää 18 vuotta. Jälkihuolto on lastensuojeluasiakkuuden viimeinen vaihe, jonka tarkoituksena on juuri turvata ja mahdollisesti täydentää aiemman lastensuojelutyön tuloksia. Tavoitteena on tukea lapsen kotiutumista tai nuorta hänen siirtyessään itsenäiseen elämäänsä. Jälkihuoltoon siirtyminen ei aina tarkoita nuoren muuttamista heti pois sijaishuoltopaikasta 18-vuotiaana, kun huostassapito lakkaa. Nuoret voivat muuttaa omaan asuntoon myös niin sanotun asumisharjoitteluvaiheen kautta. Tämä tarkoittaa asumista asunnossa, joka sijaitsee esimerkiksi sijaishuoltopaikkaa lähellä ja jossa nuori vaihteittain harjoittelee itsenäistymistä ja omasta arjestaan vastuunottoa. (Ks. SOS-Lapsikylän Toimintakäsikirja 2009, 25.)

Kunnan tehtävänä on järjestää nuorelle jälkihuoltoa siinä laajuudessa kuin nuori sitä tarvitsee. Jälkihuoltoa ei voida evätä kunnan määrärahaperusteilla eikä voida jättää tutkimatta jälkihuollon tarvetta ja perusteita. Jälkihuollon vastaanottaminen on nuorelle kuitenkin vapaaehtoista, mutta hän ei menetä oikeuttaan saada jälkihuoltoa vaikka hän kieltäytyisi tästä. Nuorella on oikeus hakea jälkihuoltoa uudelleen ennen 21 vuoden ikää. Nuori kuitenkin menettää jälkihuolto-oikeutensa, jos hän ei ole saanut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viiteen vuoteen lastensuojelun palveluja ja tukitoimia. (Lastensuojelu 2012, 11, 17–18, 118). Jos nuorelle ei järjestetä jälkihuoltoa, on viranomaisten tehtävä tästä erillinen, valituskelpoinen päätös. (Sosiaaliportti 1.6.2012.)

Jälkihuollon sisältö perustuu nuoren kanssa laadittavaan jälkihuoltosuunnitelmaan. Nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä tekee yhdessä nuoren ja hänen verkostonsa kanssa jälkihuoltosuunnitelman, joka mahdollisimman hyvin vastaa nuoren ja hänen verkostonsa tarpeita ja toiveita. Siihen sisällytetään ne palvelut, joita nuori itsenäistymisvaiheessa tarvitsee. (ks. Sosiaaliportti 1.6.2012.) Jälkihuollon tukitoimet voivat olla samoja kuin avohuollon tukitoimet ja palvelut voivat olla mitä tahansa sosiaali- ja terveyspalveluja. Näiden lisäksi kunnan on turvattava nuorelle riittävä taloudellinen tuki ja asuminen, jos nuoren kuntoutuminen niitä edellyttää. (Lastensuojelu 2012, 18.)

Jälkihuoltosuunnitelma on nuoren elämän kannalta tavoitteellinen asiakirja. Siihen kirjataan nuoren elämän kannalta merkityksellinen sisältö ja myös jälkihuollon tavoitteet. (Sosiaaliportti 1.6.2012.) Jälkihuoltoon sisältyvät nuoren arkiseen elämään, kuten asumiseen, toimeentuloon, työllisyyteen ja koulutukseen sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyvät järjestelyt. Jälkihuollon palvelut räätälöidään yksilöllisesti ja suunnitelmallisesti nuoren tarpeiden mukaan yhteistyössä nuoren, hänen läheistensä ja eri viranomaisten kanssa. Erityisen merkittävää nuoren itsenäistymiselle on riittävän toimeentulon ja asumisen järjestäminen. (Sosiaaliportti 1.6.2012.) Jälkihuoltoa on hyvä ajatella prosessina, johon kuuluu myös sijaishuollon päättäminen ja sen arviointi (Känkänen & Laaksonen 2006, 17).

Jälkihuolto ei ole vain toimimista nuoren kanssa, vaan jälkihuollon tukitoimien piiriin ja nuoren sosiaalisiin suhteisiin kuuluvat nuoren biologisten vanhempien, sisarusten ja huoltajien lisäksi sijaisperheet, ammatilliset perhehoitajat ja lastensuojelulaitosten lasta lähellä olevat työntekijät (ks. Lastensuojelu 2012, 18). Itsenäistymisvaiheessa on erityisen tärkeää kuunnella nuoren omia toiveita hänen tulevaisuutensa suhteen. Nuori tarvitsee tuekseen myös itselleen tärkeiden ja pitkäaikaisten aikuisten tukea, minkä tähden nuoren ja hänen lähiverkostonsa erikseen ja yhdessä tapahtuvat tapaamiset ja kohtaamiset ovat tarpeen. Suunnitelmaa tehtäessä on syytä varmistaa, ettei nuori jää yksin, vaan että hänellä on tukena muita ihmisiä. (Sosiaaliportti 1.6.2012.)

Jälkihuollossa oleva nuori on oikeutettu saamaan itsenäistymisvaroja. Nuori voi saada itsenäistymisvaroja joko omista tuloistaan, korvauksista tai saamisista, joista kunta varaa kalenterikuukausittain vähintään 40 % nuoren itsenäistymistä varten. Jos nuorella ei ole tuloja tai ne ovat riittämättömät, pitää kunnan tukea nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla. Kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin päättää itsenäistymisvarojen maksamisajankohdasta viimeistään ennen kuin nuori täyttää 21 vuotta. Jos nuori hakee toimeentulotukea, ei nuorelle kerrytettyjä itsenäistymisvaroja oteta huomioon tuloina. Hänen ei myöskään edellytetä hakevan opintolainaa, vaan kunta turvaa nuoren toimeentulon tarpeen mukaan toimeentulotuella. (Lastensuojelu 2012, 18, 207.)

Jälkihuollon palveluina voidaan hyödyntää esimerkiksi

- Keskustelua nuoren kanssa;
- Nuoren taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä;
- Huolehditaan siitä, että nuorella on tukihenkilö tai -perhe;
- Järjestetään nuorelle kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja;
- Tehdään nuoren perheen kanssa perhetyötä
- Tarjotaan nuorelle vertaisryhmätoimintaa, loma- ja virkistystoimintaa sekä muita nuorta tukevia palveluja ja tukitoimia.

(Ks. Finlex - Lastensuojelulaki 7 luku 36 §. Luettu 30.10.2012.)

Lastensuojelun tarkastuskertomuksen mukaan osa kunnista antaa jälkihuoltoa harkinnanvaraisesti pitkään avohuollon tukitoimien piirissä olleille nuorille ilman erillistä jälkihuoltopäätöstä. Valtakunnallista tilastoa tästä käytännöstä ei ole, mutta tarkastusvirasto olettaa, ettei käytäntö ole yleinen. Usein nuoren asiakkuus saattaa jatkua edelleen aikuissosiaalityön puolella, missä jälkihuolto ei paljon poikkea lastensuojelun jälkihuollosta. Tarkastuskertomuksessa tuodaan myös esille, miten kunnissa jälkihuollon piirissä olevan nuoren yläikäraja voi yksittäistapauksissa venyä jopa 26 vuoteen, ja joskus nuori voi jatkaa sijaisperheessä asumista, jos hänellä on koulunkäynti kesken. Tarkastuskertomuksen mukaan moni nuori haluaa jälkihuollon samasta laitoksesta tai sijaisperheestä, jotta tutut kontaktit sekä muut omat uudet sosiaaliset verkostot säilyvät. (Lastensuojelu 2012, 94–96, 99–100.)

”12 luku

Jälkihuolto

75 § Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle tämän luvun mukainen jälkihuolto 40 §:ssä tarkoitetun sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös 37 §:ssä tarkoitetun avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin.

Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muulle kuin 1 momentissa tarkoitetulle lastensuojelun asiakkaana olleelle nuorelle.

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta.

76 § Jälkihuollon sisältö

Kunnan on järjestettävä jälkihuolto lapsen tai nuoren tuen tarpeisiin perustuva 30 §:n 4 momentin mukainen asiakassuunnitelma huomioon ottaen tukemalla lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on, siten kuin tämän lain avohuollon tukitoimia koskevassa 7 luvussa, perhehoitajien tukemista huollon siirron jälkeen koskevassa 46 §:n 2 momentissa, ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevassa 54 §:ssä sekä tässä luvussa säädetään.

Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

77 § Itsenäistymisvarat

Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle sijoitusta avohuollon tukitoimena, 40 §:ssä tarkoitettua sijaishuoltoa tai jälkihuoltoa koskevien säännösten mukaisesti, hänen itsenäistymistään varten on kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista

annetun lain 14 §:ssä tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Määrää laskettaessa ei lapsilisää kuitenkaan oteta huomioon.

Jollei lapsella tai nuorella ole sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä tarkoitettuja tuloja, korvauksia tai saamia taikka jos ne ovat riittämättömät, sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on tuettava sijoituksen päättyessä itsenäistymässä olevaa nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla.

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai itsenäistymässä olevalle nuorelle jälkihuollon päättyessä taikka lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään hänen täyttäessään 21 vuotta. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on annettava selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijoituksen päättyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana.” (Finlex 6.5.2012.)

NUORTEN HYVINVOINTI RESURSSINA

Nuorten hyvinvointia tarkastellaan soveltaen Bourdieun (1984) pääomienluokittelua, jakaen hyvinvoinnin osa-alueet taloudellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin resursseihin. Haastatteluissa esiin nousivat voimakkaasti myös fyysiset ja psyykkiset resurssit, minkä takia terveydelliset resurssit sisällytetään mukaan analyysiin.

Kuvio 1. Nuorten toimintavapaudet sijaishuollon itsenäistymisvaiheessa

Sosiaalisten, kulttuuristen, taloudellisten ja terveydellisten resurssien ymmärretään antavan yksilöille toimintavapauksia. Nuoret nähdään aktiivisina toimijoina, joilla on resurssiensa rajoissa liikkumavaraa tietyssä elämäntilanteessa (ks. Törrönen 2012, 36). Heillä on kerrostunutta ja kasautuvaa hyvinvointia tai pahoinvointia, joka selventää heidän käytössään olevia resursseja, valtaa ja voimia toimia ja osallistua (ks. Törrönen 2012, 36). Toimintavapaus ei ole olemassa sellaisenaan nuoren todellisuudessa tai yhteiskunnassa, vaan sen lisäksi nuori tulkitsee sitä. Tulkinta muovaa hänen käsitystään omasta hyvinvoinnistaan, jolle yhteiskunta antaa tietyt edellytykset tiettynä aikana ja tietyssä paikassa. Toimintavapaus tulee esiin nuorten puheessa subjektiivisina kokemuksina ja heidän puheentapoina. Heidän tulkintansa avulla he arvioivat omaa hyvinvointiaan suhteessa oman vertaisryhmänsä hyvinvointiin. (Ks. Törrönen 2012, 37.)

Kun haastatteluissa nuoret arvioivat omaa hyvinvointiaan, heidän puheestaan on erotettavissa sosiaalisten, taloudellisten, kulttuuristen ja terveyteen liittyvät resurssien teemat. Kulttuuriset resurssit nostavat esiin palvelujärjestelmätasoa, joka liittyy sijaishuollon järjestelyihin, muun muassa kurinpitoon, valvontaan ja nuorten kohteluun. Sen sijaan sosiaaliset suhteet liittyvät ihmisten välisiin suhteisiin sijaishuollossa ja sen ulkopuolella. Toiset tuntevat biologisen perheen, sijais- ja jälkihuollon työntekijöiden auttaneen heitä, kun taas toiset tuntevat jääneensä yksin. Taloudelliset resurssit ovat olennaisia nuoren hyvinvoinnille, eräänlainen kivijalka, joka tukee sosiaalisten suhteiden ylläpitoa. Siinäkin on havaittavissa nuorten kokemusten kirjoa: Toiset tuntevat tulevansa toimeen eivätkä ole huolissaan toimeentulostaan, kun toiset siirtyvät lastensuojelun asiakkuudesta suoraan aikuissosiaalityön asiakkaiksi tai pitkäaikaistyöttömiksi sekä sosiaaliturvan käyttäjiksi, eivätkä tiedä miten siitä kierteestä pääsisi pois. Sekä kielteisten että myönteisten kokemusten kohdalla nousee yllättävän vahvasti keskustelun aiheeksi nuorten henkinen hyvinvointi, kysymys siitä miten he tuntevat voivansa. Myös fyysisen kunnon nuoret arvioivat heikommaksi kuin kokonaishyvinvointinsa.

Taulukko 7. Nuorten kokemusten myönteiset ja kielteiset ääripäät

Sosiaaliset resurssit	- Yhteydet sekä sijaishuollon vanhempiin ja työntekijöihin että biologiseen sukuun ja ystäviin - Ei yhteyksiä kuin ystäviin, yhteydet katkenneet eikä halua pitää yhteyksiä
Fyysiset ja henkiset resurssit	- Itsenäistyminen tuo iloa, rauhaa ja poispääsyä valvonnasta, mahdollistaa omat valinnat - Itsenäistyminen tuo yksinäisyyttä ja umpikujan tuntua, josta ei tiedä miten voi päästä eteenpäin
Taloudelliset resurssit	- Tunne, että pärjää taloudellisesti omillaan - Pelkää jäävänsä kiinni sosiaaliturvaan eikä näe tilanteesta ulospääsyä
Sijaishuollon kulttuuri	- On tunne, että on tullut arvostetuksi ja on löytänyt ympäriltään hyviä ihmisiä, jotka kohtelevat kunnioittavasti - On tullut huonosti kohdelluksi, myös fyysisesti pahoinpidellyksi, kertynyt katkeria kokemuksia ja epäluottamusta muita kohtaan

Myönteiset kokemukset kertovat nuorten omasta sisäisestä turvallisuuden tunteesta ja siitä, että heillä on tunne, etteivät he ole yksin. Kielteiset kokemukset ovat päinvastaisia. Niissä näkyy neuvottomuutta ja pelkoa. Kielteisinä kokemuksina ei nouse vain itsenäistymisjakso, vaan nuoria edelleen ajatteluttaa monin tavoin heidän sijaishuollon kokemuksensa. Heidän kokemuksensa vaihtelevat hyvin myönteisestä hyvin kielteiseen kokemukseen. Kielteisistä kokemuksista erityisen puhuttelevia ovat kohdat, kun muutama nuori kertoo sijaishuollossa hoitajan fyysisestä väkivallasta ja siitä, ettei kukaan uskonut tai kuunnellut heitä, kun he yrittivät kertoa asiasta. Vaikka tässä tutkimuksessa eivät nuorten kaltoinkohtelukokemukset tule voimakkaasti esille, on muutamankin nuoren kokemus jo sellainen, että siihen tulee kiinnittää huomiota. Esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitea on kantanut huolta siitä, että Suomessa sijoitettujen lasten määrä kasvaa, sijaisperhehoito on riittämätöntä ja siitä, ettei sijaishuoltopaikkoja valvota ja seurata riittävästi. Se on kiinnittänyt myös huomiota, ettei Suomessa lapsia kuulla riittävästi huostaanottoasioissa ja että laitoksiin sijoitetuilla lapsilla ei ole käytettävissä tehokkaita valitusmenettelyjä. (Lastensuojelu 2012, 10.)

Nuoret kertovat myös sijaishuollon yksiköistä, joissa on hyvin aggressiivisesti ja väkivaltaisesti käyttäytyviä muita nuoria, ja että nuorten välillä on myös pelottavia tilanteita. Tällaiset muut nuoret voivat olla psykiatrisen hoidon tarpeessa. Nuoret, jotka tarvitsevat ensisijaisesti terveydenhuollon palveluja, voivat ohjautua lastensuojelulaitoksiin väärin perustein.

Sijaishuollossa olevien nuorten psykiatrisen hoidon tarvearviot vaihtelevat noin 50 prosentista yli 90 prosenttiin. Mielenterveydellisistä vaikeuksista kärsivien nuorten kohdalla tarvitaan yhteistyötä psykiatristen palvelujen antajan kanssa yhteistyössä sosiaalihuollon kanssa. (Lastensuojelu 2012, 2, 10–11, 41, 61–63.)

Päihteiden väärinkäyttö tulee esiin myös muutamien nuorten haastatteluissa. Nämä kertovat myönteisesti omasta toipumisestaan päihteistä ja toivovat, että he pysyisivät raittiina. Päihteiden käyttö liittyy kulttuurisiin juomatapoihin ja siten niiden väärinkäyttö edellyttäisi suurta kansallista remonttia, mutta se edellyttää myös sijaishuollossa tiiviimpää yhteistyötä terveydenhuollon palvelujen kanssa sekä terveydenhuollon palvelujen ja päihdehoidon räätälöintiä yhteistyössä sosiaalihuollon kanssa nuorille päihteiden väärinkäyttäjille.

Kysyttäessä kaikki haastatellut nuoret arvioivat omaa hyvinvointiaan suhteellisen myönteisesti. Noin 80 prosenttia haastatelluista nuorista piti omaa hyvinvointiaan ja elämänsä turvallisuutta hyvänä. Vain 4 prosenttia heistä arvioi, ettei voi hyvin kovinkaan usein. Sen sijaan fyysisen terveyden ja henkisen hyvinvoinnin osalta heistä reilut 40 prosenttia piti fyysistä ja henkistä vointiaan erinomaisena, noin puolet riittävänä ja kuusi prosenttia molempia huonona. Tällainen nuorten itsensä tekemä arviointi tuo esiin nuorten itsensä nostaman huolen omasta fyysisestä ja henkisestä terveydestään. Aikuistumisen kynnyksellä nuoret pohtivat lapsuuttaan ja tulevaisuuttaan. Aina ei ole helppoa tietää mistä paha olo tulee tai mistä pelot syntyvät. Tunteiden ja kokemusten käsittelyyn he tarvitsevat toisia ihmisiä.

Ne nuoret, jotka itsenäistyvät sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä kokevat voivansa paremmin, myös mielenterveyden näkökulmasta, kuin ne nuoret, jotka itsenäistyivät lastensuojelulaitoksesta. Se, että ne nuoret, jotka itsenäistyivät sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä, harrastivat enemmän sijaishuollon aikana ja jatkoivat harrastamista edelleen sijaishuollon jälkeenkin, voi myös vaikuttaa heidän kokemukseensa hyvinvoinnista. Tämän aineiston perusteella nuorten kokemukseen vaikuttaa sijaishuoltopaikan tyyppi, sijaisperheestä ja SOS-lapsikylästä itsenäistyneiden eduksi.

Nuorten itsenäistymisen kärjistyneimmät kipukohdat, jotka ovat kiinteästi yhteydessä sijaishuoltoon, ja tulevat esiin joidenkin nuorten kohdalla: nuoren jääminen yksin sijaishuollon päätyttyä; nuorella ei ole arkielämän taitoja; nuori ei ole oppinut huolehtimaan itsestään, kotitöistä eikä taloudestaan; nuorella on huono itsetunto ja hänen tulevaisuuden näkymänsä ovat epäselvät. Nämä kohdat avaavat ymmärrystä, että nuorten elämään liittyy paljon epävarmuutta tulevasta erityisesti jos heillä ei ole itsenäistymisvaiheessa opiskelu- tai työpaikkaa tai heillä on vakavia mielenterveydellisiä tai päihdeongelmia.

Haastatellut nuoret ovat useimmiten iloisia, kun he ovat päässeet pois sijaishuollosta. Vaikka kysymyksissä keskityttiin kuvaamaan sijaishuollon jälkeistä aikaa, tulee nuorten vastauksissa paljon esille sijaishuollon aikaan liittyviä kokemuksia. Kielteisiin kokemuksiin liittyy katkeria kokemuksia, joihin liittyy valvottuna oloa, ”kyttämistä”, ja jopa kaltoin kohtelua. Kolme nuorta mainitsee joutuneensa fyysisesti kaltoin kohdelluksi. He käyttävät myös kieltä, jossa sijaishuollosta itsenäistymistä kuvataan vapautumisena. Se tuo mieleen totalitaariset laitokset, kuten vankilan, josta vapaudutaan, ja johon liittyy rangaistus. Nuoren vapautuminen näyttäytyy tällöin kuin hän olisi tuomionsa kärsinyt ja pääsyt vapauteen. He kertovat eri tavoin siitä, miten he ovat tunteneet jäävänsä yksin ja ettei heillä ole ollut ketään aikuista, joka olisi uskonut heitä. Heillä ei ole suhteita enää sijaishuoltoon eikä myöskään laajennettuun perheeseen, mutta kylläkin kavereihin. He jäävät kuin ihmissuhteiden välimaastoon, saamatta tukea kummaltakaan taholta. Vaikka he ovat toivoneet pääsevänsä eroon sijaishuollosta, ovat he olleet yllättyneitä omassa asunnossa eteen tulevasta yksinäisyydestä ja tyhjyyden tunteesta. Heidän saattaa olla vaikea saada oikein otetta mistään. Heillä ei välttämättä ole opiskelupaikkaa eikä työtä, eivätkä he tiedä miten selvitä näistä kysymyksistä eteenpäin, vaikka ne ovatkin heille tärkeitä. He voivat kantaa huolta taloudesta ja siitä, etteivät selviä vuokrasta ja muista maksuista ja pelätä, että menettävät asuntonsa.

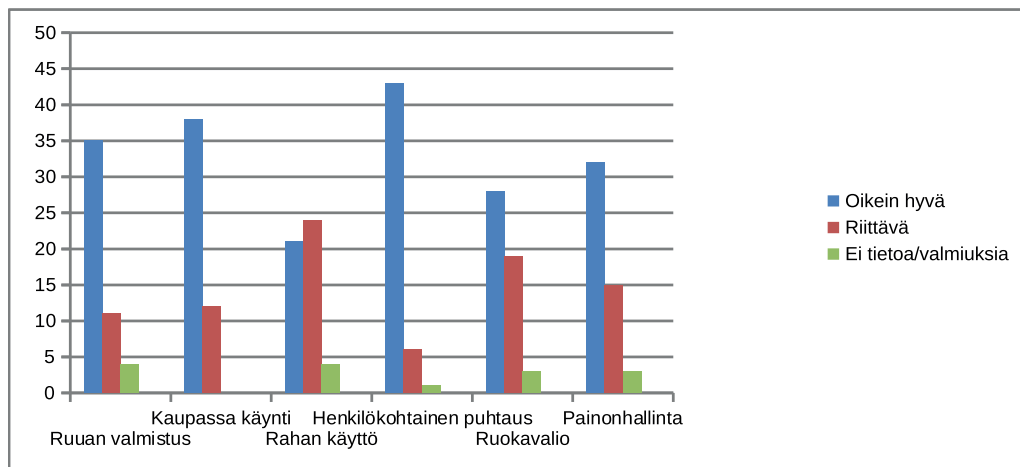
Seuraavaksi tarkastellaan nuorten taloudellisia, kulttuurisia ja sosiaalisia ja terveyteen liittyviä hyvinvoinnin osa-alueita tarkemmin.

”No ehkä että sijaishuollossa kannattais ajatella myös sitä, ettei se laps asu koko elämänsä siinä [sijaishuollon paikassa], vaan että enemmän panostettais siihen, että se lapsi olis enemmän tekemisissä niiden biologisten ihmisten kanssa tai sen oman suvun kanssa... Että sieltä vaikka suvusta ongittais ne ihmiset, jotka on oikeesti kiinnostuneita olemaan sen lapsen kanssa. Se on aika yksin se laps, kun se lähtee maailmalle ... Joillakin se tietysti [sujuu] ja joillakin ei, mutta jos aatellaan mun kohtaa... kun asuin [muualla Suomessa] ja kaikki muut asu etelässä niin eipä paljon nähty...että mitä välillä kävin sukulaisten luona. Mut se olin aina minä joka kävin ... Se oli vaan ne muutamat, ja sit jos ne välit menikin, niin sitten olitkin yksin. (H5, 311)

”Niil on ollu rankkaa silleen ja sit ku ei jokasessa paikassa aina ymmärretä nuorii ni. Kaikissa paikoissa ei esim. kuunnella. Kaikis paikois ei luoteta nuoriin. Sen takia mä pyydän, et kaikkien näiden sijotuspaikkojen pitäis antaa tsäänssii [mahdollisuuksia] ja sit luottaa nuoriin. Et kyllähän se riippuu paljon siitä, et millanen ihminen siit kasvaa isona. Jos ny esim. joutuu 10-vuotiaana sijotetuks, ni niillä on aika paljon [vaikutusta] nuoren elämään. Ei saa mitään traumaattisia tilanteita olla. Et pitää vähän niiinku kasvattas omaa lasta. Ni sit sillä tavalla vähän niinku kasvattas. Esim just näist nuorisokodeist ja näist laitoksista mä en pidä yhtään, koska niissä on niin paljon erilaisii ihmisii töissä. Ni ei sit varmaan tuu kenenkään kanssa nii läheisii välejä... Varmaan mullakin tuli niitä auktoriteettiongelmii... koska mä en oikeesti pystyny luottamaan esim. sosiaalityöntekijöihin... koska ne on niin monesti pettäny mun luottamuksen, en vaan osaa niinku luottaa niihin, koska ne ei aina joka tapauksessa sano tai tee mitä ne sanoo, vaan ne sanoo ja tekee mitä haluaa.” (H77 (P43) 036–041)

TALOUELLINEN HYVINVOINTI

Itsenäistyminen on elämäntilanne, joka edellyttää nuorelta itsenäistä toimintaa ja vastuunottoa elämästään. Vaikka siihen olisi valmistautunut, sen haasteellisuus voi yllättää. Kun haastatteluihin valikoituneet nuoret kuvaavat itsenäisen elämänsä epäkohtia, he useimmiten mainitsevat taloudelliset tekijät. Ne liittyvät heillä asumiseen, työhön tai työttömyyteen, taloudenhallintaan tai taloudellisen toimeentulon niukkuuteen. Sen sijaan haastateltavat eivät mainitse taloutta hyvinvointiinsa vaikuttavana tekijänä kovinkaan usein, jos heidän taloutensa on kunnossa. Nuorten maailmassa talous ei nouse yksittäiseksi hyvinvointia kuvaavaksi tekijäksi, vaan se kietoutuu yhteen muiden, usein sosiaalista ja henkistä hyvinvointia kuvaavien, tekijöiden kanssa. Sen sijaan jos nuorella on taloudellisia vaikeuksia, ne nousevat selkeästi keskeisiksi elämää haittaaviksi epäkohdiksi. Taloudelliset asiat huolestuttavat tällöin nuoria ja tekevät heidän tulevaisuuden suunnittelustaan epävarmaa. Kun nuoret arvioivat arjen taitojaan, he useimmiten ovat epävarmoja juuri rahankäytön suhteen.

Kuvio 2. Arviot arjen taidoista

Edellä olevassa kuviossa tulee esille, että nuoret pitävät taitojaan käsitellä rahaa heikompina kuin esimerkiksi taitojaan asioida kaupassa, laittaa ruokaa tai huolehtia hygieniastaan. Rahan käytön lisäksi nuorten vastauksissa tulee esille myös vaikeudet ruokavalion ja painonhallinnan suhteen. Tämä voi olla yksi asia, joka selittää nuorten esolle nostamaa huolta terveydestään. Ruokavaliolla on suuri merkitys ihmisen terveydelle. Myös tietty rytmi ruokailuissa auttaa painonhallinnassa. Nuorten vähäiset varat voivat altistaa nuoret myös huonolle ruokavaliolle. Myös taidot tai jaksaminen valmistaa itse ruokaa heikentävät mahdollisuuksia syödä terveellisesti.

Esimerkiksi Heikkisen (2006) tutkimuksessa tulee esille, miten nuorten poikien vuorokausirytmiksi oli sekaisin. He saattoivat pelata yöt ja syödä epäterveellisesti. Nämä pojat asuivat kotona, mutta kukaan ei tuntunut kiinnittävän huomiota siihen, mikä oli heidän vuorokausirytmensä. Heidän väsymyksensä ja jaksamattomuutensa saattoivat yksinkertaisesti johtua kehnosta ravinnosta ja väsymyksestä. Pojat eivät jaksaneet osallistua koulunkäyntiin ja käyttäytyivät välillä arvaamattomasti.

Haastateltavat nuoret pitävät itselleen tärkeinä koulutusta ja työtä. Työ nousee keskeiseksi hyvinvointia tuovaksi tekijäksi heidän elämässään. Monella työtilanteet ovat vielä avoinna. Nuoruuden itsenäistymisvaihetta leimaavat tilapäisyys ja määräaikaaisuus. Nuorilla, jotka eivät ole maininneet haastattelussa työ- tai opiskelupaikkaa, on työn ja opiskelun suhteen muun muassa seuraavanlaisia tilanteita:

- 1) odottaa tietoa opiskelupaikasta (H4),
- 2) odottaa löytävänsä opiskelu- ja työpaikan (H57),
- 3) toive opiskelusta ammattikorkeakoulussa (H78),
- 4) tutkinto, hakee toista koulutusta ja alan vaihtoa, hakee työtä (H9),
- 5) toivoo itselleen työtä ja ammattia (H83),
- 6) siirtynyt aikuissosiaalityön asiakkaaksi, toiveena korkeakoulu tai ammattiopisto (H84),
- 7) toivoo koulutusta ja samalta alalta työtä (H94)
- 8) lukio suoritettu, ei ole vielä ehtinyt hakea kouluun, aikoo hakea ja toivoo saavansa ammatin (H82),

Edellä oleva luettelo kertoo nuorten tilanteesta, jolloin heillä ei ole työ- eikä opiskelupaikkaa. Kaikki nuoret eivät pääse suoraan niihin kouluihin ja työpaikkoihin, joihin he toivoisivat. Jokaisella haastatellulla nuorella on toiveena opiskelu ja sitä kautta saatava ammatti tai ainakin mielekäs työ.

ITSENÄISTYMISSVARAT

Yli puolet nuorista kertoo saaneensa taloudellista tukea lähtiessään pois sijaishuollosta. Kuitenkin haastateltavista 42 prosenttia ilmoittaa, etteivät he saaneet minkäänlaista taloudellista tukea tuolloin. Näin ilmoittavista pääosa itsenäistyi sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä. Jotkut heistä kyllä mainitsevat vastatessaan muihin kysymyksiin, että heidän saamansa tuki kattaa välttämättömät kulut ainakin osittain. Nuoret saattavat mieltää itsenäistymisvarat eri tavoin, koska niiden määrä nuorilla vaihtelee. Kunnan varoista maksettavat itsenäistymisvarat voivat olla noin 2 000 euroa lasta tai nuorta kohden (Lastensuojelu 2012, 115). Haastateltavien mukaan itsenäistymisvarat eivät riittäneet kattamaan kaikkia välttämättömiä kuluja.

KOULUTUS JA TYÖ

Sijaishuollossa olleiden nuorten elämäntilanteet eivät ole samanlaisia, sillä miltei kolmasosa haastateltavista opiskelee yhä (28 %) ja melkein saman verran käy töissä (31 %). Sekä työ- että opiskelupaikka on 8 prosentilla haastateltavista. Yksi kolmasosa haastateltavista ei opiskele eikä käy töissä (33 %). Tuloksista kenties dramaattisinta on juuri se, ettei kolmasosalla haastatelluista sijaishuollosta itsenäistyneistä nuorista ole vielä opiskelu- tai työpaikkaa. Kun puhutaan nuorten syrjäytymisestä, nuorten jääminen ilman opiskelupaikkaa tai ulos työmarkkinoilta ovat riskitekijöitä. Tämä tulos viittaa siihen, että syrjäytymisen uhka koskee vain osaa sijaishuollossa olleita nuoria, ei heitä kaikkia. Tulosten perusteella on huolestuttavaa, että joka kolmannella haastatelluista nuorista ei ole työ- tai opiskelupaikkaa. Kuitenkin pitää huomata, että kahdella kolmasosalla haastateltavista on joko opiskelu- tai työpaikka tai sitten molemmat. (Ks. Taulukko 8.)

Taulukko 8. Haastateltavien opiskelu ja työssäkäynti

	Työssä	
Opiskelee	Kyllä	Ei
Kyllä	8% (4)	28% (14)
Ei	31% (15)	33% (16)

N=49

Kun vertaillaan eri sijaishuollon muotoja, voidaan havaita, että perhehoidossa olleet nuoret työllistyvät paremmin kuin laitoshoidossa olleet nuoret (ks. myös Heino & Johnson 2010, 280–281). Tähän on useammanlaisia selityksiä. Yksi saattaa olla, että laitoshoitoon nuoret ovat tulleet myöhemmin, jolloin heidän ongelmansa ovat päässeet syvenemään. Yksi selittävä tekijä voi olla nuorten kiinnittyminen perhehoidossa ihmisiin, jotka ovat tukeneet heidän valintojaan ja auttaneet heitä löytämään opiskelu- ja työpaikkoja sekä tukeneet henkisesti siten, että he ovat saaneet voimia toimia. Itsenäistymisen ja toimeentulon kannalta tuntuu tärkeältä kiinnittää huomiota nuorten opiskeluun ja työelämävalmiuksiin, etteivät he jäisi työ- ja opiskeluelämän ulkopuolelle.

Haastatelluista nuorista 18 mainitsee opiskelevansa. Heistä hiukan yli puolet opiskelee ammattiopistossa. Muut nuoret jakautuvat lähes yksittäin muihin koulutusmuotoihin. Heistä yksi opiskelee lukiossa ja yksi yliopistossa. SOS–Lapsikylästä aiemmin vuonna 2009 tehtyyn tutkimukseen verrattuna haastateltavat eroavat toisistaan koulutukseltaan. Tässä aineistossa 31 (64 %) nuorta ei mainitse opiskelevansa, kun taas SOS–

Lapsikylän aineistossa (N=52) vähintään toisen asteen koulutus oli 90 prosentilla haastateltavista ja vähintään opistotasoinen koulutus oli 40 prosenttia naisista ja 33 miehistä (Jahnukainen & Hyytiäinen 2009, 12). Tässä aineistossa haastatellut nuoret edustavat useampia eri sijaishuoltopaikkoja ja lisäksi he ovat iältään selkeästi nuorempia kuin Jahnukaisen ja Hyytiäisen (2009) tutkimuksessa (siinä keski-ikä 44 vuotta).

Taulukko 9. Missä nuori opiskelee

	Missä opiskelet	
	N	%
Peruskoulu	1	5.6
Ammattiopisto	12	66.7
Ammattikorkeakoulu	2	11.1
Lukio	1	5.6
Yliopisto	1	5.6
Oppisopimus	1	5.6
Yhteensä	18	100

Tutkimusaineistossa on havaittavissa, että joko sijaisperheessä tai SOS-lapsikylässä olleet nuoret ovat työllistyneet paremmin kuin muissa lastensuojelulaitoksissa eläneet lapset (ks. Taulukko 10). Tutkimusaineisto on pieni eikä sen varassa voi tehdä yleistyksiä, mutta tulokset ovat samansuuntaisia kuin muissa tutkimuksissa (ks. esim. Heino & Johnson 2010, 280). Jos kuitenkin verrataan vuonna 2009 tehtyyn SOS-lapsikylässä olleiden nuorten tutkimusaineistoon, havaitaan, että siinä tutkituista on 79 prosenttia työllisenä, kun taas tässä aineistossa työllisenä on vain 38 prosenttia (ks. Jahnukainen & Hyytiäinen 2012, 14).

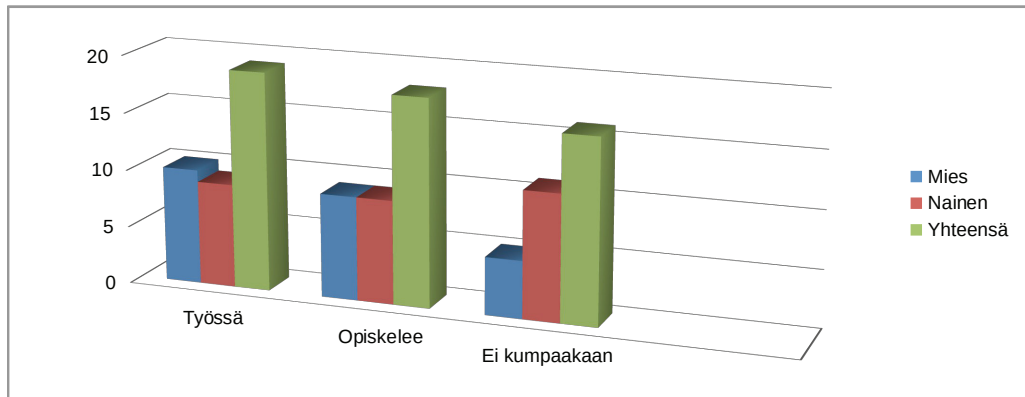
Taulukko 10. Käykö töissä sijoituspaikan mukaan

		Sijoituspaikka			Yhteensä
		Lastenkoti	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Kyllä	N	6	10	3	19
	%	27	62	25	38
Ei	N	16	6	9	31
	%	73	38	75	62
Yhteensä	N	22	16	12	50
	%	100	100	100	100

Työssä käyvien määrään vaikuttaa mitä ilmeisimmin tähän tutkimukseen haastateltujen alhaisempi ikä, lyhyempi aika itsenäistymisestä sekä myös nuorten monipuolismmat kokemukset eri sijaishuoltopaikoista, ei vain SOS-lapsikylästä, kuin Jahnukaisen ja Hyytiäisen tutkimuksessa. Sijaishuoltopaikoilla, sijoitusten syillä sekä nuorten elämäkokemuksella ja –tilanteella on mitä ilmeisimmin merkitystä sille, kuinka nuorilla on voimia ja mahdollisuuksia hakeutua ja päästä työmarkkinoille tai opiskelemaan. Nuorten työttömyysaste on myös tällä hetkellä korkea, mikä vaikeuttaa nuorten työmarkkinoille pääsyä. Suomalaisiin työmarkkinoihin vaikuttavat globaalit työmarkkinat sekä taloussuhdanteet. Työelämää uudistetaan rajusti siten, että avustavista tehtävistä karsitaan ensimmäiseksi eivätkä kaikki työpaikat ota enää sijaisia. Avoinna oleviin työpaikkoihin usein vaaditaan koulutusta sekä työkokemusta. Nuorten on vaikea työllistyä näistä syistä. Nuorten työttömyys ja opiskelupaikan saamisen vaikeus yhdistyvät moniin yhteiskunnallisiin tekijöihin, mutta sen lisäksi työllistymiseen vaikuttavat nuoren terveydentila, jaksaminen, sekä motivaatio. Motivaatio voi olla yhteydessä myös minäkuvaan ja käsitykseen itsestä.

Heinon ja Johnsonin (2010) tutkimuksen mukaan sijaishuollossa olleista nuorista heikoimmin yhteiskuntaan kiinnittyvät teini-iässä kodin ulkopuolelle sijoitetut pojat. Heistä 80 prosenttia on vielä 23–34 -vuotiaina vailla peruskoulun jälkeistä koulutusta. Laitoshoitoon teininä sijoitetuista nuorista miehistä alle puolet opiskelee tai hoitaa lapsiaan 23–24 -vuotiaina, neljännes on joko työttömänä tai eläkkeellä ja lopun toiminnasta ei saatu tietoa. Koulutus- ja työllisyystilanne on ollut paras naisilla, jotka on otettu huostaan ja sijoitettu perhehoitoon alle 13-vuotiaina. (Heino & Johnson 2010, 266–290.) Sijoitettuna olleiden myöhemmissä elämäntilanteissa saattaa kuitenkin olla vaihtelua myös sijoituspaikan mukaan.

Tässä tutkimuksessa ei tule esille erityisesti nuorten miesten heikompi yhteiskuntaan kiinnittyminen. Haastateltavista ilman työ- tai opiskelupaikkaa olevilla nuorilla seitsemällä oli lapsia. Tämä voi lisätä naisten osuutta tässä ryhmässä. Toisaalta tämä kohta mitä ilmeisimmin vahvistaa tutkimusaineiston olevan valikoitunutta siten, ettei se ole tavoittanut kaikkein vaikeimmissa tilanteissa olevia nuoria. Näiden joukossa pojat voivat olla yliedustettuina ellei sitten sukupuolen merkitys ole vähenemässä tällaisen valikoitumisen suhteen.

Kuvio 3. Haastateltavien opiskelu ja työssäkäynti sukupuolen mukaan (N=49)

Jahnukainen ja Hyytiäinen (2009) tarkastelivat jälkiseurantatutkimuksessaan SOS – lapsikylissä kasvaneiden nuorten nykytilannetta ja kokemuksia lapsikylästä. Tutkimus osoitti, että SOS – lapsikylissä kasvaneiden elämäntilanne on pääosin hyvin samanlainen kuin väestötasolla yleensä. Koulutuksen ja työttömyyden sekä sairastavuuden osalta lapsikylässä kasvaneiden tunnusluvut vastasivat väestötietoja. (Jahnukainen & Hyytiäinen 2009, 5–19.)

Toisenlainen tutkimustulos tulee näkyviin tutkittaessa koulukotinuoria. Jahnukainen (2007) on tutkinut koulukotinuorten myöhempää elämää ja erottanut kolme elämänkulun väylää: 1. ”making it” -pathway, 2. ”living on the edge” -pathway ja 3. ”mixed” -pathway. Jahnukaisen mukaan erityisesti nuoret miehet kuuluvat riskiryhmään, jossa riskit kasaantuvat heille koulukodista lähtemisen jälkeen. Yleisesti nuorten elämäntilanteet kuitenkin tasaantuvat Jahnukaisen mukaan kahdenkymmenen ikävuoden jälkeen, varsinkin niillä nuorilla, jotka ovat löytäneet tasaisen ihmissuhteen. (Jahnukainen 2007, 7.) Käsitystä erityisesti sijaishuollosta itsenäistyviä poikia koskevasta riskistä tukee myös Heinon ja Johnsonin (2010) tutkimus, jonka mukaan heikoimmin yhteiskuntaan kiinnittyvät teini-iässä kodin ulkopuolelle sijoitetut pojat. Tutkimukseen osallistuneet pojat olivat olleet laitoshoidossa tai monessa sijoituspaikassa. Heistä 80 prosenttia oli vielä 23–34 -vuotiaina vailla peruskoulun jälkeistä koulutusta.

Laitoshoitoon teininä sijoitetuista nuorista miehistä alle puolet opiskelee tai hoitaa lapsiaan 23–24 -vuotiaina, neljännes on joko työttömänä tai eläkkeellä ja lopun toiminnasta ei ole tietoa. Koulutus- ja työllisyystilanne oli ollut paras naisilla, jotka oli otettu huostaan ja sijoitettu perhehoitoon alle 13-vuotiaina. Ylipäänsä perhehoito sijoituspaikkana, varhainen sijoitusikä (alle 13 v) ja sukupuoli (nainen) edistivät tutkimuksen mukaan kiinnittymistä työmarkkinoille ja opiskeluun. (Heino & Johnson 2010.)

Itsenäistyneiden naistenkaan tilanne ei näyttäytynyt myönteisenä Reinikaisen (2009) nuorisokodista itsenäistyneiden naisten kokemuksia kartoittavassa tutkimuksessa. Vertailu koko väestön naisten taloudelliseen itsenäisyyteen (koulutus, tilanne työelämässä ja taloudellinen tilanne) osoitti, että tutkimukseen osallistuneet selvisivät ryhmänä muita huonommin. Eroja oli myös eri perhemuotojen yleisyydessä: ydinperheet ja yksinhuoltajaperheet olivat osallistuneiden joukossa harvinaisempia, uusperheet yleisempiä kuin koko väestössä. Useampi tutkimukseen osallistuneiden lapsista kuin koko väestön lapsista asui muualla kuin vanhempansa luona. Reinikaisen tutkimuksessa nuorisokodista itsenäistyneillä naisilla kokemus selviytymisestä oli suhteellisen hyvä, vaikka itsenäisen elämän alkuvaihe koettiin yleisesti vaikeaksi: vallitsevia olivat yksinäisyyden, epävarmuuden ja levottomuuden tunteet.

TULOJEN RIITTÄVYYS

Tässä tutkimuksessa nuoret arvioivat, että heidän käytössään oleva raha riittää heikoiten ruokaan ja perhesuhteiden ylläpitoon. Perhesuhteiden ylläpitoon heidän mielestään vaikuttavat erityisesti pitkät etäisyydet ja matkakulut. Tarkastuskertomuksen mukaan kunnissa pyritään pääsääntöisesti etsimään sijaishuoltopaikka kotikunnan läheltä. Osa kunnista onkin rajannut etäisyyksiä ja ne katsovat, että etäisyys vaikuttaa nuoren sosiaalisten verkostojen jatkuvuuteen, sijaishuollon kokonaiskustannuksiin ja toteutukseen sekä seurantaan. Kunnilla on muutamia omia laitoksia, mutta käytännössä sijaishuoltopaikat sijaitsevat usein 100–400 kilometrin päässä nuoren kotikunnasta. Sosiaalityöntekijät tuovat ilmi raportissa, ettei nuorten lähettäminen kovin kauas kotoa ole kovin vaikuttavaa, koska pitkät etäisyydet vaikeuttavat sosiaalityötä sekä yhteydenpitoa perheenjäseniin ja tuottavat lisäkustannuksia. (Lastensuojelu 2012, 54–55.)

Sijoituspaikalla, sijaishuollon pituudella ja kaupungin koolla on hiukan vaikutusta itsenäistymisvarojen riittävyyteen. Kun itsenäistymisvaroja maksetaan nuoren omista tuloista, on ymmärrettävä, että ainakin pidempi aika sijaishuollossa kasvattaa nuoren itsenäistymisvaroja. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että itsenäistymisraha on riittävä kattamaan peruskulut useimmiten niillä,

jotka tulevat sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä ja ehkä myös lastensuojelulaitoksesta, mutta muun tyyppisistä sijoituspaikoista tulleiden näkemysten mukaan se kattaa menot heikosti. Myös niillä, jotka ovat viettäneet yli 10 vuotta sijaishuollossa, rahat tuntuvat riittävän paremmin (ks. Liite 4, taulukko 13).

Haasteltavat ovat lähteneet sijaishuollosta keskimäärin neljä vuotta ennen haastatteluhetkeä ja heidän tulonlähteensä vaihtelevat. Haastateltavat ovat maininneet vastatessaan mahdollisesti useamman kuin vain yhden tulolähteen. Heidät voidaan jakaa kahteen ryhmään: toinen osa saa tulonsa joko työstä tai opintotuesta ja toinen osa työttömyyskorvauksesta tai muusta sosiaaliturvasta. Vain kaksi haastateltavaa mainitsee, että saa taloudellista tukea sijaisperheestä tai sijaishuoltopaikasta. (Ks. Taulukko 11.)

Taulukko 11. Nykyiset taloudellisen tuen lähteet

	N	%
Työ	21	41
Työttömyysetuudet	3	6
Sosiaaliturvaetuudet	28	55
Opintotuki	15	30
Sijaishuoltopaikka tai sijaisperhe	2	4

N=49

Haastatellut nuoret pystyvät omasta mielestään riittävästi kattamaan valtaosan tarpeistaan yllämainituilla tuloilla. He kykenevät miltei riittävästi kattamaan asumiskulut, ruuan ja terveydenhuoltokulut. Osalla heistä rahat riittävät huonosti opiskeluun, matkakuluihin ja vapaa-aikaan liittyviin kustannuksiin. Aineistossa löytyy myös suhteellisen merkittäviä eroja sukupuolten välillä; miehet kykenevät paremmin kattamaan vaatemenot, koulutusmenot, matkakulut ja vapaa-ajan harrastuksiin liittyvät menot. (Ks. Liite 4, Taulukko 12.)

Rahojen riittävyys vaikuttaa myös sellaisiin harrastuksiin, jotka edellyttävät varoja. Kun tarkastellaan tässä tutkimuksessa nuorten ajankäyttöä sijaishuollon aikana ja sen jälkeen, havaitaan, että yli puolet haastateltavista käyttää usein aikaa vapaa-ajan harrastuksiin. Sijaishuollosta lähtemisen jälkeen suurin osa haastateltavista edelleen harrastaa, mutta ei yhtä paljon kuin aikaisemmin (ks. Liite 4, Taulukko 13). Vapaa-ajan harrastusten ja kuntoilun suhteen on merkitseviä eroja eri sijaishuoltopaikkatyypeistä itsenäistyneiden nuorten välillä. Sijaisperheessä tai SOS-lapsikylässä olleet nuoret ovat harrastaneet vapaa-ajallaan enemmän

kuin muun tyyppisissä sijoituspaikoissa. He kertovat harrastavansa enemmän myös sijaishuollon jälkeen. (Ks. Liite 4, Taulukot 14 ja 15) Isoissa kaupungeissa ja pienemmissä yhteisöissä asuvien välillä ilmenee eroa sen suhteen jatkavatko he vapaa-ajan harrastuksiaan sijaishuollossa olon jälkeen: isojen kaupunkien ulkopuolella asuvat näyttävät löytävän useammin tarpeeksi aikaa vapaa-ajan harrastuksiin.

Myönteistä on se, että puolella haastatelluista nuorista ei ole velkaa ja myös yli puolet (53 %) haastateltavista kykenee maksamaan laskunsa ajallaan. Loput maksavat viiveellä (ks. Liite 4, Taulukko 16). Haastatelluista 33 prosenttia uskoo selviävänsä veloistaan. Sen sijaan nuorista noin joka viidennellä on vaikeuksia selvittää veloistaan (ks. Liite 4, Taulukko 17).

Huolimatta siitä, että haastateltavien taloudellinen tilanne ei ole kovin hyvä, vastanneet nuoret kykenevät tuloillaan kattamaan suurimman osan päivittäisistä menoistaan. Eroa on miesten ja naisten välillä. Miehet ovat paremmin valmistautuneita ja heidän taloudellinen tilanteensa on parempi. He voivat myös ansaita paremmin tai sitten heillä on matalampi vaatimustaso yleisesti ottaen kuin naisilla.

ASUMINEN

Haastateltavien nuorten asumismuodot vaihtelevat suuresti. Haastateltavat nuoret asuvat useimmiten järjestöjen tukemissa itsenäistymisasunnoissa (15) ja omissa tai vuokratuissa asunnoissa (14). He asuvat myös opiskelija-asunnoissa (3), tuetussa asumismuodossa (8), perheessä (5) tai jossakin edellä mainitsemattomassa paikassa (2).

Kolmannes nuorista löysi sijaishuollossa olon jälkeen asunnon jonkin organisaation tarjoamana; 30 prosenttia haastateltavista muutti omaan asuntoon tai vuokralle (ks. Liite 4, Taulukko 18). Useimmiten sijaishuoltopaikan työntekijät auttoivat ensimmäisen asunnon hankinnassa. Nykyisen asunnon tyyppi on rajoittunut ainoastaan eri organisaatioiden tarjoamiin asuntoihin ja omaan tai vuokra-asuntoon. Suurin osa haastateltavista (73 %) on asunut nykyisessä asunnossa alle vuoden (ks. Liite 4, Taulukko 19).

Haastateltavat ovat nykyisen asunnon suhteen useimmiten tyytyväisiä siihen että kaupat ja muut palvelut ovat lähellä. Vastausten perusteella nuoret ovat tyytyväisiä asuntonsa tarjoamaan yksityisyyteen, turvallisuuteen, palveluiden läheisyyteen ja peseytymismahdollisuuksiin (ks. Liite 4, Taulukko 20). Tyytymättömyyttä asumiseen haastateltaville aiheuttaa se, että etäisyys omaan perheeseen on pitkä.

Haastattelija: Eli ku on vielä siellä laitoksessa ja tietää, että kohta tulee lähtö, ni miten pitäs tota niinku, mitä tukee pitäs saada, että pystys hyvin valmistautuu siihen?

Vastaaja: Siis sitä oman itsenäisen asumisen harjoittelemista, et sen mä näen että oli sellanen loppujen lopuks ni... Siel sit pääs ite harjoittelemaan, ku se on varsinki, ku on ollu pitkään. Mäki oon pyöriny nois laitoksissa ni on ja off. Ja sit pysyvästi 8-vuotiaasta lähtien. Ni se ku sä oot tottunu laitoksissa, et siel tulee oikeesti ihmiset sut herättää, jos sä et herää ja siellä laitetaan ruoka sun naaman eteen ja se on... se on... verrattuna siihen mitä se on normaalisti nuorella siellä kotona, et nekin osallistuu siihen ruuanlaittoon ja näin. Ni se shokki siitä, mitä nuorille tulee, ku on oltu pitkään laitoksessa. Ni ehkä jotkut jopa laitostunu. Ni shokki sit siihen, ku palataan normaaliin elämään tai palataan takas ihmisten ilmoille ja pitäis sopeutuu siihen suomalaiseen yhteiskuntaan ja siihen, et pystyis yhtäkkiä rupee pyörittää sitä omaa taloutta sen jälkeen, ku sun perään on katottu vuosia. Ja sun ei oo loppujen lopuks... Jotkut laitokset, missä mä olin ni oli, nii esim. tää viimesin oli onnistunu siinä tosi hyvin, että siellä oli useita niitä itsenäistymisasuntoja plus niit oli vielä niitä itsenäisen asumisen harjoitte[luasuntoja]. Niitä vähän, niitä mist mä aikasemmin puhuin. Mut sit taas oli sellasia laitoksia, joissa oli enemmänki se, et oli, tai tuntu ainakin, et oli tarkoitus passivoida nuoret.

Vastaaja: Ja varsinki ongelmanuoret, et se nähtiin, et se nuorten passivoittaminen on se helpoin ratkaisu tai ainakin se mikä toimii, toimi niillä kasvatustamethodina. Et ku kävi niin monessa eri laitoksessa, ni näki niin monen eri kannan ja eri tyylin tehdä tota lastensuojelutyötä. Et se oli ni ku mäkin oon ollu koulukodissa, lastenkodissa ja perhekodissa, sii on aika hyvä kirjo näitä erilaisii laitoksii.

Haastattelija: Joo.

Vastaaja: Ni siellä [perhekodissa] toimintamallit oli aika radikaalisti erilaisia verrattuna valtion ...laitoksiin, joissa sitte taas oli enemmänki koulutettua se homma... Mitä mä ite tiedän, niin ne jotka piti siellä meidän perhekotia, niistä oli ainakin se toinen osapuoli ... kouluttamaton siihen hommaan...

Haastattelija: Joo.

Vastaaja: Ja siellä esim... perhekodissa oli sellanen metodi, että teetettiin nuorilla töitä, et siellä oli [kotieläimiä, joiden hoitoon nuoret osallistuivat työtä tekemällä]. Et siellä oli enemmänki sellanen työmetodi. Kun sitte taas täs viimesimmässä koulukodissa x ni siellä sitte taas keskityttiin enemmänki sit siihen koulunkäyntiin. Et siellä koulu oli rajojen sisällä.

Siel sen laitoksen alueitten sisällä oli koulu, jossa sit keskityttiin enemmänki siihen opiskeluun ja sitten siihen itsenäistymiseen.

Haastattelija: Millaisia huonoja asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?

Vastaaja: Mmh... huonoja... siis itsessään sijaishuollossa ei oo ollu mitään sellasta huonoo. Et on ollu sellasii yksittäisii huonoja sijais- tai sijoituspaikkoja, jossa on sitte tapahtunu sellasia asiota, mitkä ei oo ihan menny ni... no... Suomen lainsäädännön ja yleisten ihmisoikeussäännösten mukaan. Mut ne asiat on jo käsitelty tuomioistuimessa ja niistä on tehty päätös. Mut yleisesti se, että kun meidät on otettu huostaan ja sijoitettu laitokseen, ni ainoo sellanen huono puoli, tai ehkä sellanen pieni sosiaalinen erkaantuminen on ehkä se, et loppujen lopuksi se, että miten sä kasvat laitoksessa eroo niin paljon siitä, mitä se on ku sä kasvat normaalisti vaik äitin tai vaikka äitin ja isän kanssa. Et se eroo niin paljon siitä normaalista. Et se on ehkä luonu sellasii, varsinki ku pääs pois laitoksesta... niinku se tapa siellä miten ne nuoret kommunikoi ja miten siellä esim. saa nähä kavereita ja jutella kavereiden kanssa, ni se eroaa niin paljon siitä, miten kukaan vanhempi asettas rajoja omalle lapselleen.

Haastattelija: Mitä meinasit sanoa, että se luo?

Vastaaja: Siis kyllähän se siis luo just sellasii pienii sosiaalisii paineita ja ni ehkä pientä sosiaalista hämmennystäkin. Varsinki niille nuorille, jotka on ollu tosi pitkään laitoksessa. Me ollaan pyörity X:n kaa laitoksessa 10 vuotta, ni se miten ihminen käyttäytyy sosiaalisesti alle 10-vuotiaana, eroo tosi paljon siitä, miten se käyttäytyy 16-, 17-, 18-vuotiaana. Että se on mulle ollu sitten, vähän niinku tullu takas sieltä ihmisten ilmoille, ku lähin laitoksesta. Ni se on ollu mulle itelle sellanen harjottelu, että oppii luomaan niitä sosiaalisii kontakteja. Sosiaalisten kontaktien luominen mulle itelle, kuten ehkä oot huomannu, tätä juttuu tulee aika hyvin, ni se ei oo ikinä ollu itsessään ongelma, mutta se sosiaalisten kontaktien löytäminen on ollu enemmänki se ongelma. Et just sen takii nyt mä oon huomannu sellasii asioita omist sosiaalisist ympyröist kuten just, se että tulee nähtyy kavereita enemmänki viikonloppuna. Ku painaa viikolla täysii duunia, ei jaksa nähdä ketään ja sitte viikonloppuna nähdään kavereita baarissa. Et sen sijaan et ois jotain sellasia normaaleita harrastuksia, esim. jalkapalloa jossa sulla olis jalkapallokavereita ja joiden kanssa sä vietät aikaa ja näin edespäin, tai jotain muuta että pitkäaikaisia koulukavereita, tai vastaavaa. Et esim. nääki laitoskaverit, joita mulla on, ni en halua kuulostaa ylimieliseltä ... että lähes kaikilla menee [huonosti]. Ni et tosi harva niistä käy tällä hetkellä töissä ja ... tosi monella on päihteiden väärinkäyttöä ja sitten poliisin kanssa ongelmia, ku niitä päihteitäki pitää jollain rahottaa.

Haastattelija: Et jostain muualta pitäis löytää niitä ystäviä sitte?

Vastaaja: No niin se on mulle ainakin itelle, ku mä oon ollu niin pitkään laitoksessa. Ni se on mulle. Se on ... aina niin yksilökohtasta tää avun tarvekin ja et mäkin, ite näin ja nään edelleenki, että silloin 16-vuotiaana mä oisin ihan hyvin voinu muuttaa omaan asuntoon. Et mulla oli siinä vaiheessa jo olemassa ne taidot siihen, että mä pystysin itsenäisesti asumaan eikä mulla oo ollu itsenäisessä asumisessa ikinä mitään ongelmaa.

...

Haastattelija: Haluaisitko sanoa vielä jotakin muuta?

Vastaaja: En mä tiedä. Siis mun mielest, miten mä oon ite nähnyt ton Lastun [jälkihuollon] ja jälkihuollon ja tälläsen niin mm.. Mun mielestä ainakin ittelleni oon nähny sen niin toimivana ratkasuna, ni miksei sitä vois jossain muodossa kehittää jonku muutosena palveluna nuorille, jotka ei oo ollu laitoksessa ... Se on kumminki sellanen toimintamalli ja muutenki mä oon säästäny niin paljon aivosoluja ja aikaa ja hermoja sillä, että mä oon saanu apua ... Jos Lastua ei ois ollu olemassa, ni se avun saaminen ois ollu tosi hankalaa. Sosiaalityöntekijät on aika kiireisiä loppujen lopuks, että niillä ei oo niin paljon aikaa istuu alas ja jutella näistä arjen kuulumisista ja näin. Sit enemmänki ne sosiaalityöntekijät siinä kohtaa astuu kuvioon, jos rupee menee huonosti. Ne pysyy taka-alla, ku menee hyvin. Mut esim. sekin ku se mun oma Lastun työntekijä on käyny tuolla asunnolla ja antanu just opiskeluvinkkejä opiskelupaikan hakuun ja sitte just toimeentulotukeen ... Mä ite tiedän, ni se ei oo kenellekään helppoo yhtenä päivänä tajuu, että mä en nyt pärjääkään omilla rahoilla ... Mut ei tiedä mitä pitäis tehdä. Et se on monille tosi jännittävä paikka. Ku sitte kumminki lähtee hakemaan sitä apuu, ni Lastu on ollut siinä hyvä, että se on madaltanu sitä kynnystä avun saamiselle.

Haastattelija: Mm

Vastaaja: Ja ... mä nään sen sellasena ni kumminku niin hyödyllisenä varsinki nuorille, jotka ei tiedä miten toimeentulotukee haetaan ja... saattaa olla, että niiltä ei löydy sitten lähipiiristä nuoria, jotka on kasvanu kotona, ni ei löydy, välttämättä, voi olla että niiden vanhemmatkaan ei tiedä, miten sitä toimeentulotukea haetaan, tai ne ei kehtaa sanoo vanhemmille, että ne joutuu hakee toimeentulotukee ... Moni näkee sen ... et ku sä joudut hakemaan toimeentulotukee, et sehän on se viimeinen vaihtoehto, ku sä et enää pärjää omillas. Ni moni näkee sen kuitenkin sellasena, että saattaa vähän hävetä sitä, että on toimeentulotuella.

Haastattelija: Mutta tota sä oot kumminkin ollu hirveen monessa eri tyyppisessä laitoksessa, ...ni onks sulla mitään muuta sanottavaa, mikä liittyy tähän jälkihuollon kehittämiseen?

Vastaaja: Siis jälkihuollon vai siis sijaishuollon?

Haastattelija: Sijaishuollon joo.

Vastaaja: Niin siis ehkä se... sanotaan että varsinkin yksityisessä tollasessa laitoksessa, ni se pitäs ainakin mun mielestäni viranomaisten taholta ja varsinkin just sosiaaliviranomaisten taholta, jotka sijottaa nuoria ja lapsia yksityisiin ja valtion omistamiin laitoksiin, että pitää tarkistaa ne lasten ja nuorten olot siellä. Et sekin paikka missä mekin oltiin niin siellä oli 16-vuotiaita pikkurikollisia ja sit oli sellasia vähän isompiakin rikkeitä, jollain ihmisellä taustalla. Se paikka missä me oltiin ni siellähän ... [kuvaus miten hoitaja pahoinpitelee nuorta]. Et ... se just kertoo siitä kuinka hyvin sekin paikka on onnistunut siinä omassa työssään. Et ... se viranoamaisten valvonta loppujen lopuks siihen, että ku lapsi ja nuori sijoitetaan laitokseen. Ni millasta se on se tuki, mitä se nuori saa siellä ja ja millaset ne olot loppujen lopuksi on siellä. Pitäs käydä sellasii kahden keskisii luottamuksellisii haastatteluja, esim. just nuorten kanssa, jotka on tällasessa laitoksessa ja kysyy et millasta se elämä täällä oikeesti on, kun me täältä lähetään pois.

(otteet haastattelusta 111)

KULTTUURISET SIAISHUOLLON KÄYTÄNNÖT

Haastatteluista ei erotu vain kielteistä tai myönteistä kuvaa sijaishuollosta ja sen kulttuurista. Kokemukset kuvaavat pikemminkin harmaan eri sävyjä ja ääripäässä myös mustaa. Vaikka nuorilta ei kysytty varsinaisesti heidän sijaishuollon kokemuksistaan, halusivat nuoret niistä kertoa. Kun nuoret kritisoivat sijaishuollon kokemuksiaan, he nostavat esiin kurinpidon ja rajat, laitosten kehnon valvonnan, sijoituksen ja sijaishuollon tavoitteiden epäselvyyden sekä kokemuksen siitä, että he jäävät sijaishuollosta lähtiessään kuin systeemin välimaastoon. He arvostelevat sitä, että heidät on ylipäänsä sijoitettu tai että heitä on kohdeltu huonosti sijaishuollossa. Huonosti heitä ovat voineet kohdella hoitajat mutta myös muut nuoret. He eivät aina kerro ymmärtävänsä sääntöjä, joiden mukaan toimitaan tai että hoitajat suosivat joitakin ja he itse jäävät vähemmälle. Erittäin kriittisenä kommenttina nousee erään nuoren toive päästä kotiin ja epätietoisuus siitä, mitä hänen olisi pitänyt tehdä päästäkseen kotiin. Kun hän täytti 18 vuotta, hän palasi kotiin ja ihmetteli jälkepäin miksi hänelle ei kerrottu, että hän olisi voinut palata jo aiemmin. Myönteisessä hengessä annetut kommentit tuovat taas esiin sijaishuollon myönteistä merkitystä omalle elämälleen ja nykyiselle elämäntilanteelle. Eräät arvioivat, etteivät he olisi hengissä tai heillä eivät asiat olisi niin hyvin, jos heitä ei olisi sijoitettu. Nuoret voivat jälkikäteen arvioida tiukkojakin toimia myönteisesti, ja katsovat esimerkiksi selvinneensä päihteiden käytöstä tiukassa valvonnassa. He eivät kuitenkaan katso, että kaikille sopivat samat menettelytavat, vaan toivovat että kunkin nuoren tilanne otetaan paremmin yksilöllisesti huomioon.

Arviot itsenäisessä elämässä tarvittavista käytännön taidoista osoittavat kuitenkin haastateltujen nuorten olleen omasta mielestään riittävän hyvin valmistautuneita itsenäiseen elämään. Tulokset ovat hyvät erityisesti henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimisen, ruuanlaittotaidon ja kaupassa käynnin suhteen. Tulokset ovat hyvät myös turvallisen sukupuolielämän valmiuksien suhteen. Myös tiedot päihteiden käytön riskeistä ovat hyvät (78 %), mutta toisaalta 14 prosenttia haastateltavista ilmoittaa, ettei ole saanut tietoa tästä aiheesta. Haastateltavien keskuudessa on myös suhteellisen suuri osa niitä, jotka ovat saaneet heikosti tietoa “suhteista viranomaisiin” (12 %).

Mielenkiintoinen ero nuorten vastauksissa on laitoshoidon ja perhehoidon välillä. Laitoshoidossa olleet nuoret ovat saaneet enemmän valistusta päihteistä, kun taas perhehoidossa olleet nuoret ovat enemmän saaneet valmiuksia hoitaa talouttaan ja tehdä terveellistä ruokaa. Nuorten vaikeudet eri sijaishuoltopaikoissa voivat vaihdella, mutta kyse voi olla myös erilaisesta asenteesta nuoria ja heidän tulevaisuuttaan kohtaan. Nuoret vaikuttavat eniten tyytyväisiltä saamaansa tietoon terveydenhuollosta ja asunnon järjestelyihin. Sen sijaan he kokevat saaneensa vähiten tietoa koskien heidän omaa kehitystään ja henkistä hyvinvointiaan, koulutusta ja työllistymistä.

Kysymykseen sijaishuollon päättymistä koskevista tiedoista vastasi vain 80 prosenttia haastatelluista. Heistä 23 kuuli sijaishuollon päättymisestä vähintään neljä kuukautta ennen lähtöään. Sijaisperheessä tai SOS-lapsikylässä olleet saivat kuulla lähdöstään aikaisemmassa vaiheessa kuin muut (ks. taulukko 8). Nämä nuoret myös jättivät sijoituspaikkansa myöhemmällä iällä. Nuorista yhdeksän oli saanut kuulla sijoituksen päättymisestä vain muutamaa viikkoa ennen lähtöään. Muutama viikko tai edes kuukausi on lyhyt aika nuorelle valmistautua itsenäiseen elämään. Myös tarkastuskertomuksessa todetaan, ettei osa sijaishuoltopaikoista valmenna nuoria riittävän ajoissa siirtymään jälkihuoltoon (Lastensuojelu 2012, 3, 108).

Taulukko 21. Milloin saivat tiedon sijoituksen päättymisestä sijoituspaikan tyypin mukaan

		Sijoituspaikan tyyppi			Yhteensä
		Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
3 - 4 viikkoa	N	4	2	3	9
	%	24	15	30	23
2 - 3 kuukautta	N	5	1	2	8
	%	29	8	20	20
Enemmän kuin 4 kuukautta	N	8	10	5	23
	%	47	77	50	58
Yhteensä	N	17	13	10	40
	%	100	100	100	100

Joissakin asioissa on huomattavia eroja niiden nuorten välillä jotka ovat itsenäistyneet sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä ja niiden jotka ovat itsenäistyneet muunlaisista sijoituspaikoista. Sijaisperheistä tai SOS-lapsikylistä itsenäistyneet nuoret ovat oikein hyvin valmistautuneita itsenäiseen elämään taloudenpidon ja terveellisen ruokavalion suhteen. He ovat myös paremmin informoituja päihteidenkäytön vaaroista. Tietoisuudessa päihteiden käytön vaaroista ja turvallisen sukupuolielämän valmiuksien suhteen on eroja myös sukupuolten välillä. Naiset ovat joko paremmin informoituja näiden asioiden suhteen tai he ovat omaksuneet ne miehiä paremmin. (Ks. Liite 4, Taulukko 22.)

Nuoret ovat tyytyväisiä erityisesti terveyttä ja asumista koskevan tiedon saantiinsa, haastateltavista kolme neljäsosaa on tyytyväisiä niistä saamiinsa tietoihin. Puutteellisimmiksi arvioidaan itsensä ja tunne-elämän kehitystä, koulutusta ja työtä koskevan tiedon saantia. Reilu neljäsosa haastateltavista ilmoittaa, ettei ole saanut näitä asioita koskevaa

tietoa (ks. Liite 4, Taulukko 23). Koulutuksesta saatavan tiedon määrä arvioidaan puutteelliseksi erityisesti naisten keskuudessa. Informaation saannissa ei ole eroja – koulutusta lukuun ottamatta – sijaishuoltopaikan tyyppin eikä sukupuolen mukaan.

Taulukko 22. Tietoisuus arjen taidoista ja vaaroista (%)

	Oikein hyvät	Riittävät	Ei tietoa
Ruuan laitto	70	22	8
Kaupassa käynti	76	24	0
Taloudenhoito	43	49	8
Hygienia	86	12	2
Terveellinen ravinto	56	38	6
Painonhallinta	64	30	6
Turvallinen seksi	77	17	6
Päihteiden väärinkäyttö	78	8	14
Ystävystyminen	58	36	6
Henkilökohtaiset suhteet	58	36	6
Viranomaisten kanssa asioiminen	58	30	12
Avun tai tiedon saaminen	56	42	2

N=50

Seuraavissa taulukoissa on koottu nuorten vastaukset tehdyistä jälkihuoltosuunnitelmista ja kirjallisesta itsenäistymissuunnitelmasta. Jälkihuoltosuunnitelma tehdään kunnallisen jälkihuollon taholta ja kirjallinen itsenäistymissuunnitelma lastensuojelulaitoksen taholta. Vastauksiin saattaa vaikuttaa se, ettei nuori välttämättä tiedä itsenäistymissuunnitelman tai jälkihuoltosuunnitelman nimitystä ja eroa tai ei ole niistä varma. Haastateltavista 55 % ei ole saanut tai ei tiedä saaneensa sijaishuoltopaikan kirjallista itsenäistymissuunnitelmaa, kun taas 45 % tietää saaneensa. Jälkihuoltosuunnitelmaa ei ole omasta mielestään saanut tai ei tiedä saaneensa 30 % haastatelluista nuorista ja 70 % nuorista on tietoinen tästä. (Ks. Taulukot 24 ja 25.)

Taulukko 24. Saitko itsenäistymistäsi koskien jälkihuoltosuunnitelman

	Määrä	%
Kyllä	34	70
En	6	12
En tiedä	9	18
Yhteensä	29	100

Taulukko 25. Tehtiinkö sinulle kirjallinen itsenäistymissuunnitelma

	Määrä	%
Kyllä	22	45
En	16	33
En tiedä	11	22
Yhteensä	49	100

Kysymykseen, missä iässä nuori on valmis elämään itsenäisesti, vastasi ainoastaan 60 prosenttia haastateltavista. Haastattelunauhoituksia tulkiten haastateltavat arvioivat, että nuoret kypsyvät itsenäiseksi eri ikävaiheissa. Neljäsosa haastateltavista on kuitenkin sitä mieltä, että 18 vuotta on sopiva ikä. Vastaukset vaihtelevat 17 ja 20 ikävuoden välillä (ks. Liite 4, Taulukko 26). Yli 40 prosenttia haastateltavista on sitä mieltä, että heidän oma sijaishuollosta lähtöaikansa on ollut sopiva ja että he olivat tuolloin valmiita aloittamaan itsenäisen elämän. Lastensuojelun asiantuntijat ovat katsoneet, että jälkihuollon ikärajaa voitaisiin nostaa vaikka 24 vuoteen (Heino & Johnson 2010, 286). Esimerkiksi Puolassa ja Tsekin tasavallassa nuoria tuetaan noin 25-vuotiaiksi, jos he opiskelevat, mikä voitaisiin aivan hyvin ottaa myös suomalaiseksi ohjenuoraksi. Vaikka itsenäisen elämän aloittaminen on usean nuoren haave (ks. myös Pösö 2004, 111), silti itsenäistymiseen liittyvä vastuu tuottaa usein yllätyksiä haastatelluille nuorille, kun yhtäkkiä joutuu kantamaan yksin vastuuta omasta kodistaan ja toimeentulostaan.

Vastaaja: Että älä luota (nauraa) ...aivan kaikkeen..

Haastattelija: ...älä luota?

...

Vastaaja: Mmmm... Et älä anna ... Miten mä sanosin sen... kauhee ku se on niin vaikee saada sanoiks... Siis ...ettei rikota sitä, mitä jollain on sydämessään, vaan antaa sen olla siellä. Se et mennään rikkomaan... Mä opin sen, että miten ne voivat oikeesti olla rikkoutuvia, muistot, ja kaikki niinku semmonen...tai miten sen nyt sanoo, siis se on vähän vaikee silleen...

Haastattelija: ...Ehkä liittyy jotenkin ihmisten integriteettiin ja omaan herkkyyteen tai johonki semmoseen?

Vastaaja: Niin et ei sais mennä niinku rikkomaan sitä muistoa ja kaikkea niinku mitä on...

Haastattelija: ...Mut voisko, jos ajattelet jos sä juttelet jonku nuoren kanssa, niin mitä sä sanoisit hänelle? Voisko sitä suojella jotenkin tai?

Vastaaja: Nii et ei siis anna rikkoo niitä muistoja, joita sulla on niinku omassa sydämessäsi. Et pidä ne itelläs ja tiukasti. Et rakasta niinku niitä asioita, mitä sulla on. Et älä anna muiden mielipiteen periaatteessa niinku rikkoo niitä.

Haastattelija: Tarkotat varmaan siis positiivisia muistoja?

Vastaaja: Niin. Et niitä ei saa vaihtaa mihinkään niinku vihaan tai tämmöseen, vaan anna olla nää rakkauden muistot tai välittämisen muistot semmosina ku ne on ollu.” (H5, 373)

TÄRKEÄT IHMISSUHTEET

Nuorten vastauksissa tulee esille miten tärkeänä he pitävät sitä, että heistä välitetään ja että he ovat jollekin ihmiselle tärkeitä. He haluavat tulla nähdyiksi tavallisina ja hyvinä ihmisinä sekä tulla hyväksytyiksi. Heidän vastauksensa vahvistavat sosiaalisten suhteiden merkitystä ihmisten hyvinvoinnille. He toivovat, että juuri heillä olisi merkitystä jollekin ihmiselle, eivätkä he olisi vain joitakin ihmisiä, joita siirrellään paikasta toiseen. Sijaishuoltopaikassa he toivovat hoitajien ja itselleen läheisten ihmisten osoittavan heille, etteivät he ole yhdentekeviä. He haluavat tulla huomatuiksi ja haluavat saada osakseen myönteisiä katseita. Tällaiset toiveet liittyvät huolenpitoon ja toisista välittämiseen, mitkä ovat ihmisen olemassaolon tärkeimpiä elementtejä. Erityisesti nuoret odottavat itsenäistymisvaiheessa, että sijaishuoltopaikan työntekijät osoittaisivat heille, ettei heidän lähtönsä ole heille samantekevää. Nuorten myönteiset kokemukset itsenäistymisestä liittyvät juuri ihmisiin, jotka voivat olla sijaishuoltopaikan työntekijöitä, ystäviä, sukulaisia, ja jotka ovat auttaneet ja tukeneet heitä itsenäistymisvuosina. Nuoret kuvaavat olevansa kiitollisia saamastaan avusta sekä tietävänsä, että voivat aina soittaa tai hakea apua, kun sitä tarvitsevat. Heille nämä ihmiset liittyvät heidän elämänsä tärkeisiin päätöksiin ja valintoihin. Myönteisinä mainintoina sosiaaliset resurssit liittyvät useimmiten nuoren hyvään oloon.

Nuorten vastaavat kielteiset sosiaaliset kokemukset kertovat siitä, että he ovat kokeneet olevansa merkityksettömiä heitä hoitaneille ihmisille. He eivät ole kokeneet saaneensa kovinkaan paljoa myönteistä huomiota osakseen. Heidän lähellään olleet ihmiset ovat jääneet heille myös vieraiksi eikä heidän välilleen ole syntynyt luottamusta. He ovat kokeneet jäävänsä ihmissuhteiden välimaastoon ja etteivät he ole tulleet tärkeiksi tai läheisiksi kenellekään aikuiselle. Itsenäistyminen on voinut lisätä heidän yksinäisyyden tunnettaan ja kasvattaa välimatkaa heille aiemmassa elämänvaiheessa läheisiksi koettuihin ihmisiin. Jos heidät on sijoitettu kauas omasta suvustaan, on heillä ollut vaikeuksia pitää tähän yhteyttä.

Kielteisinä sosiaalisina kokemuksina mainitaan sijaishuoltopaikassa joidenkin hoitajien toiminta mutta myös muiden nuorten käyttäytyminen. Jotkut haastateltavat arvioivat, että jotkut nuoret saattoivat olla hyvinkin huonovointisia, riidanhaluisia tai uhkaavia ja tehdä rauhattomaksi koko sijaishuoltopaikan. Nuori saattaa olla pettynyt myös sijaishuollon jälkeen siihen, että sijaishuollon työntekijät keskittyvät edelleen sijaishuollossa oleviin nuoriin eikä heidän olemassa olollaan ole merkitystä työntekijöiden maailmassa. Jos nuori on rakentanut elämäänsä näiden aikuisten varaan, voi sijaishuollosta itsenäistyminen tuntua kuin heräämiseltä maailmaan, jossa onkin aika yksin.

Reinikaisen (2009) haastattelututkimus käsitteli nuorisokodissa asuneiden tyttöjen kokemuksia ja heidän selviytymistään aikuisina.

Kokemukset vaikuttavat olleen yhteydessä ennen kaikkea siihen, miten nuorisokodin koettiin vastanneen omiin yksilöllisiin tarpeisiin ja odotuksiin. Voimakkaimmin ja yleisimmin koetut tarpeet olivat turvallisuuden, yhteenkuuluvuuden ja arvostuksen tarpeet. Tyttöjen aikuisena selviämisen tuloksia verrattiin koko väestön naisten taloudelliseen itsenäisyyteen (koulutus, tilanne työelämässä ja taloudellinen tilanne). Tutkimus osoitti haastateltujen tyttöjen selvinneen ryhmänä muita huonommin. Kokemus selviytymisestä oli sen sijaan tutkimukseen osallistuneilla suhteellisen hyvä, vaikka itsenäisen elämän alkuvaihe koettiin yleisesti vaikeaksi. Myöhemmin elämänhallinnan tunne syntyi ja vahvistui mihin liittyi menneisyyden hyväksymisen ja oman elämisen mallin luominen. Merkittävimpänä selittäjänä selviytymiselleen tutkimukseen osallistuneet näkivät oman vahvuutensa ja selviytymisen halunsa. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista koki nuorisokodilla olleen myönteistä merkitystä myöhemmälle elämälleen. Osa tutkimukseen osallistuneista ei kokenut nuorisokodilla olleen elämäkululleen mitään merkitystä, osa koki sillä olleen kielteistä merkitystä. (Reinikainen 2009, 29–84.)

Kivistön (2006) tutkimuksessa taas tarkasteltiin teemahaastatteluin kymmenen lastensuojelun jälkihuollossa olevan 18–22 -vuotiaan nuoren kokemuksia lastensuojelun palveluista. Kivistön haastatteleminen nuorten asennetta lastensuojeluun kuvattiin positiiviseksi ja selkeäksi. Suurin osa Kivistön haastattelemissa nuorista oli selvinnyt elämänsä vaikeuksista hyvin. Selviytymistä edistävinä tekijöinä Kivistö toi esiin muun muassa itsetuntemuksen, sosiaalisuuden, joustavuuden ja avoimuuden. Nuoret toivat esiin myös toiveen pitkäaikaisista, tilanteen hallitsevista lastensuojelun työntekijöistä. (Kivistö 2006, 62–66, 109–112.)

Tässä tutkimuksessa tulee esiin myös nuorten tunne omasta vahvuudestaan ja halustaan selvitä. Useimmiten muutto omaan asuntoon on tuonut helpotuksen ja tunteen siitä, ettei koko ajan joku ole niskan takana ”kyttäämässä”. He saavat omaa rauhaa ja aikaa. Toisaalta heidät valtaa haikeus menneyttä kohtaan ja niitä ihmisiä kohtaan, jotka olivat lähellä. Tuntemus on ristiriitainen, koska koko ajan on saattanut toivoa pääsevänsä pois. Nuoret haluavatkin lähettää muille nuorille viestiä, etteivät kiirehtisi turhan nopeasti pois sijaishuoltopaikasta. He näkevät jälkikäteen, että nuorella olisi hyvä olla koulutusta ja olla muutenkin valmistautunut tulevaan, kun muuttaa omilleen. Muulla valmistautumisella nuoret ilmeisesti tarkoittavat kodin sisustukseen, liinavaatteisiin ja keittiötarvikkeisiin tarvittavia hankintoja jo ennen sijaishuollon päättymistä, ettei heidän tarvitse yhdellä kertaa tehdä ostoksia.

Sijaishuollon aikana työntekijöistä tulee merkittäviä aikuisia nuorille. Työntekijöiden vaikutus nuorten elämään näyttää vähenevän sijaishuollon päättymisen jälkeen, ainakin nuorten kokemuksissa. Eniten apua sijaishuollosta lähdön suunnittelussa ovat nuoret saaneet sijaishuollon työntekijöiltä, jotka ovat myös vastuussa sijaishuollon päättymisestä. Haastateltavista moni on sitä mieltä, ettei sijaisvanhemmista ja opettajista ole tässä asiassa ollut paljon apua (ks. Liite 4, Taulukko 27).

Yllättävä tieto tämä on sijaisvanhempien kohdalla, mutta toisaalta voi kysyä kuinka paljon yleensä perheissä suunnitellaan nuorten itsenäistymistä. Onko suunnitelmallisuus enemmän jotakin mikä liittyy viranomaistoimintaan kuin perheisiin yleensä? Yleisesti ottaen nämä sijaishuollon jättäneet nuoret eivät saaneet niin paljon tukea sijaishuollosta lähtemisen suunnittelussa kuin he olisivat odottaneet. Tässä asiassa ei ole merkittävää eroa sukupuolten välillä (poikkeuksena opettajat, joiden apu arvioitiin naisten keskuudessa kielteisesti).

Nuoret kertovat, että sijaishuollon työntekijät ovat auttaneet heitä asunnon saamisessa. Suomessa näyttää siltä, että nuorille yleensä järjestyy asunto sijaishuollon päättymisen jälkeen. Haastateltavista ei ainakaan haastattelujen mukaan ole tullut asunnottomia sijaishuollon päättymisen jälkeen. (Ks. Taulukko 28.)

Taulukko 28. Henkilöt, jotka ovat auttaneet haastateltavia asunnon saamisessa (%)

	Paljon apua	Jonkin verran apua	Ei apua
Sijaisvanhemmat	38	19	42
Lastensuojelulaitoksen työntekijät	48	20	32
Jälkihuollon työntekijät	29	17	54
SOS-lapsikylän vanhemmat	21	11	68
Sosiaalityöntekijä	20	33	48
Opettaja	2	2	95
Perhe/Suku	19	23	58
Ystävät	12	16	72
Muut	25		75

N=50

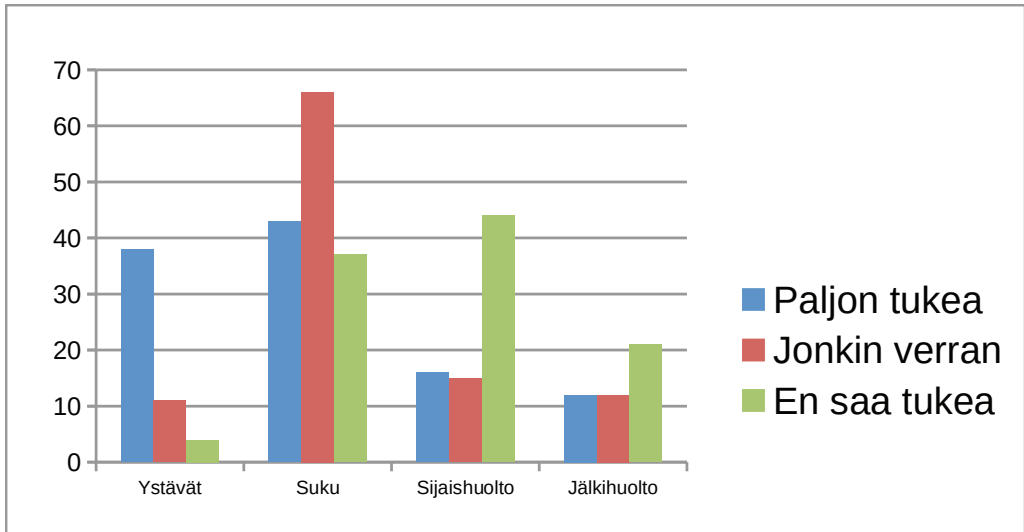
Kun nuorilta on kysytty keiltä he ovat saaneet apua sijaishuollon päättymisen jälkeen, he mainitsevat eniten ystävät, biologisen perheensä, sisaruksensa sekä muut sukulaiset. Sijaishuollon työntekijät ovat auttaneet myös nuoria, mutta ilmeisesti juuri suomalaisesta työnjaosta kertovaa on, että noin kaksi kolmasosaa haastatelluista nuorista kokee, etteivät he ole saaneet mitään apua laitoshoidon työntekijöiltä sijaishuollon jälkeen. Vastuu nuorten tukemisesta vaihtuu viranomaisilla jälkihuoltoon, aikuissosiaalityöhön sekä nuorten epävirallisille verkostoille. (Ks. Taulukko 29.)

Taulukko 29. Eri henkilöiltä saatu tuki sijaishuollosta lähdön jälkeen (%)

	Paljon apua	Vähän apua	Ei apua
Ystävät	78	22	0
Biologinen perhe	34	46	20
Muut sukulaiset	14	54	32
Sisarukset	39	39	22
Sijaisperhe	21	26	53
SOS-lapsikylän perhe	22	22	56
Lastensuojelulaitoksen henkilökunta	20	17	63
Muun organisaation henkilökunta	23	17	60
Opettajat	5	18	77
Sosiaalityöntekijät	15	40	45
Jälkihuollon työntekijät	26	28	46
Uskonnollisten yhteisöjen edustajat	0	6	94

N=50

Suomalainen lastensuojelutyö on jaettu palvelujärjestelmän mukaan eri vaiheisiin. Nämä vaiheet eivät noudata nuorten elämänskulkua, vaan ne palvelevat enemmän työntekijöitä ja heidän asiantuntemuksensa keskittämistä. Nuoret siirtyvät eri ikävaiheen mukaan eri palvelujärjestelmän osiin ja kohtaavat eri viranomaisia riippuen siitä, missä vaiheessa sijaishuollon ketjua he ovat. Näin sijaishuollon päättymisen jälkeen muiden työntekijöiden kuin sijaishuollon työntekijöiden rooli nousee nuorten kokemuksissa. Nuoret kokevat, että sosiaalityöntekijät ja jälkihuollon työntekijät ovat auttaneet eniten heitä itsenäistymisvaiheessa. Opettajien tai uskonnollisten yhteisöjen tuki ei näy suurena suomalaisten nuorten vastauksissa. Sen sijaan he kokevat ystävien, sisarusten ja muiden sukulaisten tukevan heitä sijaishuollosta lähdön jälkeen. Tässä vielä graafisesti havainnollistettu ja pelkistetty nuorten saamaa tukea sijaishuollon päättymisen jälkeen:

N=50

Kuvio 4. Nuorten saama tuki sijaishuollon jälkeen – Keitä saa tukea? (%)

Mattilan (2007) selvityksessä nuorten mukaan jälkihuollon tulisi olla tavoitteellista ja jämäkkää, mutta joustavaa. Jälkihuollon alkuvaiheeseen he toivoivat jo hyvissä ajoin yhteisiä palaverieita sekä tavoitteiden ja keinojen selkeää kirjaamista. Nuoret toivoivat jos sijoitusaikana enemmän mahdollisuuksia hoitaa asioitaan sosiaalityöntekijään päin ja toisaalta sosiaalityöntekijältä aktiivista yhteydenpitoa. Nuorten mielestä tukitoimiin sitoutumisen tulisi tuntua aidosti vapaaehtoiselta ja viranomaisten tulisi ottaa nuoret vastaan oikealla tavalla ja heidän kielellään, jotta asiat tulevat ymmärretyiksi. He pitivät tärkeänä myös sitä, että kotipaikkakunta valmistautuu hyvin nuoren paluuseen. Nuoret kokivat tärkeäksi selkeän tiedon saannin siitä, mitä jälkihuolto on. Nuoret halusivat enemmän tietoa erilaisista vaihtoehdoista jälkihuollon aikana ja siitä, mitä tapahtuu jälkihuollon päättyessä. (Mattila 2007, 51–54.)

Kaakisen ym. selvityksen (2009) mukaan nuoret eivät aina tiedä onko heillä jälkihuollon suunnitelma, mikä tulee esille myös tässä tutkimuksessa. Suuressa osassa kuntia sitä ei olekaan tehty kaikille asiakkaille. Tietoa jälkihuollosta pitäisi pystyä välittämään nuorille helppotajuisemmin ja pienemmissä erissä.

Mattilan (2007) selvityksessä nuoret näkivät edellytyksenä jälkihuollolliseen tukeen sitoutumiselle oman sitoutumisensa jo sijoituksen aikaiseen työskentelyyn ja pitivät tärkeänä, että heidän toiveensa otetaan jälkihuollon suunnittelussa vakavasti. Nuoret kokivat, että viranomaisten tulisi sitoutua jälkihuollon toteuttamiseen vahvemmin ja ottaa heidät mukaan omista asioistaan päättämiseen. Nuoret itse nostivat esiin myös nuoren oman aktiivisuuden tärkeyden,

tietynlaisen itsepäisyyden jälkihuoltoprosessin eteenpäin viemisessä. Mattilan selvityksessä nuoret korostavat aikuisten osoittaman luottamuksen keskeisyyttä; tärkeää on, että nuorella on edes yksi aikuinen, joka uskoo häneen ja hänen mahdollisuuksiinsa arkisissa asioissa, ja yhdessä juttelemista. (Mattila 2007, 51–54.)

Kun tässä tutkimuksessa nuoria on pyydetty arvioimaan nykyisiä suhteitaan aiempiin hoitajiinsa ja biologisiin vanhempiinsa tai laajennettuun perheeseensä, näyttävät nuoret pitävän suhteitaan biologiseen tai laajennettuun perheeseensä hiukan parempina kuin sijaishuollon työntekijöihin (ks. Taulukko 30). Tämä on mielenkiintoinen havainto, ettei suvun ja perheen merkitys vähene nuorten mielessä, vaikka heidät on sijoitettu. Tämä saattaa kertoa siitä, että nuorten yhteydenpitoa omaan sukuun on tuettu ja siten suhteet ovat pysyneet edelleen yllä. Se voi myös liittyä siihen, että kulttuurisesti perheen merkitystä pidetään tärkeänä arvona sinänsä. Se voi myös kertoa niistä tunteista, joita syntyy ihmisten välille: keille me olemme merkityksellisiä ja keille emme. Suku yleensä pysyy, kun taas ystävät ja tuttavat voivat vaihtua. Huomattava on kuitenkin, että reilulla viidesosalla nuoria on omasta mielestään huonot suhteet sukuun, joten sukukaan ei aina sisällä myönteisiä ja kiinnipitäviä merkityksiä.

Taulukko 30. Millainen suhde (%)

	Oikein hyvä	Riittävän hyvä	Huono
Biologisiin vanhempiin	38	38	25
Muihin sukulaisiin	32	46	22
Sijaishuoltopaikan työntekijöihin	31	34	35

N=50

Vaikka sijaishuollon jälkeen nuorten arkeen tulevat enemmän muut ihmiset kuin sijaishuollon työntekijät, kertoo kaksi kolmasosaa haastateltavista myös hyvistä tai riittävän hyvistä suhteistaan sijaishuollon työntekijöihin. Nuoret pääasiassa kokevat, että sijaishuollon työntekijöillä on heille edelleen merkitystä. He pitävät eri tavoin yhteyksiä aiempiin hoitajiinsa. Kuitenkin noin yhdellä kolmasosalla nuoria on huonot suhteet sijaishuollon työntekijöihin. Heillä yhteydet ovat voineet katketa tai niitä ei ole koskaan päässyt edes syntymään. He eivät ole saaneet luotua keskinäisiä luottamuksellisia tai kunnioittavia suhteita. Nuori on voinut tuntea itsensä väärin ymmärretyksi tai ei ole ymmärtänyt sääntöjä tai rajoituksia itselleen tarpeelliseksi.

Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että perhehoidossa olleet nuoret pitivät enemmän suhteitaan hyvinä sekä sijaisvanhempia tai SOS-lapsikylävanhempia että omaan biologiseen perheeseensä kuin muista sijaishuoltomuodoista itsenäistyneet nuoret. (Ks. Taulukko 31.)

Taulukko 31. Suhteet aiempiin hoitajiin

		Sijaishuoltopaikan tyyppi			Yhteensä
		Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Oikein hyvä	N	2	10	3	15
	%	9	63	27	31
Riittävän hyvä	N	12	4	1	17
	%	55	25	9	35
Huono	N	8	2	7	17
	%	36	13	64	35
Yhteensä	N	22	16	11	49
	%	100	100	100	100

Suhteiden laatu ei aina johdu pelkästään sijaishuoltomuodosta, vaan siihen liittyy useampia tekijöitä. Ilmeisesti perhemuotoinen sijaishuolto antaa mahdollisuudet tiiviimpään yhdessäoloon harvempien aikuisten kanssa ja siten paremmat edellytykset tunnesuhteiden luomiseen kuin mitä muut sijaishuollon muodot. Perhehoitoon nuori on myös voitu sijoittaa jo hyvin nuorena. Jos sijoitus on sujunut hyvin ja nuori ei ole vaihtanut sijaishuoltopaikkaa, hän on voinut useiden vuosien ajan kiinnittyä ja kiintyä sijaisvanhempia. Sijaisvanhemmat vastaavat tällöin nuoren mielessä selvemmin jaettuun vanhemmuuteen, mutta joskus he myös korvaavat vanhemmat.

Perhe- ja laitossijoitukset tehdään eri perustein. Laitossijoitus voidaan valita lapsille joko heidän omien tai heidän vanhempia vaikeuksien vakavuuden tähden. Vanhemmat voivat vastustaa lapsensa sijoitusta tai heillä voi olla esimerkiksi vakavia mielenterveydellisiä tai päihteiden väärinkäyttöön liittyviä ongelmia, minkä takia tavallista perhesijoitusta ei pidetä riittävänä. Joskus nuorten biologisten vanhempien on vaikea jakaa vanhemmuutta toisten aikuisten kanssa, mikä aiheuttaa nuorelle lojaliteettiongelmia ja vaikeuksia kiinnittyä sijaishuollon työntekijöihin. Laitossijoitus voi olla myös ratkaisu, jos nuoren aiemmat perhesijoitukset eivät

ole onnistuneet. Nuori voidaan sijoittaa myös suoraan lastensuojelulaitokseen, jos nuoren sijaishuollon päättymiseen ei ole pitkää aikaa tai hänellä on sellaisia vaikeuksia, jotka vaativat jotakin erityistä hoitoa tai toimenpiteitä. Nuorten vaikeudet voivat olla vaikeusasteeltaan erilaisia ja ne voivat vaikeuttaa myönteistä kiinnittymistä lähellä oleviin aikuisiin. Myös uhma ja pettymykset aikuisia kohtaan voivat vaikeuttaa uusien luottamuksellisten suhteiden luomista. Myös nuoruuteen liitetään aika ajoin tietynlainen uhmakkuus aikuisia kohtaan. Sijaishuollossa olevan nuoren käyttäytymistä voidaan tulkita lastensuojelullisesta eikä nuoruuden ja aikuistumisen kehyksestä. Myös aikuisten on vaikeampi tukea nuorta, johon luottamuksen rakentaminen on vaikeaa tai joka ei anna auttaa tai tukea itseään ja joka pitää lähellänsä oleviin aikuisiin etäisyyttä.

FYYSINEN JA HENKINEN HYVINVOINTI

Taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit eivät tavoita haastatteluissa esiin tulevia piirteitä, jotka voidaan liittää lähinnä henkiseen hyvinvointiin ja sitä kautta psyykkiseen terveyteen. Kun haastatteluun tulevista kysymyksistä keskusteltiin, nuorille oli erityisen tärkeää sisällyttää haastatteluun kysymyksiä siitä, miten heidät nähdään ja miten toivovat tulevansa nähtyiksi.

Haastatteluissa tulee esille, että sijaishuollon kokeneilla nuorilla on toive tulla nähtyiksi tavallisina sekä hyvinä ihmisinä ja tulevansa hyväksytyiksi. Heidän kokemuksensa vaihtelevat siitä, miten heidän sijaishuollon kokemukseensa suhtaudutaan. Nuorten kokemukset kertovat ihmisten dikotomisesta, kaksijakoisesta, suhtautumisesta sijaishuollossa oleviin nuoriin: heidät nähdään joko pahoina tai sitten viattomina nuorina (Stein 2011, 36–37). Toiset kokevat, että sijaishuolto koetaan hyvin leimaavana ja he välttelevät mainitsemasta omaa taustaansa uusille ihmisille. Heillä on ikäviä kokemuksia siitä, kun he ovat kertoneet sijaishuollon kokemuksestaan esimerkiksi työhaastattelussa tai ystävien vanhemmille. Näissä tilanteissa nuori ei saanut työpaikkaa tai ystävän vanhemmat karsastivat häntä. Toiset taas kokevat, ettei heillä ole vaikeuksia puhua sijaishuollon kokemuksestaan. He katsovat, että nuorten sijaishuollon kokemukset ovat niin tavallisia, ettei niihin reagoida mitenkään ihmeellisesti. He ovat törmänneet myös ihmettelyihin siitä, miten hyvin nuori on elämässään pärjännyt, vaikka on ollut sijoitettuna.

Useimmat nuoret pitävät itsenäistymisvaihetta suurena myönteisenä muutoksena elämässään. Siihen sisältyy useimmilla kuitenkin ikävä entistä asuinpaikkaa, arjen kulkua ja ihmisiä kohtaan. Nuorille muutto omaan asuntoon on tuonut helpotuksen, ettei koko ajan joku ole niskan päällä. He ovat sijaishuoltopaikoissa joutuneet toimimaan useiden eri aikuisten ehdoilla ja ennakoimaan arjessaan eri kasvattajien toimintatapoja ja sääntöjä. He nauttivat omasta rauhasta ja siitä

että saavat itse säädellä omaa ajankäyttöään. Heidän sijaishuoltopaikkansa on voinut olla rauhaton ja he ovat voineet joutua jopa pelkäämään toisten nuorten arvaamatonta käytöstä tai kestäämään heidän riitelyään, uhkailujaan ja huutoaan. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa lapsia ja nuoria, jotka tarvitsisivat enemmän terveydenhuollon kuin sijaishuollon palveluja (Lastensuojelu 2012, 2–3). Sijaishuollossa on jo pitkään yritetty vaikuttaa lastensuojelun ja terveydenhuollon väliseen yhteistyöhön ja siihen, että lapset ja nuoret saisivat myös tarvitsemiaan mielenterveyspalveluja sosiaalihuollon palvelujen ohella (ks. Törrönen 1999).

Vaikka nuoret olisivat odottaneet jo pitkään sijaishuollon päättymistä, tai ”vapautumista” kuten jotkut nuoret sanovat, voi heillä olla ikävä tai he voivat tuntea haikeutta sijaishuoltopaikkaa ja sen ihmisiä kohtaan. Tunne itsenäistymisestä tuntuu ristiriitaiselta. Haastatteluissa he varoittavat toisia nuoria, ettei kannata turhaan kiirehtiä pois sijaishuollosta, vaan kannattaisi hankkia esimerkiksi koulutusta ja valmistautua tulevaan, kun vastuu taloudenhoidosta ja yksinäisyys saattavat yllättää.

Nuoret kokevat, että heidän elämäkokemuksensa ovat vahvistaneet heitä ja luoneet kuvaa siitä, että he tietävät elämästä jo aika paljon. He tuntevat itsensä kokeneemmiksi kuin vain kotona asuneet nuoret. Kun he ovat muuttaneet omilleen, he tuntevat, etteivät he enää voi ”pelleillä” samalla tavalla kuin aiemmin. He yrittävät tietoisesti toimia siten etteivät joudu hankaluuksiin. Jos nuorella on ollut päihteiden kanssa vaikeuksia, he voivat olla tyytyväisiä, jos pystyvät elämään päihteittä.

Nuorten haastatteluissa nousee esiin nuorten huoli omasta fyysisestä ja henkisestä terveydestä, vaikka he arvioivat omaa vointiaan ja turvallisuuden tunnettaan suhteellisen myönteisesti. Lähes 80 prosenttia haastatelluista nuorista pitää omaa hyvinvointiaan ja elämänsä turvallisuutta hyvänä. Vain 4 prosenttia heistä arvioi, ettei voi hyvin kovinkaan usein. Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten hyvinvoinnin ja eri sijaishuoltopaikoissa olleiden nuorten hyvinvoinnin välillä ei ilmennyt eroja. Muutkaan tekijät eivät erotelleet nuorten hyvinvoinnin kokemuksia selkeästi. (Ks. Taulukko 32)

Taulukko 32. Tunteeko voivansa hyvin (%)

	Sijaishuoltopaikan tyyppi			Yhteensä
	Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Lähes koko ajan	82	75	75	78
Joskus	14	19	25	18
Ei kovin usein	5	6	0	4
Yhteensä	100	100	100	100
N	22	16	12	50

Kun nuoret kuvaavat omaa hyvinvointiaan, he toteavat, että heillä perusasiat ovat kunnossa. Heidän mielestään tasapaino vallitsee tällöin kaikilla elämänalueilla. He kertovat työstä, mahdollisesta perheestään, suhteista ystäviin, sukulaisiinsa sekä sijaishuollon työntekijöihin. He toteavat, että heidän elämänsä on lähellä heidän toiveitaan. He toivovat säilyttävänsä elämässään perusrytmin, joka voi tarkoittaa tavanomaista vuorokausirytmiiä tiettyine arkisine ja toistuvine tapahtumineen. Ne, joilla on ollut vaikeuksia päihteiden kanssa, toivovat voivansa pysyä raittiina tai hallitsevansa päihteiden käytön.

Nuoret ovat arvioineet myös turvallisuuden tunnettaan myönteisesti. Haastateltavista 76 prosenttia kokee olonsa turvalliseksi elämässään. Ne, jotka ovat itsenäistyneet muusta sijoituspaikasta kun lastensuojelulaitoksesta, sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä, ilmaisevat kokevansa olonsa vähiten turvalliseksi (ks. Liite 4, taulukko 24). Mistä tämä ero kertoo, on vaikea arvioida haastattelujen pohjalta. Eri sijaishuoltopaikoista itsenäistyneet nuoret tuntevat yleisesti turvalliseksi lähisuhteensa tai liikkumisen ulkona. Muussa sijaishuoltopaikassa, esimerkiksi kotiin tai sukulaisten luokse sijoitettuna, nuoret ilmaiset myös tuntevansa olonsa turvattomaksi. (Ks. Taulukko 33.)

Taulukko 33. Onko turvallinen olo elämässä (%)

	Sijoituspaikan tyyppi			Yhteensä
	Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Kyllä	91	69	58	76
Joskus	9	31	33	22
Ei	0	0	8	2
Yhteensä	100	100	100	100
N	22	16	12	50

Edellä olleiden lukujen perusteella voitaisiin sanoa, että pääasiassa nuoret kokevat hyvinvointinsa hyväksi ja vain pieni vähemmistö arvioi vointinsa tai turvallisuutensa olevan huono, mutta kun tarkastelua syvennetään, kuva nuorten hyvinvoinnista saa uusia piirteitä. Oletuksena on, että nuoret yleensä tuntevat itsensä fyysisesti terveiksi. Fyysisen terveyden oletetaan alentuvan iän myötä. Se, miksi haastatelluista nuorista puolet pitää fyysistä terveyttään riittävän hyvänä ja kuusi prosenttia huonona elämänvaiheessa, jossa voisi ajatella suurimmalla osalla terveyden olevan vielä hyvä, herättää ajatuksia.

Luonnollisesti nuoruuteen kuuluu tietynlainen tunteiden ailahtelu ja epävakaisuus, käytöksen muuttuminen, joka aikuisella olisi oire mielenterveydellisistä vaikeuksista (Mielenterveys 19.10.2012) eikä kaikkea nuorten lyhytaikaista käyttäytymistä voi tulkita ongelmaksi. Nuoret voivat tarkkailla itseään ja pelätä, että muun muassa vanhempien tai vertaisten huonovointisuus voi tulla myös heidän osakseen. Nuorten pelot eivät synny tyhjästä, sillä sijoitettujen lasten vanhempien mielenterveyden häiriöt voivat olla vakavia. Muun muassa psykoottiset häiriöt, masennus sekä alkoholin ja lääkkeiden käyttöön liittyvät mielenterveyden häiriöt on mainittu eräinä sijoitettujen lasten vanhempien eläkeperusteina (Saarikallio-Torp ym. 2010, 246–247). Lapsuuden traumaattiset kokemukset ja myös nuoruuden erilaiset sattumukset ja kolhut heikentävät terveyttä ja vaikuttavat oman terveydentilan kokemiseen. Fyysistä ja psyykkistä terveyttä alentavat lapsuuden kokemukset voivat olla koetun terveyden taustalla. Nuorilla itsellään voi olla myös päihteiden väärinkäyttöä, joka alentaa heidän terveyttään. Nuorilla on myös mitä ilmeisimmin perinnöllisiä sairauksia sekä vaikeuksia, jotka voivat johtua esimerkiksi vanhempien mielenterveydellisistä ongelmista tai päihteiden väärinkäytöstä ja niiden vaikutuksesta heihin. Myöskään ei voida näiden nuorten kohdalla ohittaa sitä, että he ovat joutuneet usein eri tavoin kaltoin kohdelluiksi, mikä ei voi olla jättämättä heihin fyysisiä tai psyykkisiä jälkiä.

Kun nuoret arvioivat tarkemmin ja eriteltynä fyysistä terveyttään ja henkistä hyvinvointiaan, heistä enää reilut 40 prosenttia pitää fyysistä ja henkistä vointiaan erinomaisena, noin puolet riittävänä ja kuusi prosenttia molempia huonona. Nuorten fyysistä terveyttä koskevissa vastauksissa ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja. Niitä, jotka kokevat fyysisen terveytensä oikein hyväksi on kuitenkin suurempi osa niiden keskuudessa, jotka ovat olleet sijoitettuina sijaisperheisiin tai SOS-lapsikylään. Toisaalta fyysisesti huonosti voivien osuudessa eri sijaispaikoissa olleiden välillä ei kuitenkaan ilmennyt eroja. (Ks. Taulukko 34)

Taulukko 34. Fyysinen terveys (%)

	Sijaispaikan tyyppi			Yhteensä
	Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Oikein hyvä	36	56	42	44
Riittävän hyvä	59	38	50	50
Huono	5	6	8	6
Yhteensä	100	100	100	100
N	22	16	12	50

Mistä kaikesta nämä vastaukset kertovat, ei voida kovin perusteellisesti selvittää tämän tutkimuksen avulla. Miksi nuoret kokevat fyysisen kuntonsa heikkona ei aukene tässä tutkimuksessa kuin esimerkiksi sitä kautta, että nuoret harrastavat vähemmän kuin mitä sijaishuollon aikana. Tämä saattaa liittyä fyysisiin harrastuksiin ja niihin liittyviin ihmisiin, jotka tukevat liikkumaan ja pitämään itsestään huolta. Se että sijaisperheissä tai SOS-lapsikylässä olleet nuoret arvioivat fyysistä terveyttään paremmaksi kuin lastensuojelulaitoksissa olleet nuoret voi kertoa siitä, että perinteisesti näihin voidaan sijoittaa nuorempina kuin lastensuojelulaitoksiin. Niissä nuoret ovat myös harrastaneet enemmän kuin lastensuojelulaitoksiin sijoitetut nuoret. Iältään vanhempana ja lastensuojelulaitoksiin sijoitetut lapset ovat voineet kokea elämässään jo monia heidän hyvinvointiaan alentavia tilanteita. Ymmärrys lasten kokemusten vaikeudesta ja niiden vaikutuksesta lasten käytökseen jo yleensä suuntaa sijaishuoltopaikan valintaa. Nuorten itsensä tekemä arviointi nostaa esiin nuorten huolen omasta fyysisestä ja henkisestä terveydestään. Vaikka nuoret kuvaavat itsenäistymistä monin eri tavoin hyvänä asiana elämässään, voivat muun muassa käsittelemättömät menneisyyden kokemukset aktivoitua uudessa elämäntilanteessa ja tuottaa pahoinvointia. Terveiden ja hyvinvoinnin on nähty tutkimuksissa olevan yhteydessä toisiinsa jo pitkään (Karisto 1979).

Nuorten arvio henkisestä hyvinvoinnistaan on samansuuntainen kuin fyysisen terveyden kohdalla. Heistä 42 prosenttia pitää mielenterveyttään hyvänä, kun taas reilu 50 prosenttia riittävän hyvänä ja 6 prosenttia huonona. Kuten fyysistä terveyttäkään koskevissa vastauksissa, ei henkisen hyvinvoinnin suhteen ilmennyt merkitseviä eroja eri haastatteluryhmien välillä. Edelleen kuitenkin tulokset ovat hieman keskimääräistä paremmat niiden nuorten ryhmässä, jotka olivat itsenäistyneet sijaisperheestä tai SOS-lapsikylästä. (Ks. Taulukko 35.)

Taulukko 35. Henkinen hyvinvointi (%)

	Sijoituspaikan tyyppi			Yhteensä
	Lastensuojelulaitos	Sijaisperhe/ SOS-lapsikylä	Muu	
Oikein hyvä	36	50	42	42
Riittävän hyvä	59	44	50	52
Huono	5	6	8	6
Yhteensä	100	100	100	100
N	22	16	12	50

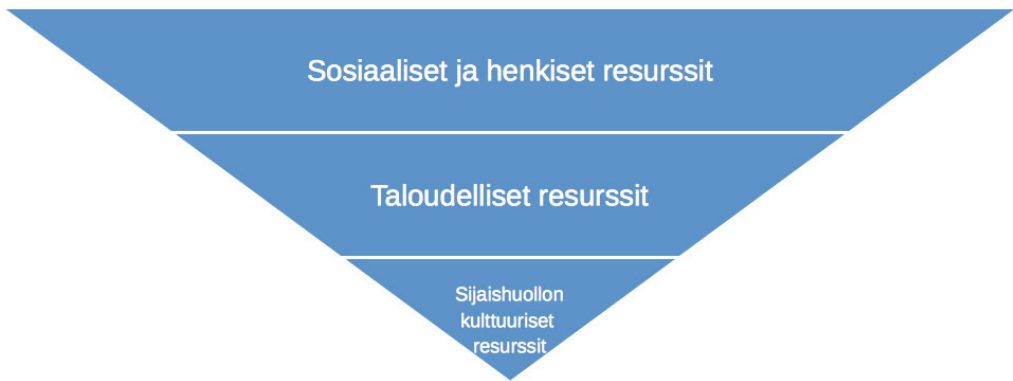
Nuoret kuvaavat haastatteluissa eri tavoin henkistä vointiaan. He eivät kuvaa mielenterveyteen liittyviä diagnooseja, vaan enemmänkin psyykkisiä oireita kuten levottomuuden tunteita, pelkoa ja tulevaisuuden näköalattomuuden mukanaan tuomaa epävarmuutta. Heidän kuvaamiinsa oireisiin voi liittyä mielenterveydellisiä vaikeuksia, kuten masennusta tai ahdistuneisuutta sekä päihteiden ongelmakäyttöä, mutta nämä tiedot eivät välity haastatteluista suoraan. Väestöliiton tietojen mukaan mielenterveydellisiä häiriöitä on 15–25 prosentilla nuorista ja vakavaa masennusta 5–10 prosentilla tai ahdistuneisuutta 5–15 prosentilla nuorista. Masennusta ja ahdistuneisuutta ilmenee tavallisemmin tytöillä. Päihteiden ongelmakäyttöä on taas tavallisemmin pojilla. Sitä ilmenee 5–10 prosentilla nuorista. (Mielenterveys 19.10.2012.)

Nuorten kokemukset henkisistä resursseistaan eivät ole yksiselitteisiä. He voivat kokea vastuun itsestään huolehtimisesta tulevan hiukan liian äkkiä ja ovat ahdistuneita siitä, miten selviävät taloudenhoidosta ja viranomaisissa asioimisesta yksin. Tunne yksinäisyydestä, avuttomuudesta ja huolestuneisuus selviämisestä on läsnä. Nuorilla saattaa olla tunne, että sijaishuoltopaikassa on vastattu kaikesta ja heidän ei ole tarvinnut kantaa vastuuta. Yhtäkkinen vastuu ja asioiden yksin hoitaminen voi tuntua tuskaiselta. Ristiriitaiselta tuntuu kokemus, kun on halunnut pois sijaishuollosta ja pois muuton jälkeen elämän perusasiat eivät ole vielä kunnossa (H12, kysymys 10). Toisaalta elämään sisältyy aina elämän keskeneräisyys, jota ei ole kenties voinut ennakoida. Nuorten pelot ja epävarmuus ovat osittain nuoruuteen ja myös kodista itsenäistymiseen liittyviä asioita, joita ei ole vain sijaishuollosta itsenäistyvillä nuorilla. Sijaishuollosta itsenäistyvillä nuorilla voi joskus olla myös idealisoitu kuva niin sanotusta tavallisesta kodista ja sen antamasta tuesta itsenäistyvälle nuorelle.

Uudet elämäntilanteet ovat hyvin stressaavia vaiheita, jotka voivat palauttaa mieleen vanhoja käsittelemättömiä asioita. Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten pahoinvoinnin kokemuksiin voi vaikuttaa myös se, että he itsenäistyessään käyvät läpi mennyttä elämäänsä. Sijaishuollon päättyminen voi aktivoida heitä miettimään menneisyyttään. He voivat törmätä itsenäistä elämäänsä aloitellessaan kysymyksiin miten heidän itsensä käy ja pystyvätkö he toimimaan toisin kuin heidän vanhempansa. Nämä kysymykset aktualisoituvat erityisesti, jos nuorelle syntyy oma lapsi. Myös oman perheen perustaminen voi pelottaa. Omien vanhempien virheitä ei haluta toistaa ja omalle lapselle halutaan tarjota parempaa kuin mitä he ovat itse saaneet osakseen.

Vaikka haastattelujen fokuksessa eivät olleet sijaishuollon aikaiset kokemukset, kertoivat haastatteluihin valikoituneet nuoret niistä paljon. He kokivat haastattelut hyviksi ja antoisiksi itselleen ja toivoivat niiden auttavan muita nuoria. Kun sijaishuolto päättyy nuoret voivat tuntea tulevansa petetyksi, kun he huomaavat, että sijaishuoltopaikan työntekijät hoitavat jo kiireissään muiden nuorten asioita.

He voivat kokea, ettei heillä ole enää samaa merkitystä työntekijöille kuin oli aiemmin. Pahimmillaan heidän yhteytensä vanhaan sijaishuoltopaikkaan ja sen ihmisiin katkeavat, ja omat sukulaiset ovat voineet jäädä sijaishuollon aikana vieraiksi. Jos heillä on yhteydet edelleen olemassa, suhteet voivat muuttua ja saada uudenlaisen luonteen. Kyse voi olla aikuistumisesta, jolloin suhde vanhempiin muuttuu väistämättä, mutta kyse voi olla myös sijaishuoltoon liittyvästä ratkaisemattomasta ongelmasta: sijaishuollossa työntekijät tekevät työtä, kun taas nuoret etsivät itselleen tärkeitä ja merkityksellisiä aikuisia (Törrönen 1999, 107). Nuoret voivat ajatella, etteivät he ole merkinneet itse läheisinä pitämilleen aikuisille enempää kuin työtä. He ovat voineet ajatella sijaishuollon työntekijät itselleen elämänsä tärkeimmiksi aikuisiksi, mutta havaitsevat toisten tekevän palkkatyötä. Se saa heidät epäilemään heitä kohtaan tunnettujen tunteiden aitoutta ja pysyvyyttä. Myös pettymystä ja mustasukkaisuutta syntyy, jos sijaishuollon työntekijät pitävät yhteyttä toisiin nuoriin mutta eivät heihin itseensä.

Kuvio 5. Itsenäistymisen tuki ja turva

Sijaishuollon kokemukset ovat eräänlainen pohja, jonka varaan nuorten uudet kokemukset rakentuvat. Sen päälle tulevat nuorten haastatteluissa taloudelliset resurssit. Päällimmäiseksi nuorten hyvinvointia rakentaviksi tekijöiksi nousevat nuorten henkiset resurssit sekä sosiaaliset suhteet ja niiden laatu. Sosiaaliset suhteet tuntuvat henkisessä hyvinvoinnissa. Sosiaaliset suhteet vähentävät yksinäisyyden kokemuksia ja ne antavat nuorelle tunteen siitä, että heillä on joku tai joitakin ihmisiä, joihin he voivat tukeutua tarvitessaan. He toivovat edelleen olevansa merkityksellisiä joillekin aikuisille. Höjer ja Sjöblom (2010) ovat Ruotsissa haastatelleet sijaishuollosta itsenäistyviä nuoria ja he toteavat, että heidän haastattelemansa nuoret ovat suuressa riskissä kohdata itsenäistymisprosessin aikana vakavia ongelmia. He kritisoivat skandinaavista palvelujärjestelmää liiasta perhekeskeisyydestä, mikä ei kiinnitä tarpeeksi huomiota näiden nuorten tilanteisiin. Riittämättömästi heidän kohdallaan kiinnitetään huomiota siihen, että heillä on turvallisia, vakaita, luotettavia ja merkityksellisiä ihmisiä lähellä.

Kun haastatellut nuoret muuttavat omilleen, he etsivät oman elämänsä suuntaviivoja. He voivat löytää uusia yhteyksiä omaan sukuunsa tai ne voivat tiivistyä. Nuorten henkistä hyvinvointia tuntuvat edelleen alentavan sijaishuollon huonot kokemukset, jotka liittyvät heidän kokemaansa joko fyysiseen tai henkiseen väkivaltaan. Fyysisestä väkivallasta mainitsee 3 haastateltavaa. He tuntevat, että hoitajat ovat kohdelleet heitä huonosti tai mielivaltaisesti. Nuoret voivat pelätä epävarmaa tulevaisuutta tai heillä ei ole tulevaisuuden näköalaa. He ovat tyytyväisiä siihen, että ovat pystyneet olemaan käyttämättä päihteitä ja ovat hiukan huolissaan, miten he saavat tilanteen pysymään yhtä hyvänä. Päihdekierteestä selvinneet nuoret tuovat esiin sen, etteivät haastattelut ole oletettavasti tavoittaneet sellaisia nuoria, joilla edelleen on vaikeita päihdeongelmia, tai sitten he eivät vain tuo niitä haastatteluissa esille. Haastattelujen sopiminen, paikalle tulo ja haastattelun toteutus ovat jo tietynlaista päämäärätietoisuutta vaativia toimia. Voi olla että peruuntuneissa haastatteluissa olisi tavoitettu tällaisia nuoria, mutta he eivät ilmestyneet paikalle tai heihin ei enää saatu yhteyttä. Haastateltavista nuorista osa kuvaa elämäänsä myös innottomasti kuin tyytyen siihen mitä heillä on. He voivat edustaa masentuneita nuoria. He toivovat kiinnostuksen joko viriävän tai säilyvän.

Nuorten itsetunnon sekä henkisen hyvinvoinnin tukeminen ovat ensiarvoisen tärkeitä, jos ajattelee sitä, etteivät psyykkiset häiriöt parane spontaanisti vaan kroonistuvat ja vaikeutuvat. Mielenterveysongelmien hoitamatta jättäminen lisää suurella todennäköisyydellä nuorten syrjäytymistä koulutuksesta ja sosiaalisista suhteista. (Lastensuojelu 2012, 63.) Nuoret kokevatkin saaneensa vähiten tietoa koskien heidän omaa kehitystään ja henkistä hyvinvointiaan, koulutusta ja työllistymistä.

Kun nuoret kertovat myönteisesti henkisestä hyvinvoinnistaan, voi heidän puheessaan olla silti samanlaisia pelkoja kuin mitä edellä mainittiin. Nämä pelot ja huolestuneisuus voivat olla samoja kuin kotoaan itsenäistyvillä nuorilla.

He kuitenkin kokevat usein itsenäistymisen vapauttavana ja iloa tuovana tunteena, joka antaa tunteen pärjäämisestä ja omasta vahvuudesta. Uskoa tulevaan luo se, että kun on elämässään kestänyt aika paljon, ei pelkää tulevaa ja uskoo pärjäävänsä. Tulevaisuudessaan he haluavat useimmiten itselleen perheen, koulutuksen ja työn. Nuorten tulevaisuuden toiveet ovat samanlaisia kuin kenen muun tahansa nuoren.

NUORTEN ELÄMÄNTILANTEIDEN MONINAISUUS

Sijaishuolto ei tee nuorista samanlaisia eikä se ole kokemuksenakaan nuorille samanlainen. Sijaishuolto ei myöskään ole vain yhdenlaista toimintaa, vaan se pitää sisällään monia eri toimintoja. Tämä on tärkeä asia muistaa, kun puhutaan sijaishuollosta. Myös sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten elämä sijaishuollon jälkeen sisältää erilaisia tarinoita. Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten elämäntilanteita ei voida yleistää koskemaan heitä kaikkia. Heidän elämänsä kulkevat eri tavoin. Tämä on erityisen tärkeää suunnitellessa palveluja, jotka ottavat huomioon nuorten elämäntilanteiden kirjon.

Julkinen keskustelu usein niputtaa sijaishuollon nuoret ja heidän elämänkulkunsa. Erityisen puhuttelevaa tämä on yhden nuoren sanomana, että ”useimmille meille käy huonosti”. Mistä nuori oli tämän tiedon itselleen sisäistänyt? Onko tämä se kuva, mitä julkisessa keskustelussa ylläpidetään ja jonka nuoret sisäistävät koskemaan itseään? Nuorten tulevaisuuden ja minäkuvan takia on tärkeää saada nuorille itselleen ja myös julkisuuskeskusteluun laajemmin esille sijoitettujen nuorten elämänpöytäkirjoja ja kokemuksia. Esimerkiksi nuorten elämänhistoria, sijaishuollon pituus ja läheiset ihmissuhteet eroavat toisistaan. Sijaishuolto on toisten lapsuusympäristö ja joillekin se on lyhyempi vierailu. Heidän kokemanaan sijaishuolto näyttäytyy erilaisena ja myös heidän elämäkokemuksensa vaihtelevat. Nuorten kokemukset sijaishuollosta ja itsenäistymisestä eroavat hyvin paljon toisistaan. Osa muistelee katkerasti kokemuksiaan eikä näe oikein toivoa tulevaisuudessakaan. He eivät koe tulleen hyvin kohdelluksi tai kuulluiksi. Heidät on huostaanotettu niin sanotusti turvaan, mutta he ovat kokeneet elämänsä silti turvattomana. Osa taas on hyvin tyytyväinen sijoitukseensa ja sitä seuranneeseen elämänpöytäkirjaan. He ovat kiitollisia huostaanotosta, saamistaan uusista ja hyvistä aikuissuhteista ja siitä, että ovat hengissä. Hyvät ihmissuhteet ovat vieneet heitä elämässä eteenpäin. Nuorten elämänpöytäkirjojen erilaisuus ei anna heille vain yhdenlaista riskien ja uhkien taivalta, vaan mahdollistaa useammanlaisia polkuja.

Nuoret itse tuovat kriittisesti esiin elämäntarinoidensa erilaisuuden. Nuorten omat näkemykset sijaishuollosta eivät ole vain yhdenlaisia:

”Usein se koetaan silleen, et sillä on ollu asiat tosi huonosti, kun se ensinnäkin on sijoitettu ja sitten kaikilla on semmonen kuva, että kaikki tommoset sijaisperheet ja kaikki on tosi huonoja paikkoja, mikä ei pidä paikkaansa... Sitä kautta tuli paljon hyviä ystäviä ja luultavasti [mun]elämäntilanne olis tällä hetkellä paljon huonompi, jos ei ois ollu sijoitettu... No, siinä ne varmaa sitten oli.” (Haastattelu 55, 180, 190)

”No mä voin ihan suoraan sanoa, et jos mä en mä en olis päässy lapsikylään, niin sittenhän olis ollu monia erilaisia vaihtoehtoja, Et ku mä olin huostaan otettu, ni kyl mut olis johonki sijoitettu. Ne paikat vaihtelee hyvinkin paljon, mut mä oon kokenu oloni äärimmäisen onnelliseksi ku mä oon ollu lapsikylässä ja kuka tietää miten huonosti mulla nykyään menis jos mulla ei olis lapsikylätaustaa ... Ei voi ikinä tietää ... Että sanotaan näin, että tietyllä tavalla lapsikylä on pelastanu mun elämän.” (Haastattelu 102, 559–564)

Nuori kertoo millaisiin asioihin hän on elämässään tyytyväinen:

”Pahoja kysymyksiä teillä... Siihen miten on elämässä päässy eteenpäin, siitä menneisyydestään huolimatta, ja tavallaan siihen miten sen menneisyyden on voinu kääntää voimavaraks ja miten sitä voi hyödyntää toisten [ihmisten] kanssa ollessa ja ... tai toisessa tilassa elävien, jotka ny elää sitä [sijaishuollon] aikaa. Ni miten pystyy oleen niitten tukena ja apuna. Ja tavallaan et on pystynyt tavottaan niitä unelmia, joita on itelle asettanu.” (Haastattelu 103, 890–909)

Entä millaisia hyviä asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?

”Tosi paljon ... En mä ois tässä, jos mä en olis joutunu tai mun tapauksessa päässy asumaan sijaisperheeseen ... Se että mul on ollu mahdollisuudet edetä elämässä, saavuttaa hyvä koulutus, ajaa ajokortti, ihan tämmösiä niinku konkreettisia juttuja ... Mut sen lisäksi niin ni must tuntuu, et mä en oo siinä mielessä menettänyt mitään, koska mulla on tänä päivänä myös suhteet mun äitiin kunnossa ... Niin ni tavallaan ... mä en olis päässy tänne asti elämässäni, en mä olis tämmönen ihminen ilman ... näitä kokemuksia. (Haastattelu 103, 890–909)

SIJAISHUOLLON PÄÄTTYMISEN JOUSTAVUUS

Haastattelija: Jos olisit saanut enemmän apua, millaista apua olisit kaivannut?

Vastaaja: Mm... No ehkä vähän silleen, et ... ku mä olin muuttanu, ni sit mulla ei ollu oikeastaa mitään suhteita tän omahoitajan kanssa. Ni en mä sitte ollu sen kaa enää missään tekemisissä. Se oli vähän niinku, kaikki loppu vaan yhtäkkiä ja muuttu.

Haastattelija: Joo. Eli olisit halunnut, että omahoitaja olis ollu suhun edelleen yhteydessä?

Vastaaja: Joo.

(Haastattelu 150)

Nuorten tuottaman tiedon mukaan itsenäistyminen näyttäytyy useita vuosia kestäväenä ajanjaksona, joka alkaa jo sijaishuollon aikana ja jatkuu edelleen omaan asuntoon muuttamisen jälkeen. Nuorten vastauksista on nähtävissä, että itsenäistymisvaihetta on hyvä tarkastella yksilöllisesti ja joustavasti nuoren eikä vain järjestelmän näkökulmasta.

Itsenäistyminen näyttäytyy nuorten vastausten perusteella pitkänä ajanjaksona, joka ei ala vasta 18-vuotiaana (ks. myös Heino & Johnson 2010, 286). Nuoret kokevat, että he itse ovat itsenäistyneet sopivan ikäisinä. He näkevät itsenäistymisen yksilöllisenä ja katsovat, että sijaishuollon päättymisen voisi olla siten yksilöllisesti harkittua nuoren oman toiveen mukaisesti. Nuoret ovat olleet eri tavoin valmistautuneita muuttamaan omilleen. Vaikka heistä suurin osa oli tietoinen sijaishuollon päättymisestä, olisivat he tarvinneet pidemmän ajan valmistautumiseen. Jälkeenpäin he saattoivat paremmin nähdä myös miten olisivat voineet olla esimerkiksi koulutuksen tai työpaikan suhteen paremmin valmistautuneita.

Sijaishuollosta lähtöä on usein odotettu paljon, mutta kokemuksena se voi silti yllättää. Useimmat haastateltavat nuoret halusivat pois sijaishuollosta mahdollisimman pian täytettyään 18 vuotta ja he odottivat pääsyä itsenäiseen elämän alkuun. Kuitenkin arjen yksinäisyys saattaa tuntua oudolta ja vastuu omasta elämästä voi tuntua raskaalta. Tulosten perusteella tuntuu tärkeältä, että nuorten itsenäistymisikää voitaisiin miettiä joustavasti nuoren omien toiveiden ja taitojen mukaan. Sijaishuoltopaikat voisivat joustaa lapsen ja nuoren mukaan, ei niin että lapsi tai nuori joustaa sijaishuollon hallinnollisten rajojen mukaan. Lapsilähtöinen näkökulma sijaishuollon järjestämiseen ottaa huomioon lapsen tai nuoren tarpeen pitkäjänteisiin ihmissuhteisiin ja sitä kautta syntyvään turvallisuuden tunteeseen.

VALMIUDET ARKIELÄMÄN TAITOIHIN

Nuorten mukaan itsenäistymiseen ja siihen vaadittaviin taitoihin on hyvä kasvaa vähitellen. Myös yksin asumista on useimpien haastateltavien mielestä hyvä harjoitella ensin itsenäistymisasunnoissa, joissa vastuunottoa harjoitellaan asteittain. Itsenäistymiseen tarvitaan monia arjen taitoja, joita tarvitaan hoidettaessa omaa taloutta ja kotia. Haastattelujen mukaan suomalaiset nuoret oppivat useimmiten käytännön arjen taitoja jo sijaishuollon aikana. Jos nuori on sijoitettu sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, jossa ei joudu huolehtimaan arjen taitojen oppimisesta, on nuorella vaikeampaa, kun itsenäistymisen jälkeen joutuu vastaamaan kaikesta itse. Sekä laitos- että perhehoidossa olevat nuoret tarvitsevat sitä, että sijaishuollon aikana he saavat taidot valmistaa itse ruokaa, pestä pyykkiä, siivota ja huolehtia hygieniastaan. Myös oikean rahan käyttöön nuoret tarvitsevat harjaannusta, koska maksusitoumuksilla ostaminen ei anna oikeaa kuvaa rahan arvosta. Maksusitoumukset koetaan myös nöyryyttävinä ja toisista erottavina.

Nuorten haastatteluissa tulee erityisesti esille rahan käytön vaikeudet, joita on joka viidennellä haastateltavalla. Nuoret tarvitsevat rahan käytön opettelua jo sijaishuollon aikana. Heillä olisi hyvä olla oma tili ja verkkotunnukset, jotta he oppivat hoitamaan laskujaan ja seuraamaan taloudellista tilannettaan. Sijaishuollossa oleville nuorille pitäisi saada sellaiset tilit, joihin ei heidän vanhemmillaan ole oikeutta, kun he ovat alaikäisiä.

TARKOITUKSELLINEN OLEMASSAOLO

Haastatteluista tulee esille, ettei kolmasosalla nuorista ole opiskelu- tai työpaikkaa. Jos ajatellaan nuoren elämän sisältöä, talouden ylläpitoa ja hänen tulevaisuuttaan, ei ole vaikea ymmärtää, että näitä nuoria huolestaa heidän oma tulevaisuutensa. Jos itsenäistymistä ajatellaan pidempänä ajanjaksona, sijaishuolto voi toimia nuoren tukena siihen asti kunnes hänellä on realistiset mahdollisuudet tulla toimeen omillaan. Asunnon saaminen on tietysti yksi tärkeä elämisen ehto, joka antaa mahdollisuudet oman elämän luomiseen. Nuoret ovat saaneet yleensä hyvin tukea asunnon hankintaan, mutta jos heiltä puuttuvat tulonlähteet, ei heidän asumisensaakaan ole turvattua. Nämä nuoret oppivat toimimaan viranomaisten kanssa, kun he anovat itselleen sosiaalietuksia. Vastauksissaan he tuovat esille, miten he ovat kaivanneet apua juuri asioimiseen eri viranomaisissa. Itsenäistymisvaihe on myös tärkeä ajatellen sitä, millaisen elämänmallin nuori itselleen oppii sekä millaisen kuvan hän itsestään muodostaa kansalaisena ja osana yhteiskuntaa.

Nuoret tarvitsevat jo sijaishuollossa aktiivista tukea opiskelu- tai työpaikan tai muun mielekkään tekemisen löytämisessä. Jos joidenkin nuorten on vaikea työllistyä sen

tähden, että he ovat joko henkisesti tai fyysisesti vajaakuntoisia, tarvitaan heidän kohdallaan aktiivista kuntoutusta ja työelämäntaitojen oppimismahdollisuuksia. Sijaishuollon ja jälkihuollon selkeää vastuunjakoja sekä yhteistyötä terveydenhuollon kanssa kaivataan näissä tilanteissa, että nuori saa tarvitsemansa avun.

Vaikka haastateltavien tilanteet ovat erilaisia työn ja opiskelun suhteen, on syytä kiinnittää huomiota niiden nuorten tilanteeseen, joilla ei ole opiskelueikä työpaikkaa. Heidän toimeentulonsa on kiinni heille myönnetystä toimeentulotuesta tai muista sosiaaliturvaetuuksista. Nuorten kohdalla tulisikin yhteiskunnallisesti etsiä uudenlaisia mahdollisuuksia työllistää nuoria sekä suorittaa opintoja. Yhteiskunnassa pitäisi nuoria työllistää enemmän oppisopimus- ja työssäoppimistyyppisesti sekä myös avustaviin tehtäviin. Näiden kautta nuoret saisivat työkokemusta, mikä auttaa heitä taas saamaan uudenlaisia tehtäviä.

NUORTEN SOSIAALISET VERKOSTOT

Sijaishuollon aikana nuoria eniten auttavat sijaisvanhemmat ja sijaishuoltoapaikan työntekijät. Sen sijaan sijaishuollon jälkeen nuorten tueksi tulevat enemmän ystävät ja nuoren perhe. Myös jälkihuollon työntekijät tukevat nuoria monin eri tavoin. Tämä kertoo eräänlaisesta hallinnollisesta työnjaosta, jota jakaa nuoren oleminen sijaishuollossa. Sijaishuollon päättymisen etäännyttää nuoret ihmisistä, jotka ovat sijaishuollon aikana tulleet heille läheisiksi.

Kun yhteiskunta ottaa huostaan nuoren, jakautuu kasvatus- ja hoitovastuu vanhempien ja sijaishuoltoapaikan työntekijöiden kesken. Ilmeisesti tämä on arjen kulun kannalta rationaalinen ratkaisu, joka helpottaa arkisten asioiden hoitoa. Sen kääntöpuolena voi olla myös se, että yhteydet nuoren omaan sukuun ja muihin läheisiin ihmisiin voivat heikentyä. Huostaanottoon liittyy kipeitä tunteita, loukkaantumista ja häpeää. Ne myös vaikeuttavat yhteydenpitoa nuoreen. Lisäksi vanhempien tilanteet vaihtelevat ja osalla vanhemmista voimavarat voivat olla vähäiset pitää säännöllisesti yhteyttä omaan lapseensa. Myös vanhempana loukatuksi tulo voi kostautua lapselle, kun vanhempi hylkää lapsensa yhteiskunnan hoitoon, kun kokee oman vanhemmuutensa tulleen mitätöidyksi.

Nuorten läheissuhteiden erilaisuus tulee esille haastatteluissa. Osa nuorista tuntee itsensä onnekkaksi, kun heille on kertynyt lähelle ihmisiä, jotka auttavat heitä ja joihin he voivat tukeutua tarvitessaan. Nämä nuoret ovat saaneet läheisiltä ihmisiltä myös taloudellista ja materiaalista apua oman elämänsä rakentamiseen. Koskettavimpia ovat niiden nuorten kertomukset, jotka kertovat ettei heillä ole enää yhteyksiä sijaishuollon työntekijöihin eivätkä he oikeastaan tunne omia sukulaisiaan. Heillä on saattanut katketa yhteydet sijaishuoltoon yllättäen jopa dramaattisesti muutaman viikon varoituksella.

Heidät on voitu sijoittaa maantieteellisesti kauas omista vanhemmistaan ja muista sukulaisistaan tai läheisistään, ja sijaishuollon aikana heistä on tullut heille kuin tuttavlia. Sijaishuollosta itsenäistyttyään he joutuvat rakentamaan omaa elämäänsä enemmän omin avuin kuin sellaiset, joilla yhteydet säilyvät sijaishuollon työntekijöihin, vanhempiin ja muihin sukulaisiin tai itselle läheisiin ihmisiin.

Nämä nuorten kertomat asiat saavat tukea lastensuojelun tarkastusraportista (Lastensuojelu 2012). Siinä todetaan, ettei perheiden tuki ole aina riittävän intensiivistä ja suunnitelmallista, vaikka monin keinoin kunnissa tuetaan sijoitetun lapsen ja perheen välistä yhteydenpitoa. Sijaishuoltopaikan ja kunnan lastensuojelun työntekijöille ei ole aina selvää se, kenen ensisijainen vastuu on tukea vanhempia. Vanhemmat tapaavat raportin mukaan noin kerran tai kaksi kertaa kuukaudessa ja lastensuojelu maksaa vanhempien matkat ja muut yhteydenpitokulut. Kun nuoret tässä tutkimuksessa tuntevat jäävänsä joskus yksin, kritisoidaan raportissa sitä, että myös vanhemmat voidaan jättää yksin ja että perheiden jälleenyhdistäminen toteutuu huonosti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on korostanut huostassapidon väliaikaisuutta ja pyrkimystä perheen jälleenyhdistämiseen. (Lastensuojelu 2012, 2–3, 55, 87.)

Nuorten sosiaalisten verkostojen mureneminen kertoo siitä tärkeästä työstä mitä sijaishuollon aikana on tarve vahvistaa: yhteydenpitoa vanhempiin ja muihin lapselle tärkeisiin ihmisiin. Tämä tulee hyvin näkyväksi niiden nuorten kohdalla, jotka putoavat sijaishuollon jälkeen kuin sosiaaliseen tyhjiöön. Tämä herättää myös ajatuksia siitä, miten huostaanottoja voitaisiin tehdä niin, etteivät yhteydet pääse katkeamaan. Nuoren suhteita itselleen tärkeisiin ihmisiin voidaan tukea sijoittamalla heitä lähemmäksi omaa kotikuntaansa. Lastensuojelulain mukaan veloitetaan jatkossa entistä enemmän sijoituksia mietittäessä pohtimaan lasten sukulaissijoituksia ja suosimaan perhemuotoista sijaishuoltoa. Ne sisältävät mahdollisuuden yhteyksien pysymiseen sukuun. Luonnollisesti ne eivät aina osoittautu toimiviksi ja aina luultavimmin tullaan tarvitsemaan myös laitostenmuotoisempaa sijaishuoltoa. Aina lapsen vanhemmat tai sukulaiset eivät kykene vastaamaan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tai edes pitämään yhteyksiä tai heidän yhteydenpitonsa koetaan lapselle haitallisena tai jopa vaarallisena.

Nuorten haastattelut tuovat myös mieleen sen, miten huostaanottoja voitaisiin ylipäättään ehkäistä. Ne eivät kaikkien haastateltujen nuorten oman kokemuksen mukaan aina näytä takaavan nuorelle turvallisia lapsuuden kokemuksia. Nämä nuorten huomiot korostavat entisestään ehkäisevän perhetyön merkitystä, jolloin voidaan hyödyntää esimerkiksi perhekuntoutusta. Perhekuntoutuksessa työskennellään lasten, vanhempien ja perheelle tärkeiden muiden ihmisten kanssa. Siinä otetaan perheen elämäntilanne huomioon eri osapuolien näkökulmasta ja rakennetaan yhteistä ymmärrystä perheen tilanteesta. Rakentava keskustelu auttaa eri osapuolia ymmärtämään itseään ja toisiaan

siten, että perheen asiat selviävät ilman huostaanottoa. Jos huostaanottoon silti päädytään, voi perhekuntoutus antaa eväitä yhteyksien ja keskustelun jatkumiseen ja myös tukea sijoituksen väliaikaisuutta ja lyhytaikaisuutta.

Lapsilähtöinen keskustelu on nostanut hienosti esiin lapsen näkökulman tärkeyden, mutta se on jättänyt varjoonsa vanhempien kanssa tehtävän työn kehittämisen. Vanhemmat ovat useimmille lapsille tärkeitä ihmisiä, olivat he sitten toimineet elämässään miten tahansa. Lapset ovat yleensä huolissaan vanhempiensa hyvinvoinnista, vaikka he eivät asuisikaan yhdessä. Tukemalla vanhempien hyvinvointia lisätään lasten hyvinvointia ja vähennetään heidän huoltaan. Tilanteissa, joissa arvioidaan lapsen huostaanoton tarve pitkäaikaiseksi, pitäisi miettiä myös muita mahdollisuuksia kuin sijaishuolto. Suomessa olisi hyvä keskustella myös adoptiosta yhtenä vaihtoehtona sijaishuollolle. Adoptio on yksi mahdollisuus taata lapselle pysyvät aikuiset, joiden huoltajuus ei pääty 18 ikävuoteen. Luonnollisesti adoptio ei aina ole oikea ratkaisu eikä se aina ole myöskään pysyvä vaihtoehto. Nyt Pelastakaa Lapset ry:n kehittämistyön kohteena olevan avoimen adoption tarkoituksena on säilyttää lapsen yhteys syntymävanhempiinsa ja biologiseen sukuunsa sekä tarjota pitkäaikaista sijoitusta tarvitsevan lapsen vanhemmille mahdollisuus varmistaa lapselle pysyvä koti lastenkodin tai sijaisperheen sijaan (Kohtaaminen 4.7.2012).

Nuorelle merkittävät ihmissuhteet kantavat häntä eteenpäin myös sijaishuollon jälkeen. Jos hyvät ihmissuhteet päättyvät sijaishuoltoon, voi nuori jäädä liian yksin kantamaan vastuuta omasta elämästään. Erityisen tärkeää nuoren itsenäisen elämän kannalta on, että hänellä on myös aikuisia tukena sijaishuollon päättymisen jälkeen. Sen tähden yhteydenpito lapsen vanhempiin, sukulaisiin tai muihin tärkeisiin ihmisiin on tärkeätä jo sijaishuollon aikana. Aina eivät nuoren biologiset vanhemmat ole hänen tärkeimpiä ihmisiään, vaan sellaisia voivat olla muutkin aikuiset.

Lapselle on tärkeää, että hänellä on itselleen merkityksellisiä ihmisiä ja että hän on jollekin merkityksellinen. Kiintyminen ja kiinnittyminen ihmisiin rakentavat nuoren elämää myös itsenäistymisen jälkeen. Lapsen sosiaalisten suhteiden tunnistaminen on herkkyyttä vaativaa työtä. Sosiaaliset suhteet ovat niitä lankoja, jotka kuljettavat nuorta itsenäistymisessä eteenpäin. Ilman suhteita nuori jää yksin.

HENKINEN JA FYYSINEN TERVEYS

Haastattelujen perusteella tärkeältä vaikuttaa nuorten kokemus henkisestä ja fyysisestä terveydestään. Yhtenä henkiseen terveyteen vaikuttavana tekijänä voi nähdä sen, miten sijaishuollon imago vaikuttaa nuoriin itseensä. Deterministinen käsitys sijaishuollosta laskee nuorten itsetuntoa ja leimaa heitä. Negatiivisesti toimiessaan se vähentää myös heidän toimintavapauksiaan ja voi toimia itseään toteuttavasti. Sijaishuollosta tarvitaan tietoa myös niiden nuorten kokemuksista, joille on käynyt hyvin ja jotka voivat rohkaista muita sijaishuollossa olevia nuoria. Suomalaista sijaishuollon tutkimusta tulee suunnata entistä enemmän myös pitkittäistutkimuksiin tiettyä hetkeä kuvaavien tutkimusten ja tilastojen lisäksi (kuten esimerkiksi Andersson 2008; Kestilä ym. 2012).

Myös lastensuojelupoliittisesti voidaan vaikuttaa ihmisten asenteisiin sijaishuollon kokeneita nuoria kohtaan. Nuoret kohtaavat ennakkoluuloja, joilta he joutuvat itseään suojelemaan ja miettimään kenelle he voivat kertoa omista kokemuksistaan ja kenelle eivät. Ihmisten ennakkoluulot koettelevat nuorten itsetuntoa ja vaikuttavat siihen keihin he voivat luottaa ja keihin eivät. Nuoria ei voida ajatella samankaltaisina sen mukaan, että heillä on kokemusta sijaishuollosta. Heidän lapsuudenkokemuksensa ja yhteydet läheisiin ihmisiin vaihtelevat hyvin suuresti. He ovat lapsuutensa aikana saaneet erilaisia valmiuksia itsenäiseen elämään.

Nuoret tuovat esille haastatteluissa henkistä hyvin- tai pahoinvointiaan. He eivät sinänsä mainitse mielenterveydellisiä vaikeuksia, mutta osa heistä kertoo hyvin selkeästi ahdistuksesta, peloista, kaltoin kohdelluksi tulemisesta, päihteidenkäytön aiheuttamista vaikeuksista elämässään, innottomuudestaan ja tulevaisuuden epävarmuuksista. Näitä ei voi jättää huomiotta. Kun tiedetään, että sijaishuollossa olevilla nuorilla on taustallaan erilaisia traumaattisia kokemuksia, tulisi tämä ottaa huomioon jo sijaishuollon aikana ja myös jälkihuollossa.

Nuori tarvitsee terapeutisia keskusteluja ja ymmärtävää tukea voidakseen käydä läpi omaan lapsuuteensa ja nuoruuteensa liittyviä tapahtumia sekä ymmärtääkseen itseään paremmin. Terapeuttisten keskustelujen tarve ei tarkoita sitä, että nuorilla olisi sinänsä mielenterveydellisiä vaikeuksia, mutta erilaiset traumaattiset tapahtumat eivät voi olla jättämättä jälkiä heidän mieleensä. Esimerkiksi Andersson on ruotsalaisessa sijaishuollon pitkittäistutkimuksessaan havainnut, että nuorten pitää käsitellä pettymyksensä vanhempiensa puutteita ja virheitä kohtaan. Hän myös toteaa, että tämä on helpompaa jos sijaisvanhemmilla on hyväksyvä, sensitiivinen ja tukeva asenne nuorta kohtaan. Kuitenkaan hän ei pidä oikeana, että lapsuuden pettymysten käsittely jätetään vain sijaisvanhemmille. (Andersson 2008, 24.)

Haastatteluissa muutamat nuoret kertovat omista mielenterveydellisistä tai päihteisiin liittyvistä rajuista kokemuksistaan ja siitä miten heidän päihteiden käyttöönsä on yritetty hoitaa. He ovat voineet saada apua intensiivisestä päihdehoidosta, joka on ollut hyvin kurinalaista. He eivät välttämättä ole tuolloin olleet hoidosta järin innostuneita, mutta jälkeenpäin ovat tyytyväisiä nykyiseen tilanteeseensa. Jo sijaishuollon aikana tulisi olla riittävästi sellaista hoitoa tarjolla, mikä auttaa nuorta päihteettömään elämään tai hallitsemaan päihteiden käyttöä. Nuorten vaikeuksien hoitoon tarvitaan sosiaali- ja terveystaloudissa riittäviä resursseja, jolloin ongelmana ei saisi olla eri sektoreiden työnjako, vaan tavoitteena pitäisi olla nuorten etu. Päihteenkäyttö ei ole kaikkien sijaishuollossa olevien nuorten ongelma. Niille nuorille, joilla on vaikeuksia päihteen kanssa, tulisi löytää uudenlaisia eri sektoreiden ja toimipisteiden ylittäviä työtapoja toimia ennen nuorten itsenäistymistä. Lähtökohtana tällöin ovat pikemminkin yhteiset nuoret kuin oma sektoroitunut työnjako.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämä tutkimus kertoo suomalaisten nuorten sijaishuollon kokemuksista ja erityisesti siitä ajasta, kun he itsenäistyvät sijaishuollon jälkeen. Itsenäistymisvaihetta tarkastellaan tässä yhtenä elämänvaiheena. Haastatelluilla nuorilla on kokemusta useista eri sijaishuollon muodoista koko Suomen alueella. Nuoret ovat halunneet osallistua tutkimukseen, koska he haluavat vaikuttaa sijaishuollon kehittämiseen ja välittää viestiä muille sijaishuollossa oleville nuorille. Haastatteluissa he ovat kannustaneet muita nuoria luottamaan itseensä, pyytämään apua sitä tarvitessaan ja jo sijaishuollon aikana oppimaan monia itsenäisessä elämässä tarvittavia taitoja. He ovat pitäneet tärkeänä sitä, että heidän näkemyksiään on haluttu kuulla ja viedä niitä jopa poliittiseen päätöksentekoon.

Tämä tutkimus on merkittävä Suomessa sen tähden, että se kokoaa sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten kokemuksia näin laajasti yhteen. Usein lapsuuden tutkimuksessa korostetaan nuorten ymmärtämistä aktiivisina toimijoina, mutta se ei välttämättä näy toiminnan tasolla. Tässä tutkimuksessa nuoret ovat olleet aktiivisia toimijoita. Tämä tutkimus on myös tutkimusmenetelmällisesti kiinnostava, sillä siinä yhdistyvät niin osallistava, vertais- kuin toimintatutkimus. Nuoret ovat osallistuneet tutkimuksen suunnitteluun, toteutukseen, keskustelleet tuloksista ja myös kertoneet tutkimuksen tuloksista julkisuudessa ja erilaisissa tilaisuuksissa. Nuoret ovat olleet osallisina tutkimuksen teossa jo tutkimusprosessin varhaisista vaiheista lähtien. Nuoret ovat haastatelleet vertaisiaan, joilla on myös sijaishuollon kokemus. Haastatteluja varten he ovat osallistuneet haastattelijoille tarkoitettuun koulutukseen ja saaneet tutkimuksellisia- sekä työelämävalmiuksia.

Tämän tekstin ovat kirjoittaneet aikuiset, jotka ovat analysoineet nuorten haastatteluja ja keskustelleet tuloksista heidän kanssaan. Nuorten näkökulma jää tässä sen tähden näkyviin pääasiassa tulkittuna lukuun ottamatta nuorten puheen suoria sitaatteja. Tekstiin on välittynyt aikuisten näkökulmasta tärkeitä merkityksenantoja, jotka voivat etäännyä nuorten tulkinnoista. Nuorten puhetta on kunnioitettu siten, että heidän kertomansa on otettu heidän totuutenaan. Se ei välttämättä vastaa ammattilaisten tai poliitikkojen näkemyksiä sijaishuollosta.

Haastatteluissa tulevat esille itsenäistymisprosessiin liittyvät riemun ja ilon tunteet, mutta myös yksinäisyyden ja pelon tunteet voivat vaihdella myönteisten tunteiden kanssa. Nuori voi olla yllättynyt siitä, ettei ympärillä ole enää muita ihmisiä ja itse on vastuussa kaikesta. Se mistä kaikesta on vastuussa, voi tuntua paljolta. Itsenäistymiseen saatetaan liittää mielikuva yksin selviytymisestä, mikä on ihmisille illuusio. Ihminen on sosiaalinen olento

ja tarvitsee muita ihmisiä voidakseen hyvin. Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten ei tarvitse ajatella olevansa huonoja, jos he tarvitsevat muiden apua ja tukea. Muihin turvautuminen ei ole epäinhimillistä. Sijaishuollosta lähtevien nuorten ajatukset ovat paljolti samanlaisia kuin kotoaan lähtevillä nuorilla. Astuminen aikuisuuteen tuo vastuuta mutta myös iloa omasta rauhasta ja ajasta.

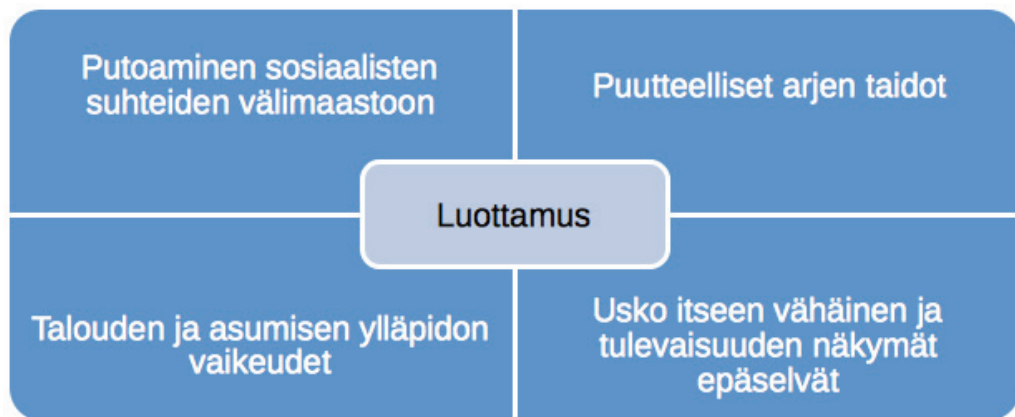
Nuoruus ja heidän elämäkokemuksensa antavat haastateltaville tunteen, että he pärjäävät ja että heillä on vahvuutta toimia itsenäisesti. Elämä tuntuu kantavan, kun nuori tietää lähelläään ihmisiä, joihin voi ottaa yhteyttä kun tarvitsee apua. Omat kokemukset ovat vahvistaneet ja luoneet kuvaa siitä, että tietää elämästä aika paljon. Nuoret voivat tuntea itsensä kokeneemmiksi kuin vain kotona asuneet nuoret. Itsenäistymisen myötä vastuuntunne omasta elämästä on kasvanut, kun ei voi enää ”pellellä” tai ”sekoilla” samalla tavalla kuin aiemmin. He tietävät, että tietoisesti pitää yrittää toimia siten, ettei joudu hankaluuksiin. Useimmilla haastateltavista on sellainen tunne, että he osaavat hoitaa asiansa ja huolehtia itsestään.

Kun tarkastellaan nuorten antamia myönteisiä ja kielteisiä vastauksia voidaan havaita, että kielteiset asiat kuvataan enemmän ulkoapäin tulevana uhkina, yksin jäämisenä, pahana olona ja vähäisinä taloudellisina resursseina. Myönteiset asiat painottavat henkistä hyvää oloa, hyvin kohdelluksi tulemistä, kokemusta osallisuudesta ja lähellä olevista itseä ymmärtävistä aikuisista. Kiteytetysti voisi kuvata, että myönteisyys tuntuu itsessä ja kielteisyys punoutuu taloudellisiin puutteisiin sekä huonoksi koettuun kohteluun. Ilmeisesti kun perusasiat ovat hyvin, on nuorella henkistä tilaa miettiä hyvinvointiaan hienosyisemmin osallistumisen ja olemassaolon merkityksiin liittyvin kysymyksiin. Hyvinvoinnin näkökulmasta nuoren taloudellisella tilanteella on merkitystä, mutta myös ihmissuhteet ja niiden toimiminen tukee monin eri tavoin nuoren hyvinvointia.

Haastattelut tuovat esiin miten palvelujärjestelmä pilkkoo lasten ja nuorten elämän ja hyvinvoinnin resurssit palasiin, jotka vastaavat asiantuntijoiden ammatillisiin osaamisalueisiin. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijuuden rajat eivät aina toimi nuorten tarvitseman avun mukaisesti. Onko myös Suomessa nähtävissä kuten Höjer ja Sjöblom näkevät Ruotsissa käyneen, ettei palvelujärjestelmä ymmärrä fokuksitua tukemaan lapsia ja nuoria turvallisilla ja pitkäaikaisilla ihmissuhteilla? Keskustelua käydään lapsilähtöisyydestä, mutta siitä huolimatta järjestelmää rakennetaan palvelemaan enemmän asiantuntijoiden etua kuin nuorten etua. Palvelujärjestelmä ei anna hyvin mahdollisuuksia tarkastella nuorten hyvinvointia kokonaisvaltaisesti. Kun rakennetaan uutta sosiaali- ja terveystaloudellista palvelujärjestelmää voidaan ottaa tosissaan nuorten sanoma ”paremmin tietämisestä” ja kuunnella oikeasti mitä toiset sanovat. Myös sosiaali- ja terveydenhuolto voi ylittää omia rajojaan ja yrittää tukea sijaishuollossa olevia nuoria tukien monipuolisesti heidän toimintavapauksiaan.

Nuoret kaipaavat lähelleen ihmisiä, joille he ovat tärkeitä ja merkityksellisiä. He voivat olla ystäviä tai sukulaisia mutta myös viranomaisia. He kaipaavat samanlaista välittämistä kuin mitä lapset saavat yleensä vanhemmiltaan. He toivovat saavansa välillä epäonnistua, mutta että heistä välitetään siitä huolimatta. He eivät halua tulla katsotuiksi vain erilaisten vaikeuksien läpi, vaan myös hyvinä ja tavallisina lapsina ja nuorina. Miten lapset rakentavat myönteistä minäkuvaa, jos he kuulevat itsestään vain kielteisiä asioita tai eivät saa tunnetta, että joku välittää heistä oikeasti? Nuoruus sijaishuollossa on voinut olla heidän jatkuvaa arviointia ja puolestaan heidän yritystä osoittaa kelvollisuuttaan.

Nuoret tuovat esiin sijaishuollon puutteita ja oman elämänsä epäkohtia, joihin pitää olla rohkeutta puuttua. Erityistä tukea tarvitsevat nuoret, joille on kasautunut sosiaalisia, henkisiä ja taloudellisia vaikeuksia, jotka usein yhdistyvät huonoon fyysiseen terveyteen. He tarvitsevat lähelleen ymmärtäviä aikuisia, jotka tukevat heitä vaikeuksien yli. Kun nuoren elämään on kasautunut vaikeuksia, tarvitaan usein hyvää yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kesken, etenkin jos nuorella on mielenterveyteen tai päihteisiin liittyviä ongelmia. Haastattelujen kautta sijaishuollosta itsenäistymisen kärjekkäimmät kipukohdat ovat: nuorella ei ole riittävästi taitoja huolehtia omasta kodistaan, hän on menettänyt suhteensa sijaishuoltoon ja sukuunsa, hänellä on vaikeuksia ylläpitää talouttaan ja selvittää vuokranmaksusta ja hänen itsetuntonsa on alhainen. Nämä tekijät yhdessä vaikuttavat siihen, että hänen luottamuksensa läheisiin ihmisiin, yhteisöön ja yhteiskuntaan on alhainen. Kun ei luota muihin ihmisiin, on vaikea tulla autetuksi.

Kuvio 6. Itsenäistymisen kipukohdat

Tämä kuvio kirkastaa itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnin tärkeitä elementtejä. Pelkistetyksi kuviota voidaan tulkita siten, että kun nuori voi hyvin, hänellä on tärkeitä ihmissuhteita, hän pystyy hoitamaan talouttaan ja kotiaan ja hän luottaa itseensä ja tulevaan. Nuorten vastaukset eivät kuitenkaan anna vain kaksijakoista kuvaa nuorten hyvinvoinnista, vaan pikemminkin kolmiulotteisen tai moniulotteisen 3D -kuvan. Nuorten vastaukset kertovat ainakin kolmenlaisista hyvinvoinnin kokemuksista: Yksi osa kokee hyväksi, toinen osa riittävän hyväksi ja kolmas osa huonoksi ekonomisen tilanteensa. Nuorten sosiaaliset suhteet sijaishuollon työntekijöihin ja omaan sukuun vaihtelevat myös jakautuen kolmeen osaan siten, että joillakin on toimivat suhteet sijaishuollon ja suvun ihmisiin, osalla on suhteita joihinkin ihmisiin ja osa jää aivan kuin entisistä ihmissuhteista irralleen. Näin heidän sosioekonominen hyvinvointinsa jakautuu kolmeen osaan. Sosioekonominen hyvinvointi näyttää haastattelujen perusteella keskittyvän nuorten materiaalisen hyvinvoinnin turvaamiseen. Hyvänä asiana voidaan pitää sitä, ettei aineiston perusteella näytä siltä, etteivät nuoret jää asunnottomiksi tai kokonaan tulottomiksi. Suomalainen sosiaalihuolto pystyy ehkäisemään tutkimukseen valikoituneiden nuorten asunnottomuutta hyvinkin tehokkaasti erityisesti itsenäistymisvaiheessa sekä turvaa nuorelle ainakin perustoimeentulon.

Se mikä ilmeisesti jää vähemmälle tarkastelulle sijaishuollossa ja sosiaalipalvelujärjestelmässä on nuorten psykofyysinen hyvinvointi. Se nousee tärkeäksi hyvinvoinnin osa-alueeksi nuorten haastatteluissa. Siihen liittyy se miten nuoret tuntevat voivansa fyysisesti ja henkisesti. Psykofyysinen terveys kulkee käsi kädessä sosioekonomisen hyvinvoinnin kanssa, koska taloudelliset edellytykset ja sosiaalinen tuki tukevat myös fyysistä ja psyykkistä terveyttä. Nuorten käyttämä ravinto, heidän saamansa henkinen tuki sekä heidän elintapansa, vuorokausirytminsä ja levon saantinsa, rakentavat heidän kokemustaan fyysisestä olemuksestaan ja henkisestä jaksamisestaan. Suomea on toisen maailmansodan jälkeen rakennettu tukeutuen materiaalisen hyvinvoinnin turvaamiseen, mutta se on jättänyt ilmeisesti jalkoihinsa henkiseen hyvinvointiin ja elämänlaatuun liittyvät kysymykset, mitkä tulevat näkyviin sijoitettujen nuorten elämässä. Psykofyysiset kysymykset ovat ikuisia ja ajatuttavat ihmisiä eri ikävaiheissa. Ne ajatuttavat myös itsenäistyviä nuoria, kun he miettivät itseään ja vanhempiaan. Nuorten tukeminen henkisesti on tärkeää, että he voivat rakentaa tulevaisuuttaan ilman menneisyyden liian raskaita taakkoja. He tarvitsevat sitä, että he voivat rakentaa itsestään eheytyvää kuvaa sekä varjella niitä hyviä muistoja, joita heillä on myös lapsuudestaan.

Suomalaisen yhteiskunnan muutoksen nopeus ja suunta jakavat suomalaista väestöä moniin eriarvoisiin ryhmiin. Suomea voitiin pitää ennen 1990-luvun taloudellista lamaa suhteellisen tasa-arvoisena maana. Eriarvoistuminen tulee näkyväksi esimerkiksi työelämän rakenteellisena muutoksena. Erityisesti lisääntynyt kansainvälinen kilpailu ja työvoiman tarpeen väheneminen erityisesti teollisuudessa vaikuttavat myös nuorten työllistymiseen.

Myös sosiaali- ja terveysalan palvelurakenne etsii uutta muotoaan ja sen toiminta on hajautunut valtion, kuntien ja järjestöjen lisäksi yhä enemmän yksityisille palvelujentuottajille. Palvelurakenteen taustalla on toive palvelujen tehostamisesta ja kustannusten säästämisestä. (Törrönen 2010, 15–16.) Palveluissa halutaan tulevaisuudessa entistä enemmän korostaa yksilöllisyyttä ja asiakaslähtöisyyttä. Se sisältää mahdollisuuden ymmärtää nuoren elämäntilannetta yksilöllisesti hänen omista lähtökohdistaan käsin sekä tukea häntä hänen tarvitsemallaan tavalla. Siinä piilee myös vaara ymmärtää ihmisen elämäntilanne hänen omien valintojensa tuloksena.

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän ja osuuden kasvu kertoo Saarikallio-Torp ym. (2010, 236) mukaan siitä, että vakava huono-osaisuus lisääntyy Suomessa. He myös tuovat tutkimuksessaan dramaattisesti esille, että sijoitettujen lasten vanhemmilla on enemmän toimeentuloon ja terveyteen liittyviä vaikeuksia kuin vertailuaineiston vanhemmilla. (Saarikallio-Torp ym. 2010). Tutkimustietojen pitäisi herättää kehittämään suomalaista yhteiskuntaa ja palveluja siihen suuntaan, että se ottaa tosissaan ihmisten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemisen. Suomi tarvitsee edelleen tutkimusten mukaan hyväksi todettua yhteiskuntapolitiikkaa, joka perustuu hyvinvointivaltiolliseen ajatteluun.

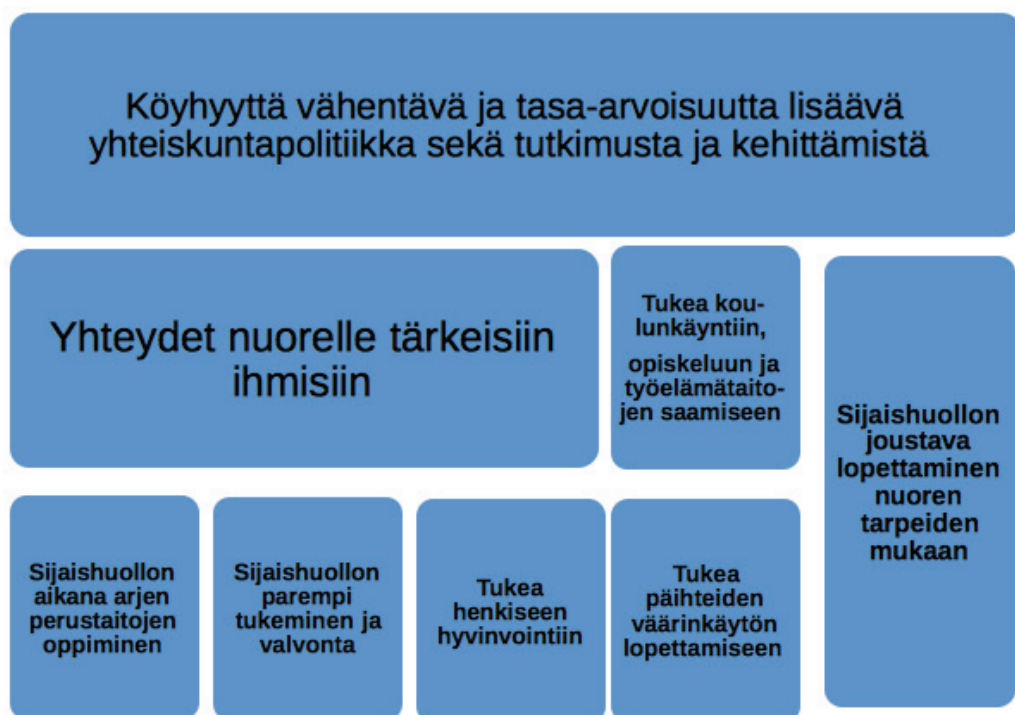
Sijaishuollon itsenäistymisvaiheen kehittämistä ei voida jättää vain nuorten tai sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden varaan, vaan eurooppalaisissa yhteiskunnissa tarvitaan köyhyyttä vähentävää ja tasa-arvoisuutta lisäävää yhteiskuntapolitiikkaa. Tällainen yhteiskuntapolitiikka voi ehkäistä sijaishuollon kasvavaa tarvetta ja vähentää inhimillistä kärsimystä. Sijaishuoltoa tullaan tarvitsemaan eri yhteiskunnissa, minkä tähden sen laatuun pitää kiinnittää huomiota. Yhteiskunnassa tulee erityisesti kiinnittää huomiota perheiden tilanteisiin, joissa on havaittavissa kasautunutta pahoinvointia (Törrönen 2012). Hyvinvointivaltio on perustunut sukupuoli-, sukupolvi-, solidaarisuus- ja työllisyys sopimuksiin (Kiander & Lönnqvist 2002, 24–26), mutta nyt niiden olemassaoloa kyseenalaistetaan. Niiden avulla on ollut aiemmin mahdollista taistella köyhyyttä ja yhteiskunnallista epätasa-arvoa vastaan. Niiden avulla on mahdollista myös tulevaisuudessa toimia ehkäisevästi, etteivät lapset enenevästi menetä vanhempiaan ja läheisiä sukulaisiaan.

Toimivan yhteiskuntapolitiikan avulla voidaan vähentää lapsiköyhyyttä sekä sosioekonomista sukupuoleen, etniseen taustaan ja sukupolveen kiinnittyvää ihmisten keskinäistä eriarvoisuutta. Yhteiskunnassa tarvitaan toimia ja resursseja, joiden avulla voidaan tukea antaa myös laajennetulle perheelle. Yhteiskunnan tukea tarvitaan takaamaan muun muassa eri sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstön riittävyys ja koulutus. Ehkäisevän perhetyön avulla voidaan ehkäistä lapsiperheiden vaikeuksien syvenemistä ja vähentää huostaanottoja sekä inhimillistä kärsimystä niin lapsille kuin heidän vanhemmilleen.

Perhekuntoutuksen avulla voidaan tukea lapsiperheitä jo avohuollon palveluissa mutta myös sijaishuollossa. Perhekuntoutuksen avulla tarkastellaan perheiden elämäntilanteita kokonaisvaltaisesti ja niihin etsitään perheen jäsenten omilla ehdoilla ratkaisuja (Törrönen & Pärnä 2010). Suomalaisella yhteiskunnalla on varaa lisätä työ- ja kotielämän inhimillisyyttä ja tukea kaikkien kansalaisten psyykkistä hyvinvointia. Pikemminkin voidaan tinkiä eriarvoisuuden kasvutavoitteista ja tehokkuusvaatimuksista. (Törrönen 2010, 39.)

VISIO HYVISTÄ SIAISHUOLLON KÄYTÄNNÖISTÄ HAASTATTELUJEN POHJALTA

Seuraavassa kuviossa kiteytetään tärkeitä lastensuojelupoliittisia toimia sijaishuollon aikana ja sen jälkeen:

Kuvio 7. Tärkeät sijaishuollon käytännön toimet ja lastensuojelupoliittikan prioriteetit

1) Sijoitettujen nuorten elämäntilanteiden moninaisuus – nuorten sijaishuollon kokemusten erilaisuuden tunnistaminen

Julkisessa keskustelussa vähenee sijaishuollossa olleiden nuorten tulevaisuuden stereotyyppinen leimaaminen, kun tutkimuksen ja julkisen keskustelun avulla ihmisten ymmärrys kasvaa sijaishuollossa olevien nuorten elämäntilanteiden moninaisuudesta. Sijaishuollossa olevat nuoret eivät ole homogeeninen ryhmä eivätkä heidän sijaishuollossa viettämänsä ajat ole yhtä pitkiä, vaan sijaishuollolla on heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan erilaisia merkityksiä.

2) Itsenäistyminen vie aikaa – sijaishuollon päättymisen joustavuus

Nuori on saanut olla sijaishuollossa niin kauan, että hän on itse valmis muuttamaan muualle ja hänellä on hyvät edellytykset selvitä omaan kotitalouteen liittyvistä tehtävistä ja velvoitteista. Sijaishuoltopaikka toimii joustavasti siten, että nuori voi itsenäistyä omaan tahtiinsa. Nuorta tuetaan jälkihuollossa hänen tarpeidensa mukaan. Hänen on mahdollisuus säilyttää suhteensa sijaishuollossa hänelle tärkeään ihmiseen tai tärkeisiin ihmisiin.

3) Arkielämän taitojen oppiminen – valmiudet arkielämän taitoihin

Nuori on sijaishuollon aikana saanut itsenäiseen elämään tarvittavat taidot pitää huolta itsestään ja omasta kotitaloudestaan. Nuori on oppinut hoitamaan omia raha-asioitaan.

4) Tarkoituksellinen olemassaolo – tukea koulunkäyntiin, opiskeluun ja työelämätaitojen saamiseen ja terveyteen

Nuoren itsenäistyessä sijaishuollosta hänellä on asunto ja häntä tuetaan aktiivisesti löytämään opiskelu- tai työpaikka sekä huolehtimaan omasta toimeentulostaan. Hänen kanssaan käydään luottamuksellisia ja terapeutisesti korjaavia keskusteluja nuoren omiin toiveisiin ja tarpeisiin liittyen. Tarvittaessa hänelle tarjotaan terapiaa. Jos nuorella on päihdeongelma, hän saa siihen hoitoa. Nuoren sosiaalisia suhteita tuetaan jo sijaishuollon aikana niin, että itsenäistyessään nuorella on ihmisiä, jotka ovat hänelle tärkeitä ja joille hän itse on tärkeä. Hänellä on ainakin yksi ihminen, jonka puoleen hän voi kääntyä, jos hän tarvitsee neuvoja, ohjeita, kuuntelijaa ja lohduttajaa.

5) Nuorten sosiaaliset verkostot – yhteydenpito nuorelle tärkeisiin ihmisiin

Yhteiskunnassa tehdään ehkäisevää perhetyötä, jolla voidaan vähentää perheiden vaikeuksia ja ehkäistä huostaanottoja. Jos lapsi sijoitetaan ja myös huostaan otetaan, tehdään lapsen vanhempien ja muiden läheisten ihmisten kanssa työtä

siten, että lapsen läheisten ihmissuhteiden jatkuminen jollakin tavalla turvataan. Sijaishuollon aikana myös vanhempia tuetaan, koska tilanne on heille myös monin tavoin rankka. Heidän kanssa työskennellään siten, että lapsen kotiuttamista voidaan suunnitelmallisesti valmistella. Jos lapsen kotiuttaminen näyttää epätodennäköiseltä, pohditaan lapsen ja nuoren elämän kannalta pitkäjänteisiä ratkaisuja.

6) Köyhyyttä vähentävä ja tasa-arvoisuutta lisäävä yhteiskuntapolitiikka ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä

Yhteiskunnassa harjoitetaan sellaista yhteiskuntapolitiikkaa, joka vähentää eriarvoisuutta ja tuetaan sellaista sosiaali- ja terveystaloudellista palvelujärjestelmää, joka ehkäisee ongelmia mutta pystyy myös hoitamaan niitä.

Kysymyksiä sijaishuollossa oleville nuorille ja työntekijöille:

- ▶ Miten käytännön taidot opitaan sijaishuollossa?
- ▶ Miten rahan käyttöön opitaan jo sijaishuollon aikana?
- ▶ Miten autetaan nuoria pääsemään koulutukseen ja työelämään?
- ▶ Miten tuetaan nuorten henkistä hyvinvointia?
- ▶ Miten varmistetaan, että nuorella sijaishuollossa on joku joka kuuntelee ja ottaa hänet todesta?
- ▶ Miten tuetaan yhteyksiä sukuun ja nuorelle merkittäviin ihmisiin?
- ▶ Miten sijaishuollon päättymisen joustavuutta voidaan ajatella ja miten luoda käytännöt sitä varten? Miten nuori voi tietää miten hänen sijaishuoltonsa voi päättyä?
- ▶ Miten sijaishuollon ja jälkihuollon yhteyttä voidaan parantaa?
- ▶ Miten tarkistetaan se, ettei nuori jää ilman jonkun aikuisen tukea itsenäistymisvaiheessa?

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.

Altman, Julie & Goldberg, Gertrude (2007) The Quality of Life Paradox: A Study of Former Public Assistance Recipients. *Journal of Poverty*, Vol 11 (4). [online] <URL://http://jpoworthpress.com>, 71–90.

Andersson, Gunvor (2008) Foster children: a longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare* 18, 13–26.

Ben-Arieh, Asher (2005) Where are the children? Children's role measuring and monitoring their well-being. *Social Indicators Research* 74, 573–596.

Briheim-Crookall, Linda (27.1.2011, oral communication). Senior Policy Manager, NCAS. Kick-off meeting SOS Children's Villages International, Wien.

Bowley, Sharn (27.1.2011, oral communication). Senior Participation Manager, NCAS. Kick-off meeting SOS Children's Villages International, Wien.

Campbell, Carol & Trotter, J. (2007) 'Invisible' young people: The paradox of participation in research. *Vulnerable Children and Youth Studies* 2 (1), 32–39.

Coleman, James S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Daly, Wayne (2009) "Adding Their Flavour to the Mix": Involving Children and Young People in Care in Research Design. *Australian Social Work* 62 (4), 460–475.

Fattore, Toby & Mason, Jan & Watson, Elizabeth (2005) Children's conceptualization(s) of their well-being. *Social Indicators Research* 80, 5–29.

Finlex. Child Welfare Act: aftercare. [online]. <URL://http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P41>. Luettu 6.5.2012.

Fisher, Mike (2002) The role of service users in problem formulation and technical aspects of social research, *Social Work Education*, 21 (3), 305–312.

Franklin, Anita & Sloper, Patricia (2006) Participation of Disabled Children and Young People in Decision Making Within Social Services Departments: A Survey of Current and Recent Activities in England. *British Journal of Social Work* 36, 723–741.

Gallagher, Bernard & Green, Adam (2012) In, Out and After Care: Young adults' views on their lives, as children, in a therapeutic residential establishment. *Children and Youth Services Review* 34, 437–450.

Gibbs, Anita (2001) The Changing Nature and Context of Social Work Research. *British Journal of Social Work* 31, 687–704.

Green, Trish (2010) Motherhood, Absence and Transition: When Adult Children Leave Home. *Ashgate*.

Healy, Karen & Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003) A Comparison of Out-of-home Care for Children and Young People in Australia and Sweden: Worlds Apart? *Australian Social Work*, Vol. 64, No. 4, December, 416–431.

Heikkinen, Alpo (2006) Olenko mä sitä riskiryhmää?: lastensuojelun poikaryhmien hyvinvoinnin muutostekijät – realistinen etnografia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet nuoret aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla, Kangas Olli (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela, 266–293.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. *Työpapereita* Nro 30. Helsinki: Stakes.

Helavirta, Susanna (2012) Lapset hyvinvointikyselyjen vastaajina – haasteita, pulmia ja mahdollisuuksia. Teoksessa Raitakari, Suvi & Valokivi, Heli (toim.) Tutkiva sosiaalityö – Sosiaalityön tutkimuksen luonne ja odotukset tässä ajassa – käytännön ja tutkimuksen menetelmällinen rikkaus. [online]. <URL://http://www.talentia.isinteksas.com>, 19–23. Luettu 4.6.2012.

Hiitola, Johanna (2009) Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Helsinki: THL.

Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaan otetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista, Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla -hanke. Työpapereita Nro 21. Helsinki: Stakes.

Holland, Sally (2009) Listening to Children in Care: A review of Methodological and Theoretical Approaches to Understanding Looked after Children's Perspectives. *Children & Society* 23, 226–235.

Humphries, Beth (2009) Critical Social Work Research. Teoksessa Robert, Adams & Dominelli, Lena & Malcolm, Payne (eds.) *Practising Social Work in a Complex World*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 308–320.

Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2010) Young people leaving care in Sweden. *Child and Family Social Work* 15, 118–127.

Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita 29. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Jahnukainen, Markku & Hyytiäinen, Minna (2009): *Jalanjälkiä seuraamassa. Jälkiseurantatutkimus SOS – lapsikylissä kasvaneiden elämänvaiheista*. Helsinki: SOS – Lapsikylä ry.

Kaakinen, Juha, Törmä, Sinikka, Uusi-Niemi-Pirhonen, Mari & Laiho, Kristiina (2009) Jälkihuoltoselvitys. Havaintoja lastensuojelun jälkihuollon tilasta 12 kunnassa. [online] URL://http://www.sosiaalikehitys.com/uploads/JALKIHUOLTOSELVITYS_2009.pdf>, luettu 20.8.2012.

Karisto, Antti (1979) Terveys ja hyvinvointi I-II. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. Teoksessa Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 331–352.

Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. [online] <URL:// <http://www.thl.fi/attachments/yp/2012/1/kestila.pdf>>, luettu 30.10.2012.

Kiili, Johanna (1998) Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattorien kehittämisestä. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 105. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kilpatrick, Rosemary, McCartan, Claire, McAlister, Siobhan. & McKeown, Penny (2007). 'If I am brutally honest, research has never appealed to me . . . ' The problems and successes of a peer research project. Educational Action Research, Vol. 15, No. 3, 351–369.

Kivistö, Jaana (2006) ”Missä mä olisin muuten” Nuorten kokemuksia lastensuojelupalveluista. Licensiaatin tutkimus. Turku: Turun yliopisto.

Kohtaaminen – kotimaisen adoption kehittämishanke. Pelastakaa Lapset ry. – Save the Children. [online]. <URL://<http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lastensuojelutyo/kehittamishankkeet/kohtaaminen-kotimaisen-adoption-/>>>. Luettu 4.7.2012.

Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma. [online] <URL://<http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>>, luettu 20.5.2012.

Mattila, Anna (2007) Sijais- ja jälkihuollon siirtymillä. Lastensuojelun jälkihuollon tukipalvelujärjestelmän kehittäminen yhteistyöverkostossa 2002–2006. Raportteja 12. Tupa-projektin loppuraportti. Oulu: Nuorten Ystävät ry. [online] <URL://<http://www.nuortenystavat.fi/file.php?fid=1216>>, luettu 20.8.2012.

McLaughlin, Hugh (2009). What's in a name: 'Client', 'patient', 'customer', 'consumer', 'expert by experience', 'service user' – What's next? *British Journal of Social Work* 39, 1101–1117.

Mielenterveys. Väestöliitto. [online] <URL:/ http://www.vaestoliitto.fi/murkun_kanssa/tietoa/mielenterveys2/ >. Luettu 19.10.2012.

Miller, Gale & Holstein, James A. (1993) Reconsidering social constructionism. Teoksessa Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) Reconsidering social constructionism. *Debates in social problems theory*. Hong Kong: The MacMillan Press, 5–24.

Moore, Tim & Saunders, Vicky & McArthur, Morag (2011) Championing Choice – Lessons Learned from Children and Young People About Research and Their Involvement. *Child Indicators Research* 4, 249–267.

National Institute for Health and Welfare Statistics. [online] <URL://http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr29_11.pdf>. Luettu 6.5.2012.

Niemelä, Pauli (2010) Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro, 15–37.

Nurmenniemi, Jenni (2010) Raportti lasten ja nuorten etiikka -verkkokyselystä. [online] Verkkojulkaisuja 33. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura. <URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/etiikkaraportti.pdf>>, luettu 30.10.2012.

Nyyssölä, Kari & Pajala, Sasu (1999) Nuorten työura - Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Helsinki: Gaudeamus.

Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) (2008) Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Pulkkinen, Lea (2002) Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Putnam, Robert D. & Leonardi, Robert & Nanetti, Raffaella Y. (1994) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, Robert D. (2000) Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Reinikainen, Sarianna (2009) Nuorisokodista maailmalle : Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta (2010) Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 236–265.

Smith, Roger (2004) A Matter of Trust: Service Users and Researchers, Qualitative Social Work, 3(3), 335–346.

Stein, Mike (2011) *Care Less Lives. The story of the rights movement of young people in care*. London: Catch22.

Sosiaaliportti. [online] >URL:// <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>>. Luettu 1.6.2012.

SOS-Lapsikylän Toimintakäsikirja 2009 (pdf-tiedosto).

THL Tilastot. [online] <URL://http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr29_11.pdf>. Luettu 6.5.2012.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa*. Helsinki: Helsinki University Press.

Törrönen, Maritta & Pärnä, Katariina (toim.)(2010) *Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö.

Törrönen, Maritta (2010) *Lapsuuden elinolot ja hyvinvoinnin edellytykset*. Teoksessa Törrönen, Maritta & Pärnä, Katariina (toim.) *Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 15–39.

Törrönen, Maritta (2012) *Onni on joka päivä – Lapsiperheiden arki ja hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus.

De Winter, Micha & Noom, Marc (2003) *Someone who Treats you as an Ordinary Human Being... Homeless Youth Examine the Quality of Professional Care*. *British Journal of Social Work* 33, 325–337.

LIITE 1: INFORMAATIOTA HAASTATELTAVILLE

I Matter -vertaistutkimushanke

Sijaishuollossa olevien lasten oikeudet, teoriasta käytäntöön: aukon täyttäminen vertaistutkimuksen keinoin.

Informaatiota osallistujille

Keitä me olemme?

SOS Lapsikylät on järjestö, joka kantaa huolta kaikista lapsista, erityisesti niistä, jotka eivät voi asua biologisten vanhempiensa kanssa. Työmme perustana ja tarkoituksena on kunnioittaa, edistää ja puolustaa lasten oikeuksia. Meillä on käynnissä kolmivuotinen I Matter -hanke koskien jälkihuoltoa. Maantieteellisesti hankkeen fokus on Euroopassa ja Keski-Aasiassa. Hankkeen tavoitteena on jälkihuoltoon liittyvän tiedon jakaminen, nuorten voimaannuttaminen ja jälkihuoltoon liittyvän lainsäädännön ja käytäntöjen parantaminen.

Vertaistutkimushankkeen tarkoitus?

Tämä kaksivuotinen tutkimusprojekti toteutetaan neljässä maassa: Albaniassa, Tšekin tasavallassa, Suomessa ja Puolassa. Haluamme kuulla nuorilta, mitkä asiat ovat auttaneet tai voisivat auttaa heidän valmistautuessaan sijaishuollosta lähtemiseen sekä itsenäisen elämän aloittamisessa. Haluamme myös kuulla eri osallistujamaiden nuorilta hyvistä käytännöistä, joiden avulla heitä on tuettu itsenäistymisvaiheessa.

Tutkimus toteutetaan SOS Lapsikylien, kansallisten yhteistyökumppaneiden ja brittiläisen National Care Advisory (NCAS) – järjestön yhteistyönä. Euroopan Komissio rahoittaa tutkimusta Euroopan Unionin jäsenmaiden osalta.

Mihin tämä tutkimus liittyy?

Osana tätä tutkimusta pyydämme jälkihuoltoon valmistautuvia, jälkihuollossa olevia tai jo jälkihuollon läpikäyneitä nuoria ottamaan osaa tutkimukseen liittyvään haastatteluun. Haastattelussa kysytään kysymyksiä mm. seuraavista aihepiireistä:

- Jälkihuoltoon valmistautuminen ja jälkihuollon suunnittelu
- Taloudellinen tilanne ja asuminen
- Terveys ja henkinen hyvinvointi
- Vapaa-aika ja suhteet ystäviin ja perheeseen
- Pyrkimykset, toiveet

Haastattelut toteutetaan vertaistutkimuksena eli käytännössä sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret koulutetaan haastattelemaan muita sijaishuollosta itsenäistyviä tai jo itsenäistyneitä nuoria. Vertaishaastattelua on menestyksekkäästi käytetty tutkimusmenetelmänä monissa tutkimuksissa Englannissa NCAS:n toimesta.

Haastattelu tehdään valitsemassasi paikassa ja se kestää noin 60 – 75 minuuttia.

Kussakin osallistujamaassa toteutetaan 100 haastattelua.

Voinko muuttaa mieltäni osallistumisen suhteen?

Kyllä! Jos haluatkin vetäytyä tutkimuksesta, voit kertoa siitä vertaishaastattelijalle tai soittaa X:lle numeroon (puhelinnumero). Voit vetäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa (ennen haastattelua, haastattelun aikana tai haastattelun jälkeen). Sinun ei tarvitse kertoa syitä päätökseesi vetäytyä.

Tuleeko tutkimuksessa ilmi, mitä minä olen sanonut?

Tutkimustuloksissa kuuluu Sinun äänesi, mutta kukaan ei voi tunnistaa asioita juuri Sinun sanomaksesi. Haastattelut tehdään luottamuksellisesti ja vain poikkeustapauksissa luottamuksellisuus voidaan joutua rikkomaan. Näin voidaan joutua toimimaan esimerkiksi silloin, jos lapsi tai nuori kertoo olevansa vakavassa vaarassa. Näissä tilanteissa neuvoo kysytään tarvittavan tahon sosiaalityöntekijältä tai muulta paikalliselta viranomaiselta, jotka päättävät mahdollisista jatkotoimenpiteistä.

Mitä tutkimustuloksille tehdään?

Haastattelujen perusteella kukin maa laatii tuloksista kansallisen raportin. Heti, kun ensimmäiset analyysit on tehty, kaikki haastattelijat kutsutaan keskustelemaan tuloksista. Kansallisten raporttien pohjalta laaditaan vuonna 2012 kansainvälinen raportti, jossa esitellään nuorten haastatteluissa esiintuomia suosituksia liittyen jälkihuoltoon. Tämän lisäksi kansainväliseen tietokantaan kerätään ns. hyviä käytäntöjä. Kaiken tämän tarkoituksena on auttaa päätöksentekijöitä suunnittelemaan nuorille parempia jälkihuollon palveluita.

Toivomme, että haastatteluun osallistuminen ja kokemuksiesi jakaminen on hyödyllistä Sinulle.

Jos minulla on kysyttävää, kehen otan yhteyttä?

Jos Sinulla on mitä tahansa kysyttävää tutkimuksesta, voit ottaa yhteyttä Suomen kansalliseen koordinaattoriin x.

x (puhelinnumero)

LIITE 2: SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

I Matter -vertaistutkimushanke SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN (täytetään sen jälkeen, kun tutkimusesite on luettu)	Hyväksyn (rasti ruutuun)
Minulla on mahdollisuus kysyä kysymyksiä haastattelun aikana milloin itse haluan.	
Hyväksyn sen, että haastattelu nauhoitetaan.	
Ymmärrän, ettei minun ole pakko osallistua tutkimukseen, jos en sitä halua.	
Ymmärrän, että voin ilman erityistä syytä peruuttaa osallistumiseni tähän tutkimukseen.	
Ymmärrän, että tämän tutkimuksen tuloksia tullaan esittämään ihmisille, jotka kehittävät palveluja ja sijaishuoltoa. Hyväksyn, että antamaani tietoa käytetään tällä tavoin.	
Ymmärrän, että ihmiset lukevat kertomistani asioista, mutta henkilöllisyyteni ei tule missään vaiheessa esille ja kaikkia antamiani tietoja käsitellään luottamuksellisesti.	
Ymmärrän, että poikkeuksellisissa tilanteissa luottamuksellisuus rikotaan, esimerkiksi silloin jos lasta tai nuorta satutetaan vakavasti tai lapsi tai nuori aikoo satuttaa jotakuta toista. Tällaisissa tapauksissa voidaan ottaa yhteyttä paikallisesti toimivaan sosiaalityöntekijään tai vastaavaan henkilöön, joka tarvittaessa ryhtyy toimenpiteisiin huomioiden Suomen lainsäädännön.	
Osallistun vapaaehtoisesti tähän tutkimukseen ja mielipiteitäni voi käyttää ainoastaan tähän tutkimukseen ja sen tutkimusaineistoihin perustuviin jatkotutkimuksiin.	
Olen lukenut ja ymmärtänyt esitetekstin ja tämän suostumuslomakkeen tekstin.	
Niitä tilanteita varten, joissa haastateltava vetäytyy tutkimukseen osallistumisesta: En osallistu tähän tutkimukseen. Toivon, että tähän mennessä tuottamani tieto hävitetään.	

Osallistujan nimi

Osallistujan allekirjoitus

Vertaishaastattelijan nimi

Vertaishaastattelijan allekirjoitus

Päivämäärä

LIITE 3: VERTAISHAASTATTELIJAN MUISTILISTA

Vertaishaastattelijan muistilista

26.5.2011

Ennen haastattelua

1. Keskustele yhteyshenkilösi kanssa siitä milloin menet ja minne tekemään haastattelua. Hänen on hyvä olla tietoinen siitä missä liikut.
2. Keskustele hänen kanssaan myös muista asioista, jotka ovat sinulle epäselviä.
3. Sovi haastateltavien kanssa haastattelut hyvissä ajoin, sopikaa aika ja paikka. Vaihtakaa vaikka puhelinnumerot, jotta saatte toisenne kiinni.
4. Älä varaa enempää haastatteluja kuin maksimissaan 3 haastattelua per päivä.
5. Sovi haastattelut itsellesi turvalliseen paikkaan.

Mukaan haastatteluun

1. Nauhuri
2. Haastattelulomake (ja kynä muistiinpanojen tekemistä varten)
3. Suostumuslomake
4. Hankkeen esittelylomake
5. Kuunteleva mieli

Haastattelun jälkeen

1. Lähetä haastattelu osoitteeseen x, pane otsikoksi peer research ja haastattelun numero (haastattelulomakkeen yläreunasta). x vastaa sinulle, kun on saanut haastattelun itselleen.
2. Ole yhteydessä yhteyshenkilöösi, jonka kanssa hoidatte haastatteluista maksut.
3. Hävitä haastattelut tietokoneeltasi sen jälkeen, kun olet varmistanut, että x on saanut haastattelun itselleen ja varmista ettei sen tietoja jää millekään koneelle.
4. Haastatteluaineisto on sellaista, ettei se saa joutua muiden käsiin eikä nähtäväksi, eikä siitä saa puhua muille ihmisille. Vain omista tuntemuksistasi haastattelijana voit kertoa muille. Hankkeen yhteyshenkilösi kanssa voit puhua sinua haastatteluihin ja tutkimuksen tekoon liittyvistä kiperistä tai mukavista asioista. Kysy aina, jos joku asia on epäselvä.

LIITE 4: TAULUKOT

Taulukko 2. Haastateltavien sukupuoli

Sukupuoli	Määrä	%
Kyllä	23	46
En	27	54
Yhteensä	50	10 %

Taulukko 3. Haastateltavien ikä sijoituksen alkaessa ja päättyessä

	Määrä	Min.	Max.	Keskiarvo
Ikä nyt	50	18	32	22
Ikä sijoituksen alkaessa	50	0	17	9
Ikä sijoituksen päättyessä	49	12	22	18

Taulukko 12. Kuinka hyvin haastateltavien tulot riittävät seuraaviin menoihin (%)

	Riittävästi	Jonkin verran	Ei ollenkaan
Asuminen	82	16%	2%
Vaatteet	50	14%	2%
Ruoka	84	42%	8%
Koulutus ja työharjoittelu	73	13%	15%
Matkakulut	63	18%	18%
Vapaa-aika	42	44%	14%
Terveys	86	8%	6%

N=50

Taulukko 13. Onko harrastuksia tai harrastaako kuntoilua (%)

	Paljon	Vähän	Ei ollenkaan	Yhteensä
Sijaishuollon aikana	50	18	32	22
Sijaishuollon jälkeen	50	0	17	9

N=50

Taulukko 14. Oliko harrastuksia tai harrastiko kuntoilua sen mukaan missä oli viimeksi sijoitettuna (%)

Oliko harrastuksia tai harrastiko kuntoilua	Lastensuojelulaitoksessa	SOS-lapsikylässä/ sijaisperheessä	Muussa
Paljon	36	88	67
Vähän	50	13	33
Ei ollenkaan	14	0	0
Yhteensä	100	100	100
N	22	16	12

Taulukko 15. Onko harrastuksia tai harrastaako kuntoilua sijaishuollon jälkeen sen mukaan missä oli viimeksi sijoitettuna (%)

Onko paljon harrastuksia tai harrastaako kuntoilua	Lastensuojelulaitoksessa	SOS-lapsikylässä/sijaisperheessä	Muussa
Paljon	36	60	33
Vähän	32	40	58
Ei ollenkaan	32	0	8
Yhteensä	100	100	100
N	22	15	12

Taulukko 16. Onko pystynyt maksamaan laskunsa ajallaan

	Määrä	%
Täysin	25	53
Useimmiten	19	40
Harvoin	3	6
Yhteensä	47	100

Taulukko 17. Pystyykö lyhentämään velkaansa

	Määrä	%
Täysin	16	33
Useimmiten	5	10
Harvoin	3	6
En ollenkaan	2	4
Ei velkoja	22	46
Yhteensä	48	100

Taulukko 18. Millaiseen asuntoon muutti ensimmäiseksi lähdettyään sijaishuollosta

	Määrä	%
Asumisharjoitteluasunto / sijaishuoltopaikan omistamaan vuokra-asuntoon	15	31
Omaan asuntoon	14	29
Opiskelija-asuntoon	3	6
Tukiasuntoon	8	17
Kotiin (biologiset vanhemmat)	6	13
Muuhun	2	4
Yhteensä	48	100

Taulukko 19. Kuinka pitkään on asunut nykyisessä asunnossaan

	Määrä	%
Alle 6 kuukautta	20	42
6-12 kuukautta	15	31
Yli vuoden	13	27
Yhteensä	48	100

Taulukko 20. Kuinka tyytyväisiä haastateltavat ovat seuraaviin asumiseen liittyviin asioihin (%)

	Hyvä	Riittävän hyvä	Ei ollenkaan hyvä
Yksityisyys	84	16	0
Turvallisuus	78	20	2
Lähellä opiskelu- tai työharjoittelupaikkaa	68	27	5
Lähellä työpaikkaa	56	41	4
Lähellä kauppoja ja muita palveluja	90	10	0
Lähellä perhettä	35	35	31
Lähellä ystäviä	54	36	10
Kodin varustelutaso	70	28	2
Edullisuus	54	35	10
Yhteensä	82	16	2

N=50

Taulukko 23. Saiko riittävästi tietoa, joka tuki lähtöä sijaishuollosta koskien seuraavia asioita (%)

	Riittävästi	Jonkin verran	En saanut tietoa / ei ollut tarvetta
Asumista	64	22	14
Itsesi ja tunne-elämäsi kehittämistä	36	36	28
Koulutusta	56	32	12
Työharjoittelua	56	19	25
Työtä	40	32	28
Terveyttä	72	18	10
Taloudellista tukea	54	36	10

N=50

Taulukko 26. Missä iässä nuori on valmis elämään itsenäisesti haastateltavien mukaan

	Määrä	%
17	3	10%
18	13	43%
19	6	20%
20	8	27%
Yhteensä	30	100%

Taulukko 27. Kuinka paljon seuraavat henkilöt auttoivat suunnittelemaan lähtöä sijaishuollosta (%)

	Paljon apua	Jonkin verran apua	Ei apua
Sijaisvanhemmat	29	14	57
Sijaishuoltopaikan työntekijä	49	31	20
Jälkihuollon työntekijä	43	40	17
Sosiaalityöntekijä	35	39	27
Opettaja	9	26	66
Perhe tai sukulaiset	33	45	22
Ystävät	33	51	16
Joku muu	73	9	18

N=50

Kaksivuotinen taival on nyt tullut päätökseen. Alussa oli vielä vaikea tietää, mitä kaikkea prosessiin sisältyy. Tämä on tuntunut arvokkaalta jo alusta lähtien. Se on tuonut elämään iloa ja haasteita. Matkan varrella on ollut hienoa tutustua ihmisiin, jotka ovat tehneet lähtemättömän jäljen. Yhteiset kokemukset, jaetut hetket ja pohdinnat antavat perusteita jatkaa sosiaalityön tutkimusta.

Kiitos tutkimuksen onnistumisesta kuuluu luonnollisesti nuorille haastattelijoille ja haastateltaville. On ollut koskettavaa tuntea nuorten halu osallistua, toimia ja tuoda omia kokemuksia muiden tietoon sekä vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun siten, että muiden sijaishuollossa olevien nuorten asema voi parantua. Erityisen antoisia ovat olleet keskustelut hankkeessa aktiivisesti mukana olleiden nuorten kanssa. Heidän kanssaan on ollut hyvä peilata ja reflektoida kirjoitettua ja suunnata sitä lähemmäs heidän omaa tulkintaansa. Kiitos nuoret haastattelijat, kun olitte mukana koulutuksessa ja haastattelijoina. Ilahduttavaa on ollut, että sijaishuollossa olleet nuoret ovat osallistuneet haastatteluihin ja jakaneet kokemuksiaan. Nuorten haastatteluissa tulevat esille monisävyiset kokemukset ja myös analyttiset parannusehdotukset lastensuojelun ja sijaishuollon parantamiseksi. Ne tuovat esille, miten nuorilla on kyky tuottaa hyvin relevanttia tietoa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Kiitos teille kaikille nuorille, jotka jaoitte kokemuksianne ja osallistuitte haastatteluun.

Tutkimus on osa kansainvälistä I Matter -hanketta ja sen vertaistutkimukseen liittyvää alahanketta. Kansainvälisyys on tuonut mukanaan monia haasteita mutta myös kiitoksen aiheita. Kansainvälisyys on tehnyt tutummaksi Wienin, Prahan ja Brysselin. Sen kautta olemme tutustuneet albanialaisiin, tšekkiläisiin ja puolalaisiin tutkijoihin, käytännön toimijoihin ja sijaishuollossa olleisiin nuoriin. Kiitokset SOS Children's Villages International -järjestön henkilökunnalle ja erityisesti hankkeen johtaja Raluca Werveijen-Slammesculle ja Yorkin yliopiston professori Mike Steinille hankkeen koordinoinnista ja toteutuksesta. Kiitos SOS-Lapsikylä ry:lle ja sen toiminnanjohtaja Jari Ketolalle ja lastensuojelupäällikkö Anna-Liisa Koisti-Auerille mahdollisuudesta tehdä sijaishuoltoon liittyvää tutkimusta Suomessa. Psykologi Hillevi Westmanin lämmin ja humoristinen työote on mahdollistanut hyvän hengen suomalaisen tiimin yhteistyölle. Hän on ollut se kokoava voima, joka on pitänyt yhteyttä SOS-Lapsikylän yhteistyöjärjestöihin, nuoriin haastattelijoihin ja myös tarvittaessa haastateltaviin. Kiitos Lausteen perhekuntoutuskeskukselle, Pelastakaa Lapset ry:lle, Auta Lasta ry:lle ja Pesäpuu ry:lle mukana olosta ja tutkimuksen eteen tehdystä työstä. Kiitos myös tutkimukseen osallistuneille pääkaupunkiseudun ja Turun seudun jälkihuollon työntekijöille siitä, että lähditte mukaan. Hienoa on ollut jakaa kokemuksia, nauraa ja pohtia tutkimuksen toteutusta Lausteen perhekuntoutuskeskuksen sosiaalityöntekijöiden Kati Teppalan ja Riitta Laasin kanssa.

Lastensuojelun tutkimusta ja sijaishuoltoa tuntevina vertaislukijoina käsikirjoitukseen ovat tutustuneet professori Tarja Pösö, erikoistutkija Tarja Heino ja professori Riitta Vornanen. Kiitos teille arvokkaista kommentteistanne, jotka ovat parantaneet sisältöä. Kiitos myös tiedottaja Elina Pitkärannalle hyvästä ja kokoavasta työstä kahden vuoden aikana. Kiitokset viestintäpäällikkö Aija Rikalalle ja graafikko Timo Tikalle julkaisun painokuntoon saattamisesta. Kiitos myös tohtorikoulutettava Minna Veistilälle mieltä lämmittävästä avusta oikolukuun.

Maritta Törrönen ja Teemu Vauhkonen Helsingissä 13.11.2012

